

KOVÁCS VILMOS (1927-1977)

VASÁRNAP

Papok s csöszök elöl szökött,
fekszik krumplibokrok között,
szajha-vörös, csapzott hajjal
fekszik, vajúdik a hajnal.

Harmat lett magzatvizéből,
s ágyéka tüzes sebéből
ráncosbőrű, csúf kis lárva
szakadt erre a világra.

Szarka csörren, mire virrad,
Uramember, itt az új nap.
Itt az új nap, a hetedik.
Vajon minek keresztelik?

(1967)

EGYÜTT

EGYÜTT 2017 / 5

XV. évfolyam

2017 | 5

EGYÜTT

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG
KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK
FOLYÓIRATA

irodalom | művészet | kultúra

CSONTOS MÁRTA, CSORNYIJ DÁVID, FINTA ÉVA,
KOVÁCS VILMOS VERSEI,
BRENZOVICS MARIANNA, LENGYEL JÁNOS,
VASI SZABÓ JÁNOS, VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ PRÓZÁJA,
CSORDÁS LÁSZLÓ, FÜZESI MAGDA,
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ ESSZÉI, DUPKA GYÖRGY,
KIS KRISZTIÁN BÁLINT TANULMÁNYA

EGYÜTT 2017/5

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata,
az 1965–1967 között Ungváron megjelent szamizdat jogutódja, újraindult 2002-ben

Felelős kiadó és lapigazgató: Dupka György

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Elnök: Vári Fábián László (szépirodalom, kritika)

Szerkesztők:

Csordás László (olvasószerkesztő)

Zubánics László (tanulmány)

Fábián Zoltán (tipográfia)

Védnökök:

S. Benedek András alapító-főszerkesztő (1966–1967)

Pomogáts Béla irodalomtörténész

Tanácsadók:

Botlik József, Füzesi Magda

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

nka

Nemzeti Kulturális Alap

MM

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

Megjelenik kéthavonta a Bethlen Gábor Alap,
a Magyar Művészeti Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap,
valamint a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége
és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatásával

A szerkesztőség címe:

Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Európa-Magyar Ház
90202 Beregszász, Széchenyi u. 59B. Telefon/fax: +380-3141-42815

e-mail: kmmi@swi.net.ua, egyutt.lap@gmail.com

Az Együtt irodalom-művészet-kultúra számai elektronikus változatban is olvashatóak
a KMMI honlapján: www.kmmi.org.ua

Szerkesztőségi fogadóórak: szerda: 13⁰⁰–16⁰⁰

A kiadó címe: Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége
88000 Ungvár, Babuskin tér 5A. Telefon/fax: +380-312-643737
e-mail: titkarsag@mekk.uz.ua

Készült: Shark magánvállalkozás
Lapengedély száma: 3T №663/255P
A folyóiraton nyereség nem képződik

TARTALOM

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: „A veszthelyre sáros út vitt...” (jegyzet) ...	3
FINTA ÉVA: Rest olvasóknak szóló költemény, Űrhideg (versek)	4
VASI SZABÓ JÁNOS: Magyar montázs (részlet)	6
DUPKA GYÖRGY: A Kovács Vilmos kultuszát építő publikációk a <i>Kárpátalja</i> című független hetilapban (Kárpátalja, Mislolc-Ungvár, 1990-1994) (tanulmány)	9
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Utószó Kovács Vilmos ... <i>folytatás</i> című posztumusz kötetéhez (esszé)	14
CSORDÁS LÁSZLÓ: A jelen távlatából (Alkalmi feljegyzések Kovács Vilmos verseinek olvasása közben) (esszé)	16
FÜZESI MAGDA: Palackposta az utóknak (Gondolatok a 110 éve született Dsida Jenő alkotói világáról) (esszé)	22
BRENZOVICS MARIANNA: Előszó (novella)	29
CSORNYIJ DÁVID: Újkori Szodoma, Hiba az isteni kreációban (versek) ..	32
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Vásártér (regényrészlet)	34
LENGYEL JÁNOS: Mitracsek úr temetése (novella)	48
CSONTOS MÁRTA: Holnap elindulok érted, Az átváltozás metafizológiája (versek)	55
KIS KRISZTIÁN BÁLINT: Kárpátalja nyomdászata, könyvkereskedői és sajtótörténete a kezdetektől 1918-ig (tanulmány)	57
DUPKA GYÖRGY: Emlékképek az utolsó tatárjárásról Ugocsában és Máramarosban (tanulmány)	86
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, új könyvek	95

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

„A VESZTŐHELYRE SÁROS ÚT VITT...”

Minél tisztább és lelkesítőbb egy forradalom, annál kegyetlenebb az elmaradhatatlan megtorlás, annál fájóbb, szűnni nem akaróbb az eljövendő gyász. Ha az egyetemes történelemre vetítve talán nem is, de ránk, magyarokra nézve cáfolhatatlanul igaz a megállapítás. Lapozzuk csak kissé „irodalmi szemmel” ezerszáz éves európai történelmünk képeskönyvét! Követni se győzzük a dicső felemelkedések és nagy nemzeti tragédiák irodalmi értékeléseit, de – a Rákóczi-szabadságharcot is beleértve! – egyetlen korszaknak sem keletkezett oly szívzaggatóan szép és fájdalmas költészete, mint az aradi gyásznak.

Vitathatatlan része van ebben népköltészetünknek, mely a teljes Kárpát-medencét teleszórta *Az aradi nap* jól ismert történetével, Lévy József zaklatott hangú mártírsíratójával. S aztán – a nemzet felmérhetetlen veszteségétől lelki beteg Arany Jánostól napjainkig – alig akad magyar költő, aki ne kötött volna bokrétát a jelképes aradi sírra. Mindegyik méltó az olvasói figyelemre, de ez alkalommal csak egyet szándékozom idézet-alakban is felmutatni.

Az ávó pincéjének kilátástalanságában senyedő Faludy Györgynek ugyanis minden joga és hitele adott volt, hogy azonosuljon az aradi vértanúkkal. *„A veszthelyre sáros út vitt és kikericsék kékjei. / Száz év, s meghaltam volna úgy is – vigasztalódott Vécsey. / Lahner György sírt s a földre nézett, / Damjanich szekéren feküdt / Leiningen felmentő honvédek / árnyát kereste mindenütt.”* Kissé odább: *„Száz év – s a magyar börtönéjjel / nem változott száz év alatt. / Száz év – s az első fordulóra / ébredtetek és lassan róva / a lépést, méltatatok róla, / mit hozott Világos, Arad...”*

Ami Faludynak száz év, időnk szerint már százhetvenre futja, de a kérdés továbbra is időszerű. Valóban: mit hozott? Ha okulást, meggyőző bátorítást, használható nemzetstratégiát nem, hiábavaló volt – gondoljuk sokan, miközben tudván tudjuk, hogy ezeket egyáltalán nem hozta meg, s a 20. század borzalmai még csak eztán következtek. De legalább szép volt, nemzeti önbecsülésünk tekintetében máig felemelő – nyugtatjuk magunkat. A már Petőfi szerint is csendben lapító, gyávaságra és örök cédaságra kárhozott, ma a

globalizmus álarcája mögött *új ordas eszméket* terjesztő Európán pedig ne csodálkozzunk. Hisz az erkölcsi támogatáson túl, ötvenhat októberében meg sem próbált a szovjet lövegek torkába nézni, amikor a pesti srácok – a világ legnagyobb elképedésére – méretlenül ontották vérüket.

Az 1848-1849-es szabadságharc vértanúinak jelentős hányadát ma határon túli vagy – Fico és Porosenko legnagyobb bosszúságára – kettős állampolgárként tartanánk számon. Az ugyancsak vértanúvá lett Perényi Zsigmond, amikor a pribékek megérkeztek érte, felöltözött, érzékeny búcsút vett szeretteitől, s utasította a személyzetet, hogy hagyják nyitva kastélyának kapuját, mert hamarosan visszatér. A nagyszőlősi barokk kastély azóta tárt kapukkal várja gazdáját, aki bronzalakban, a vármegyeház előtt már képtelen egyet is lépni, de Ugocsába és szíveinkbe örökre visszatért.

FINTA ÉVA

REST OLVASÓKNAK SZÓLÓ KÖLTEMÉNY

*Bölcsnek születtem, akár a fiam.
Értésemre adták az öregek
kölyökkoromban, mikor beavattak
s rám bízták döntéseiket.*

*S most magam is már benne az időben
hallom és olvasom a híreket.
Azt mondják rólam: tudálékos volnék
csak okoskodom, mikor verselek.*

*Mert ember így nem él, nem ír, nem gondol.
Hja? Asszony volnék, vagy mi a fene.
Világra hozom magamat, ha nincs más
szaporítandó, csak a szó heve.*

*Szóval úgy volt, hogy gondoltam és hittem
és gondolok ma is, bár nem hiszek.
Tudom: hibátlan ég alatt forogni
szavak tüzén csak Istennel lehet.*

*Övé tudásom és okoskodásom.
A bölcsességem Tőle érkezik.
Szólongatom a ketté vált sötétet
s Ő felvillantja benne fényeit.*

*Nincsen harag. Hisz én sem értek mindent.
Még tudni sem kell – mi sem végleges!
Csituljanak az önhitt tévedések.
Most még vagyok, de én is nem leszek.*

ÚRHIDEG

*Üres szavak közt lapozok
és üresek az elszálló hangok.
Kongás van mindenben barlangmélység nélkül
bár emlékezünk rég kimondott szavakra
– az irodalom is –
s hogy volt vala egykor.*

*A gondolat félbeszakítja magát
a kimondásra ítélt szavak
behúzódnak a fogsor mögé
mert ez a kietlen sportcsarnok
alkalmatlan
hogy visszaadja a hangokat.*

*Jugendstiel, art nouveau, szecesszió –
ismét depressziós várakozás
a lankadt ezredfordulón, sértődött dekadencia.
Állok az élet szétrongyolt tereiben
nem botránkozom, nem sajkok –
szégyenkezéssel védekezem.*

*Bérversek, bér munkában (olvastam valahol) –
igen.*

*Mintha kifizetődne: termelődik
lapok százain terpeszkedik
a meg sem született gondolat
s hogy jópofa a semmi.*

*Inkább nem írok, csak ezt ne!
Ebből így is több a soknál!
Álldogálok egy emlék partján
mikor a vers volt az oltár.*

VASI SZABÓ JÁNOS

MAGYAR MONTÁZS

(RÉSZLET)

Puskatussal ütötték a rendház ajtaját. Amint kinyílt, pufajkások rontottak be. Ketten oldalt megálltak, a hasukhoz szorították a dobtárust. A többi a bőrkabátos nyomában fölszaladt a gránitlépcsőn. Eléjük jött a rendfőnök, sápadt arcán félelem. Szólni sem volt idő, a pandúrok elővezették István testvért. A középmagas, barna hajú, fiatal pap riadt szemmel állt. Kezére bilincs került, a vállára hajították a kopott lódenkabátot. Ferenc atya annyit tudott kérdeni: „*De mi a vád, uraim?*” A karvalyorrú tiszt foghegyről odavetette: „*Rendszer elleni uszítás!*” István testvér ezt hallva tudta: elveszett...

Doh és émelyítő bűz kevercse ülte meg a penészes cellát: verejtek, hányás és rothadás szaga. Magára hagyták. Őr állt az ajtóban, csizmás lábát szétvetve. A kimerült pap lerogyott a fa kerevetre. Ezt látva a tagbaszakadt, sötét hajú, durva vonású férfi dobbantva lépett előre:

– Ki mondta, hogy leülhet? Fömlállni! – vállon suhintotta a gumibottal. Egy darabig bénán lógott István bal karja. – Akkor ül le, ha parancsot kap! – gyomrába bökött az ólombetéttel. Becsapódott a zárka vasajtaja. István órákig állt a nedves falnak támaszkodva. Fémcsajkjában híg lötytyöt adtak be a kisablakon. Hasonlított a kelkáposzta főzelékre. Remegő kézzel vette el, kimerülten leült, kortyot ha szürcsölt belőle: kivágódott az ajtó, ezúttal mokány, barna képű egyenruhás rontott be. Kiütötte kezéből a bádogdobozt, s nyakon vágta a gumibottal.

– Bűdös pápista! Állva zabál, megértette! – kiömlött a csajkjából a főzelék. A férfi a szemüvegét kereste a koszos betonon. A priccs alatt találta meg. Hála Istennek, az üveg ép maradt, csak a keret görbült el. Nagyon sajgott a nyaka, a falhoz lapulva ujjjaival törölte ki a maradék ételt.

Egész éjjel talpon volt, ha lába megrogyott a kimerültségtől, rögtön ott termett egy ór és a combját, karját ütötte. Hajnalban esett össze.

Üvöltve rázta a reggeli váltás, leöntötték hideg vízzel. Kirángatták a cellából és vizesen a kihallgatóba terelték. Támlátlan szék árválkodott a

széles íróasztal előtt. Sasorrú, magas homlokú tiszt ült az asztal mögött. Fekete szeme intelligens tekintetű.

– Csáfordi István, katolikus szerzetes, huszonhét éves. Fiatalember, mit keres a reverendában? A hazának szüksége van tanult, értelmes ifjakra. Ismeri az ön ellen emelt vádat? A legsúlyosabb büntetés is kiszabható. De mindig van lehetőség... Itt a vallomása, olvassa el, írja alá! – egy lista volt ismert és kevésbé ismert katolikus írók nevével. Tanúvallomás ellenük. Eltolta a papírt, mereven nézett a tisztre.

– Gondolja át, s ne szégyenkezzen, nem maga lesz az első. Vigyék vissza a cellába!

Aznap vigyázban kellett állnia, jobb karját oldalt fölemelve. Ha leengedte, nyomban mellette termett egy verőember. Ha összeesett, fölmosdatták. A moslékhoz hasonló ételt előtte öntötték ki a padlatra.

Éjszaka közepén jöttek érte. A kihallgatója ezúttal alacsony, vézna férfi volt, az egyenruha tartotta össze.

– Csáfordi, maga alig áll a lábán. Essünk gyorsan túl rajta. Írja alá az összes példányt!

Remegő kézzel emelte szeméhez a papírokat, a „beismerése” volt. A nyelve földagadt a szomjúságtól, nyögni tudott csak:

– Ez nem a vallomásom.

– Aláírja?

– Nem írom.

– Ha nem... Vigyék vissza a cellába! Tanítsák meg vallani!

Nagydarab egyenruhás kísérte. Először látta. Amint bevágódott mögöttük az ajtó, elrúgta a lábát. A mocskos betonra zuhant. A szemüveg darabokra tört. A csizmás láb a bordáit, a veséjét rúgta. Megpróbálta Jézus szenvedését felidézni, ám a képe épp úgy kihullt a kín rostáján, mint Isten neve.

Elfáradt a verőember, hagyta a földön heverni. Sokáig mozdulatlanul feküdt. Megkísérelt fölülni, a piccs szélébe kapaszkodott. A lendülettel ráült a kemény lapra. Két ór rontott a helyiségbe. Lerángatták a fekvőalkalmatosságról. A mokányabbik ordított:

– Mocskos ellenforradalmár! Állva döglesz meg, mint a lovak! – ekkor benézett a „rúgóember”.

– Hagyjátok ülni! Hozom a Bauer-harangot, majd az megkongatja az agyát.

Szemüveg nélkül homályosan látta a szadista ábrázatokat. A permanens kínzás kiölte testéből a fájdalmat. Egyszerű zsolozsma szavait próbálta föl-idézni, de nem ment. Akaratlanul tolt ajkaira a Hiszekegy

– Motyogsz, pápista? – a tömzsi őr állt előtte, búzló vödört húzott a fejébe, a társai röhögtek.

– Kongjon a harang! – gumibot csapódott a fémnek.

– *Hiszek egy Istenben, mindenható Atyában... szédült... és Jézus Krisztusban...* a többi is ütni kezdte a vödört... *hiszek Szentlélekben...* hányinger, nem volt mit kihányni... *hiszem a katolikus Anyaszentegyházat...* döngtek a botok... *hiszek... hiszek...* nem tudta, miben hisz... elméjében a zúgás ezután az örökkévalóságig tartott.

DUPKA GYÖRGY

A KOVÁCS VILMOS KULTUSZÁT ÉPÍTŐ PUBLIKÁCIÓK A KÁRPÁTALJA CÍMŰ FÜGGETLEN HETILAPBAN

(KÁRPÁTALJA, MISKOLC-UNGVÁR, 1990-1994)

*Pilátusok mutogatják
tisztá fehér kezük,
meggyónt szajhák madonna-szűz
pénzén él a persely,
haza-gyilkos janicsárok
verik honfi mellük,
munka után Setét Lajos
bakó pénzért versel.¹*

A 40 éve elhunyt Kovács Vilmos elfeledett verstöredékét a *Kárpátalja* c. hetilap böngészése közben találtam meg. Alatta egy mellékelt szövésminta-illusztráció, a költő szülőfalujának, Gátnak egy jellegzetes motívuma. A verspublikációhoz *m. t.* szignóval, azaz Mankovits Tamás, a lap főszerkesztője a következő kísérszöveget fűzte: „*Úgy gondolom, különös aktualitása van most Kovács Vilmos e verstöredékének, melyet tudásunk szerint eddig nem jelentettek meg (...). Köszönjük Kovács Évának, a költő jogutódjának és Kozma Endre² tanár úrnak, hogy a verstöredéket eljuttatták lapunkhoz.*”³

Mit kell tudni a miskolci *Kárpátaljáról*? A rendszerváltás alatt szépirodalmi és helytörténeti anyagot is közlő második független sajtótermék vidékünkön a *Kárpátalja*⁴, a KMKSZ kétheti lapja volt, amely 1990. április 30-án jelent meg először A/4-es formátumban, 12 oldalon, 5 ezer példányban.

A szerkesztőbizottság elnöke Fodó Sándor volt, főszerkesztője Mankovits Tamás (Miskolc). Az ungvári szerkesztők: Móricz Kálmán, Horváth Sándor,

Bornemissza Eszter, és e sorok írója, továbbá 1991-től Tárczy Andor. Külső munkatársak: Bagu Balázs, Simig Katalin, Szöllősy Tibor.

A lapot Miskolcon, Mankovits Tamás lakásán szerkesztették, az ottani városi nyomdában szedték és nyomtatták. Illegálisan, terjesztőink közreműködésével került a kárpátaljai olvasókhöz.

1992 márciusától már nem a KMKSZ lapja többé, függetlenné vált, közéleti és kulturális lapként határozta meg magát. 1993-1994 között (forráshiány miatt további kiadását felfüggesztették) havonta egyszer jelent meg, kárpátaljai szerkesztője ekkor Nagy Zoltán Mihály volt. Megjelenését négy éven át különböző alapítványok támogatták.

Nos, az irodalmáraink által szerkesztett sajtótermék több száma is kiemelten foglalkozott Kovács Vilmos kultuszépítésével. Említésre méltó a költő bátyja, Kovács Emil „*Kovács Vilmos szülőfalujában*” című terjedelmes dolgozata, aki a falu életrajzát ismertetve két neves személyiséget emel ki: „*Gát község szülöttje a határokon túl is ismert költő, Kovács Vilmos (1927-1977), valamint Cipolla Gizella operaénekesnő, a nemzetközi Glinka-díj nyertese.*”⁵

A lap egyik számában teljes terjedelemben közli a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség határozatát, arról, hogy „*Kovács Vilmos Irodalmi díjat alapít*”, amelynek célja, hogy „*méltó emléket állítson Kovács Vilmos (1927-1977) kárpátaljai magyar írónak, aki irodalmi munkásságával és közéleti tevékenységével elsők közt vállalta fel nyíltan és őszintén az 1944-ben újra kisebbségbe szakadt kétszázévezres kárpátaljai magyarság sorsproblémáit, – hogy hangsúlyozza a magyar irodalom határok fölötti egységét, oszthatatlanságát, – hogy a maga szerény eszközeivel hozzájáruljon az egyetemes magyar szellemi élet vérkeringésének kialakításához és fenntartásához, – hogy a díj odaítélésével felhívja a figyelmet azon irodalmárookra – éljenek bár az anyaországban, a környező országok kisebbségeiben vagy a diaszpórában –, akik a legtöbbet tettek és tesznek a kisebbségi irodalmak (így a kárpátaljai magyar irodalom) felemelkedéséért, az egyetemes magyar szellemi életbe történő bekapcsolódásukért.*”⁶ Szerintem 27 év távlatából érdemes azt is felidézni, hogy Kovács Vilmos szellemiségét kik is képviselték a kuratóriumban. Részt vett a munkájában Kovács Vilmosné (Budapest), Fodor András (Budapest), Kányádi Sándor (Kolozsvár), Dobos László (Pozsony), Tolnai Ottó (Újvidék), Gömöri György (Cambridge), továbbá Fodó Sándor, Balla D. Károly, Vári Fábíán László, Dalmay Árpád, Debreczeni Mihály, Szöllősy Tibor. Megjegyzem, hogy a kuratóri-

um a későbbiekben két irodalmárt részesített Kovács Vilmos Irodalmi Díjban, név szerint Nagy Zoltán Mihály író és M. Takács Lajos irodalomtörténészt. Az 1992 után bekövetkezett szervezeti „szakadás” miatt a továbbiakban már nem került sor a díj kiosztására.

A tudós Kovács Vilmost is a *Kárpátalja* néhány száma – az akkori lapokhoz viszonyítva - mutatta be először olvasóinak és folytatásban közölte a *Kárpátalja múltjáról és magyar földrajzi neveiről* című munkáját.⁷ A fentebb említett Kovács-hagyaték lelkiismeretes és szorgos gondozója, Kozma Endre a *Kovács Vilmos „üzenete” egy történelmi vitához* alcím alatt megfogalmazott, ma is időtálló fülszövegét teljes terjedelmében idézem: „*Immár 14 éve annak, hogy Kovács Vilmos elköltözött szülőföldjéről: először haza, az anyaországba, majd nem sokkal azután az életből: egyre több okkal reméljük, a halhatatlanságba. Ismert irodalmi hagyatékán kívül tudományos kutatásainak ezer oldalnyi kiadatlan kézírata maradt ránk. Egy nagyívű, monografikus alkotás alaposan kidolgozott részletei, amelyek az egyetemes magyar szellemiségnek másik kárpátaljai tartományát, a magyarságtudományt és magyarságismeretünket gazdagíthatták volna.*

Sokan érzik úgy, nem csupán Kárpátalja vidékén, hogy az író-költő, s ma már hozzátehetjük, a tudós Kovács Vilmos közöttünk él: vitázik, perel, tanít. Mái is van mondanivalója számunkra, nemcsak mai magunkról, hanem mai magunkat meghatározó múltunkról is. Ahhoz azonban, hogy valóban megszólalhasson, közzé kell tenni gondolatait.

Az itt olvasható fejtegetések egy nagyobb tanulmány kis részei, üzenet nyelvünk történetéről és történelmi kérdésekről, amelyek meg-megújuló időszerűségükkel foglalkoztatnak minket. Tanuljunk belőle nemcsak történelmet, hanem szemléletet is: tekintélyek helyett a tények alázatos tiszteletét, az előítéletekkel, saját és mások előítéleteivel, illúzióival szemben is könyörtelen leszámolás kényszerét, termékeny kételkedést és a logika mindenhatóságát – az igazság szeretetét.”⁸

Vidékünk múltjáról és a magyar földrajzi nevekről megfogalmazott szócikkei, illetve tudományosan alátámasztott fejtegetései: A történelmi „keresztiszülőkről”, Laborc duka és a Laborc folyó, Ungvár és az Ung folyó, Néhány szó Gerényről, Izsnyéte és Arad, Munkács és Latorca, A Borzsa-Borsaváról. A földrajzi nevekről írt vitaanyagok egytől-egyig érdekesítő és olvasmányos fejtegetések, továbbgondolásra ösztönző, forrásértékű, a múltba mutató és ismeretterjesztő írások, amelyek maradandó élményt nyújtottak számomra, gazdagították szűkebb pátriámmal

kapcsolatos tudásomat. Kovács Vilmos tudományos tárgyú, mostanáig jó-részt kiadatlan írásainak gyűjteményét könyv alakban, két kötetben jelentette meg a KMKSZ Kiadó hat évvel később.⁹

A *Kárpátalja* 1990/16. számában képes beszámolót közölt az első Kovács Vilmos-emléktábla állításáról, amelyet a KMKSZ helyi alapszervezete és a Kovács Vilmos Kör fáradozásának köszönhetően helyeztek el a helyi művelődési otthon falán. Füzesi Magda „*A költő visszatér...*” című, az avatóünnepségről közölt cikkét a következő gondolattal indította: „*December 1-én, ha csak jelképesen is, de visszatért szülőfalujába, Gátra, Kovács Vilmos, Kárpátalja tragikus sorsú, és fájdalmasan korán elhunyt nagy költője...*”¹⁰ Szó szerint idézi Czébelly Lajost, a Gáti Középiskola magyartanárát, aki a Kovács Vilmos követőjéhez, az irodalombarátokhoz így szól: „*Nekünk van szükségünk Kovács Vilmosra, s nem neki miránk.*” A krónikás említést tesz többek között arról is, hogy az avatóünnepségen részt vettek a költő családtagjai és Budapesten élő özvegye is. Mások mellett emlékbeszédet tartott Dalmay Árpád, Balla D. Károly, Kerényi Gyula, akik hitet tettek a költő célkitűzései mellett. Kovács Vilmos *Verecke* című versét Fodor Géza, *Újra szülőfalumban* című költeményét Heé Gizella szavalta el. Füzesi Magda zárógondolata ma is aktuális: „*Hiszem, hogy örökre megmarad nemzeté szeretetében. S talán mi is nehezebben állnánk a mindennapok küzdelmeit, ha nem őrizne bennünket végrendelete:*

*Uram, marad itt még néhány bolond,
s ha most felemelsz, mindőjük nevét
füledbe mondom.*

*Oszd fel közöttük poklunknak felét.
Homlokuk jeles, nyakukban kolomp.
S vigyázzunk rájuk ott a porondon.”*

(Kovács Vilmos: *Testamentum*)

JEGYZETEK:

¹ Kárpátalja, 1993. október 31. 2. o.

² Kozma Endre nyelvész, az 1980-as évek végén és a 90-es évek elején az UNE magyar Filológiai Tanszékének Budapestről érkezett vendégtanára volt, aki Kovács Éva támogatásával Kovács Vilmos hagyatékának egyik gondozója és sajtó alá történő rendezője, szerkesztője volt.

³ *Kárpátalja*, i.m. 2. o.

⁴ *Kárpátalja magyar személyi és intézményi adattára*, 60. o.

⁵ *Kárpátalja*, 1994. január 31. 4. o.

⁶ *Kárpátalja*, 1990. július, 5. sz. 2. o.

⁷ Lásd: *Kárpátalja*: 1991. május, 8. sz. 10-11. o., 1991. május, 9. sz. 10. o., 1991. június, 11. sz. 12. o., 1991. május, 12. sz. 10. o.

⁸ *Kárpátalja*, 1991. május, 8. sz. 10. o.

⁹ Kovács Vilmos: *Kik voltak...? Nyelv- és őstörténeti írások a honfoglaló magyarság kialakulásáról* I-II. kötet. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1997.

¹⁰ *Kárpátalja*, 1990. december 16. sz. 5. o.

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

UTÓSZÓ KOVÁCS VILMOS ...*FOLYTATÁS** CÍMŰ POSZTUMUSZ KÖTETÉHEZ

Ha visszapergethetnénk az időt, jó lenne utolérni, s befogni azt a csillagot, mely 1977 hideg őszén Kovács Vilmost közülünk elragadta. Nem is azért, hogy az Isten dolgaiba beleszóljunk: azért csupán, hogy pótoljuk, amit elmulasztottunk, mert nem búcsúztunk el tőle tisztességesen, hogy megfoghassuk elfáradt kezét, hogy felfogjuk az elszálló lélek utolsó földi jeleit, megfajtván ez által a titkot, melyre életében maga sem lelta a választ: „Vajon mit üzenhet az ősz a télnek?”

Egy tizenhat esztendővel ezelőtti tavaszon az ungvári kórteremben, hét végére hazafelé készülődve még emelt hangon, kissé keményen és röviden adta tudtára az egészsége miatt okkal aggódó feleségének, hogy a hazáig tartó, mindössze öt-hatszáz méteres útra fölösleges volt taxit rendelni. Majd a megsértett, sírásával viaskodó Éva háta mögött hamiskásan kacsintva, félig suttogva így magyarázkodott: „Muszáj rá káromkodni, mert különben azt képzelem, hogy beteg vagyok.” És elindultunk az Október 50. évfordulója sugárúton – együtt, utoljára.

Tizenhat esztendő alatt lassan katonává serdül az ifjú és anyává érik a leány. Tőlünk, az itt maradt „néhány bolond”-tól ők veszik vállukra a folytatás terhet. Ősztöneikben egészségesen munkálkodik a megmaradás parancsa, de a kérdésre, hogy ki volt Kovács Vilmos, kevesen emelnék fel a kezüket. Tizenhat esztendő elteltével a barátok, a hívek, az olvasók tábora is erősen megfogyatkozott. Kezdetben csak regénye, a *Holnap is élünk*, majd a '70-es évek vége felé verseskötetei is sorra ki lettek vonva, eltűnedeztek az iskolai és a közkönyvtárak állományából. Pedagógusaink, magyar szakos tanáraink egyik fele nem ismeri, nem olvasta az említett műveket, másik felének egy jelentős hányada csak óvatosan, a hatalom által formált előítéleteket magáévá téve veszi szájára azt a nevet, mely kárpátaljai irodalmunkban már a költő életében legenda lett. Így kitől tanulhatnánk meg gyermekeink, ki volt Kovács Vilmos?

1975 nyarán az Ukrán Írószövetség területi tagozatának egy kisebb csoportjával Kovács Vilmos Beregszászba látogatott. Üzemek kultúrházaiban, a környező falvak iskoláiban szervezett író-olvasó találkozókon mutatkozott utoljára a nyilvánosság előtt. Mindenki tudta, mivel érdemelte ki ezt a „megtiszteltetést.” Túl *A nagy valóság* című önbíráló-önemésztő újságcikkén, egy ideig úgy tűnt, hogy a hatalom megbocsát a „megtévelyedett” költőnek, s talán megfékezi, esetleg beszünteti a kárpátjai magyar polgárjogi mozgalom más képviselői elleni megtorló indulatait is. Ez a felismerés sokakban felszabadította a megkönnyebbülés sóhaját, s előmerészkedtek álarcaik mögül a lapulók, a taktikázók, a túlzottan óvatosak, hogy arcukon mosollyal gratuláljanak. Vilmos jól tudta, hogy számára komoly vereség ez, s ugyanakkor egyfajta olcsó jóvátétel is. Ennek illusztrálására a beregszászi Barátság szálló egyik barátságtalan szobájában mondta el, hogy egyik nap összefutott a köztiszteletben álló Tanárnővel, aki lelkesen üdvözölte, s otthonába invitálta egy kis kávé melletti eszmeccserére. E váratlan kedvességre Vilmos elkomorodva, nem kevés indulattal ezeket kérdezte: „Most hív?! Bezzeg négy éve, amikor az ég dörgött, nem hívtott! Három évvel ezelőtt miért nem hívtott? Miért nem hívtott két évvel, egy évvel ezelőtt? Úgy gondolja, most már szóba állhat velem?” Hogy mi lehetett az idős hölgy válasza, hogy tudott-e egyáltalán válaszolni, már nem őrzi az emlékezet.

Az itt, itthon maradt „néhány bolond” nevében mondom és kérem: hibátlanul tanuljuk meg, hogy átadhassuk az utánunk jövőknek a testamentumot, mert egyre népesebb és zajosabb a „porond”, ahol élnünk adatott. A sorsunk, történelmünk szárait összegabalyító vereckei út ma is nyitott, s az igazi népvándorlás csak most kezdődik! „Az nem lehet”, hogy a mi ösvényünk a temetőbe vigyen! De ha „ölre, perre” megyünk, vajon nem odajutunk-e? Elbizonytalanodunk néha, Vilmos, de Te azt ígérted, hogy vigyázol reánk.

* *Kovács Vilmos: ...folytatás (Válogatás az életműből). Hatodik Síp Alapítvány, Budapest – Ungvár, 1993.*

CSORDÁS LÁSZLÓ

A JELEN TÁVLATÁBÓL¹

(ALKALMI FELJEGYZÉSEK KOVÁCS VILMOS VERSEINEK OLVASÁSA KÖZBEN)

Második kötetében, az 1959-ben megjelent *Tavaszi viharok*ban találhat rá az olvasó Kovács Vilmos következő soraira: „Kritikus vagy. Tolladban a mérték. / Te mondd meg, hogy mi lom s mi érték. / S hull a vers, mint vert sereg... / S suszter is vagy, ki oda nem ért még, / hogy kaptára húzza a lelkemet.”² Meglehetősen szokatlan, furcsa, erős sorok ezek egy költői pályája elején járó költőtől. Könnyen kelthetik azt a benyomást, hogy a szerző / a lírai én fittyet hány a kritikára és nem becsüli sokra a kritikusai véleményt. Már előre ironikusan fogadja verseskötetének visszhangját, feltűnően bizalmatlan azokkal szemben, akik nyilvánosan mondanak majd véleményt verseiről, illetve róla. A kritikusokkal szembeni fenntartás azonban később is visszatér a versekben. Talán a legismertebb példa: „Ezer lábon, fényes szálon / ereszkedik rám az álom: / vörös égő, hasas pók. / Két kritikus vasajtók / rozsdás zárán motoszka: / szabadversem motozzák. / Macskaszemük világít. / Ágyam hantján virág nyit.”³ Aki kicsit is járatos a múlt század ötvenes-hatvanas éveinek szovjet kultúrpolitikájában, aki hallotta már mondjuk Andrej Alekszandrovics Zsdanov nevét, akinek ismerősen cseng a szocialista realizmus vagy a proletkult, és aki esetleg olvasott már korabeli cikket a kárpátaljai irodalmi életről, illetve recenziót, kritikát a megjelent könyvekről, az egészen biztos, hogy árnyaltabban érti meg Kovács Vilmos idézett sorait. Ezek a verssorok inkább egy, az adott korban elterjedt kritikus típushoz szólnak: alighanem a párt éppen aktuális utasításainak mindig eleget tevő, doktriner módon olvasó, a sematikus ábrázolásmódot, a kötelező optimizmust számon kérő kritikusoknak szór fricskát a költő, akik szívesen húznának rá minden szépirodalmi művet egyetlen kaptárára. Mindkét értelmezés lehet érvényes, az általánosabb és a korhoz kötöttebb is, ugyanakkor az utóbbi olvasat – ez a meggyőződésem – mélyebben tárja fel e líra rejtettebb értékeit. Kovács Vilmos verseinek olvasásához egyszerűen valamilyen szinten ismerni kell a kort, amelyben a költő született, és a szűkebb régiót, amelynek irodalmát, kultúráját, hagyomány szemléletét máig tartó érvénnyel alakította.

Másképp a versek nagy része alig érthető, zavaros célozgatásokká, a megszólalásmód, illetve a képviselt költői szerep üres pózzá válhat.

Az utóbbi napokat Kovács Vilmos versesköteteinek társaságában töltöttem. Olvasás közben főleg a következő kérdések foglalkoztattak: vajon hogyan közelíthet ehhez a költészethez egy olyan mai fiatal, aki már a rendszerváltás után szocializálódott Kárpátalján; aki csak könyvek lapjairól ismerheti a cenzúra fogalmát; akinek nem lehetnek közvetlen tapasztalatai az előző rendszerről? Ezek a kérdések azért is kerültek előtérbe nálam, mert egyre gyakrabban találkozom olyan helyi fiatallal, aki távolinak érzi magától Kovács Vilmos költészetét. Igaz, a valóban remek *Verecke* című versen kívül aligha ismer egyebet ebből az életműből. A töprengésre persze az is okot adott, hogy (halálos betegségével szembeni harcát feladva) immár negyven éve hagyott itt minket a költő. Születésének és halálának évfordulója pedig – a megszokott forgatókönyvek szerint zajló megemlékezéseken túl – talán arra is jó alkalom lehet, hogy felvessük, ha csak vázlatosan is, e költészet olvashatóságának kérdését.

A jelen távlatából már tisztábban látszik, mi hullik ki végleg az idő rostáján, ahogy az is, mi érdemes a megőrzésre és az újraolvasásra. Kétségtelen, Kovács Vilmos pályája elején gyakran írt olyan verseket, amelyek megfeleltek a szovjet szocialista ideológia elvárásainak. A korai szövegekben igen gyakran keverednek egymással a forradalmi hevület és az osztályharc elemei – ezek a leginkább romlandó részei az életműnek. Nem csoda hát, ha ezeket a verseket főleg a szakemberek veszik elő időnként, ők is csak azért, hogy olyan szemléleti elemeket, motívumokat, részleteket fedezzenek fel bennük, amelyek az eltávolodást előlegezik meg ettől az elvárásrendszerből.

De azokat a szenvedélyes, nagy indulati töltettel megírt, közéletinek mondott verseket sem könnyű ma megközelíteni, amelyek már az első három kötetben is a letisztulás jeleit mutatják. „Vádbeszédek ezek a versek, közéleti színezetük alatt a költőt is ért orvtámadásokra, nyílt bántásokra valló reagálás indulatai motiválnak” – írja Kovács életművének jó ismerője, Fodor Géza még az 1990-es évek elején.⁴ Csupán egyetlen példát említenék: vajon mit mondhat annak az olvasónak a *Lázás a Föld* című kötetben található *Válasz egy névtelen levélre*, aki nem ismeri a Kovács Vilmos és Balla László közötti ellentétet? Felismeri-e egyáltalán ma egy fiatal azt a versben elrejtett célzást, ami a kortársaknak még egyértelmű volt? Mégpedig azt, hogy a következő idézetben Balla vezetékneve van elrejtve: „*Bal lapockám alá célzol, s a vádad / dörög, mint a sortűz*”⁵ (kiemelés tőlem).

És ha igen, vajon talál-e hozzá közel álló értéket ebben a megírás korának hangulatát közvetítő indulati megszólalásmódban?

Kovács Vilmost a *Csillagfénynél* megjelenése után nevezi Kiss Ferenc perlekedő költőnek.⁶ Ez a kifejezés önkéntelenül is előhívja emlékezetünk-ből az önálló verseskötetben élete végéig nem publikált, csak posztumusz, a versválogatásokba minduntalan felvett, antológiadarabbá nemesülő *Verecke* vádló kérdését: „Perli-e még ezt a hont más?”⁷ Azok számára viszont, akik most ismerkednek e költészettel, úgy tűnhet, hogy a perlekedő költő képe merevedett meg már nagyon régen. Mondhatnám azt is, hogy kizárólagos érvénnyel kanonizálódott, és szinte csak ez jelenik meg a költő tárgyalása-kor. Nem tagadom, valóban sok olyan verset írt – karaktereseket is –, amely e kategóriához rendelhető. De felvethető a kérdés: vajon a teljes költői életmű olvasható-e a perlekedő költő fogalmán átszűrve?

A magam részéről fontosnak tartom a realista szemlélettől elrugaszko-dó, a népi hagyomány elemeiből építkező, de a szürrealizmusra jellemző látomásos képalkotás-módokkal élő kísérleteket, melyeket a kárpátaljai magyar irodalom első monográfusa, Pál György is hangsúlyozott egyik tanulmányában.⁸ A *Bikaháton* című, „misztikus, samanisztikus”, de egy-ben szürreális vers világa számomra a modern elemeket is befogadó és szintetizáló versépítkezést helyezi előtérbe.

„Hegy hátán hegy: púpos, csorba, / elvarázsolt, alvó csorda, / földdé dön-gölt ezer évek. // Elszállt lelkiük, pásztorének / leng a század kormos egén. / / S álmában egy tarka tehén, / hadak tiport útja mellett, / bömbös táltos bikát ellett”⁹ – írja Kovács az említett vers elején. Könnyen lehet ezt allegóriaként, történelmi példázatként is olvasni, főleg, ha tudjuk, a bika-motívum milyen szöveggörnyezetben fordul elő máshol Kovácsnál. 1969-ből származó ön-életrajzában például így vall: „42 évvel ezelőtt születtem Gáton, egyikében annak a száz s egynéhány kárpátaljai magyar falunak, amelyeken átgázol a hadak ezeréves útja, s amelyeket annyiszor kapott már szarvára a történelem öklelő bikája.”¹⁰ Itt még talán működhet a perlekedés ráolvasása a műre.

Kevésbé működik azonban azoknál a verseknél, amelyek nem annyira a közösségi létezésre, mint a személyességre, az egyén elárulására, a kozmikus-sá váló magányra kérdeznek rá. Két ilyen emelnék ki a *Csillagfénynél* című kötetből: az egyik az *Éjszaka*, a másik pedig az *Ablak*. Amikor a millió éve őrzött, szimbólumként jelenlévő Tűz ellobban a villany kattanásával, „a magá-tól táruuló ablakon / beliheg a szőrös pofájú Mindenség”¹¹ – vázolható fel az *Éjszaka* alapszituációja. Ezt a látomást a költői én vagy a társa (a nyelvtani

egy-egy szám második személy a második versszakban értelmezhető a másikat és önmagát megszólítóként is) nem a világgal és sorssal dacoló dühvel, indulattal, hanem csak félelemmel, remegő vállakkal képes elviselni. A kötetben rögtön utána következik az *Ablak* című vers, amely már a központozás elhagyásával is a konvenciókhoz máskor ragaszkodó költő hagyományfelfogásában és költői szerepében történt változást hangsúlyozza. A végtelenszer elpróbált „egyszeri halál” a másik szemében egy idő után már a semmi és „a csillagbójás közöny” képzetét tükrözi. A költői én szembenéz a halál gondolatával, miközben már csak az élettől tud félni. Mégis, a másikkal, a feltételezett társhoz való ragaszkodás gondolata még visszatér – ha csak kérdés formájában is – a halálra készülő, merülni kezdő én töprengéseiben: „de mikor merülni kezdek / kezdedet miért nem találok”.¹² Azt hiszem, ez a versnyelv és -szituáció már közelebb áll a mai ízléshez, és ha most ismerkednék először Kovács művészetével, ezeken át közelíteném meg. Hiszen a kilátástalanságot, a félelmet és a létbiztonság elvesztését közvetítő versek által könnyebben megragadható a közéleti, indulatos, perlekedő költő is.

Amellett sem lehet szó nélkül elmenni, hogy irodalmi tudatunkban szinte teljesen háttérbe szorult Kovács szerelmi lírája. Pedig például a *Lázás a Föld* második ciklusa (*Éva, hol vagy?*) tele van meghitt, érzékeny, személyes hangvétellű, jól megírt szerelmes versekkel. A mai olvasó is könnyen tudna azonosulni mondjuk a szonettek értékfelfogásával: „Álltunk és tudtuk, hogy egy mozdulat kell csak, / és felbőg a folyó, a nap lángja felcsap, / s lehullnak a gátak, s megégnék a tűzön. // Tudtuk jól... De olyan tiszta volt a kék ég! / Hagytuk hát, hogy az est kössön velünk békét, / békét, mely fanyarú, akárcsak az üröm.”¹³ Vagy: „Két karodban még ölelés remeg. / Ülsz, tíz körmőd a vaságyba vágva. / Itt vergődik szememben a szemed, / s rám lihegi szád tüzeit a párna.”¹⁴ Ideje lenne komolyabban venni a közéleti mellett a szerelmi lírához tartozó verseit is.

Végül pedig, ami e néhány nap versolvasása után még szembetűnt, az a hithez való viszony kérdése Kovács életművében. Talán ez a probléma mutatja meg leginkább, mennyire nem lehet a költő pályáját egyetlen állóképbe sűríteni. „Nem keresi Istent, nem perel a Teremtővel, nem is tagadja, csak »sajnálni« tudja, aki ilyen vagy olyan viszonyban van vele” – fogalmaz Penckőfer János egyik tanulmányában.¹⁵ Számomra megdöbbenő volt észlelni, hogyan jut el egy alapvetően ateista, az egyházzal és a keresztény hittel szemben verseiben is kemény kritikával élő ember odáig, hogy élete végén, a halálos betegség szorításában rátalál Istenre és a hitre. A halandóság, az

emberi végesség és a visszafordíthatatlan testi leépülés felismerésének öntudatával szólítja meg az Urat nem sokkal halála előtt született *Testamentumában*: „Uram, emeld fel csontig nyítt testem, / s fújd el belőle múlt lobogások / füstölgő üszkét. / Ismerd fel bennem halandó másod, / ki most fekete árnyadra estem, / s hozzá szegeznek lázvörös tüskék.”¹⁶ Főleg erre a versre utalva írta róla Pomogáts Béla, hogy „a költői sorsnak a szakrális és metafizikai távlatát is felismerte és kifejezésre juttatta.”¹⁷

Talán ez az alkalmi írás is érzékeltetni tudja, hogy a jelen távlatából visszatekintve mennyi felfedezni, illetve árnyalni való van még ebben a költői életműben. Sokszor leírták, elmondták már, hogy Kovács Vilmos a 20. századi kárpátaljai magyar irodalom kétségkívül legjelentősebb alakja, klasszikusa. Ugyanakkor ellentmondásosságát, vívódásait, egymást olykor kizáró vagy egymással végig feszültségben lévő értékválasztásait hiba volna leegyszerűsíteni. Ideológiai súlyokkal terhelt pályakezdését sikerült meghaladnia, és későbbi verseiben – különösen a halála előtt írottakban – már esztétikailag-poétikailag is érvényes, kiérleltnek tekinthető versvilágot teremtett. De nem lehet eléggé hangsúlyozni: elsősorban nem az önelvű irodalom érdekelte. Írásainak jelenlétével – ahogyan ő maga jellemezte egyik levelében saját felelősségvállalását – egy közösség, a kárpátaljai magyarság szószólójának szerepével azonosult a leginkább.¹⁸ Ezért szólalt meg gyakran közéleti kérdésekben (közoktatásügyi, kulturális, kisebbségi jogi hiányosságok stb. terén hallatta a hangját), és ezért tartotta fontosnak, hogy irodalmi iskolát teremtsen. De a közéleti, perlekedő költő más, személyesebb húrokat is megpendített. Ha egy fiatal ma valamiért nem talál utakat Kovács Vilmos költészetéhez, talán célszerű lenne a megmervedett kép mögé néznie és közelebb hajolnia a szövegekhez. Ha engedi, hogy e világ a maga összetettségében hasson rá, akkor az utak is felfedik magukat, amelyeken át közelebb kerülhet ehhez az örökséghez. Az értelmezéssel együtt járó kihívások, persze, így sem kerülhetők el.

JEGYZETEK:

¹ A szerző az esszé megírása közben a Nemzeti Kulturális Alap 2017-es alkotói ösztöndíjában részesült.

² Kovács Vilmos, *Töredékek* = K. V., *Tavaszi viharok*, Kárpátontúli Területi Kiadó, Uzshorod, 1959, 15.

³ Kovács Vilmos, *A tudat szunnyadó határőrei* = K. V., *Csillagfénynél*, Kárpáti Könyvkiadó, Uzshorod, 1968, 34.

⁴ Fodor Géza, *Egy lakhatóbb világ felé, Arcképvázlat Kovács Vilmosról* = Kovács Vilmos,

Testamentum, Válogatott versek, Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992, 136.

⁵ Kovács Vilmos, *Válasz egy névtelen levélre* = K. V., *Lázás a Föld*, Kárpátöntúli Területi Kiadó, Uzshorod, 1962, 22.

⁶ „A látvány tehát csak ürügye egy indulatos vádbeszédnek, ami már azt is sejteti, hogy Kovács Vilmos nem ámuló, nem felfedező, hanem perlekedő költő.” Kiss Ferenc, *Kovács Vilmos: Csillagfénynél*, Kritika, 1969/7, 54.

⁷ Kovács Vilmos, *Verecke*, Alföld, 1981/11, 15.

⁸ Pál György, *Szürrealisztikus motívumok Kovács Vilmos költészetében*, Szabolcs–szatmár–bereg-i levéltári évkönyv, 1999/13, 261-268., link: <http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/263-270.pdf> (hozzáférés: 2017. szeptember 21.)

⁹ Kovács Vilmos, *Bikaháton*, Tiszatáj, 1970/3, 212.

¹⁰ Tiszatáj, 1969/11, link: http://tiszataj.bibl.u-szeged.hu/6103/1/tiszataj_1969_011_0971-0000b.pdf (hozzáférés: 2017. szeptember 21.)

¹¹ Kovács Vilmos, *Éjszaka* = K. V., *Csillagfénynél*, Kárpáti Könyvkiadó, Uzshorod, 1968, 15.

¹² Kovács Vilmos, *Ablak* = I. m., 16.

¹³ Kovács Vilmos, *Üröm* = K. V., *Lázás a Föld*, ua., 35.

¹⁴ Kovács Vilmos, *Mi ma is becsaptuk a törvényt* = I. m., 40.

¹⁵ Penckőfer János, *Bomló század tébolyában Gát és Fót között*, Kovács Vilmos pályaképe, Szabolcs–szatmár–bereg-i szemle, 1999/1, 72-73.

¹⁶ Kovács Vilmos, *Testamentum = Vergődő szél*, A kárpátaljai magyar irodalom antológiája 1953–1988, összeállította, a szöveget gondozta, a jegyzeteket és az utószót írta: M. Takács Lajos, Magvető Könyvkiadó – Kárpáti Könyvkiadó, Budapest–Ungvár, 1990, 368.

¹⁷ Pomogáts Béla, *Kovács Vilmos testamentuma*, Együtt, 2007/4, 29.

¹⁸ A kijevei magyar főkonzulátus áttelepüléssel foglalkozó alkonzulájához, 1977. május 23-án írt levelében jegyzi meg: „Egy közösség, ha magáénak tudja, szószólójának tekinti az író, s bizonyos esetekben kényes, de megkerülhetetlen közéleti feladatokat ró rá. Így történt ez velem is.” „*Lépteimet piros öklű plakátok vigyázták*”, Dokumentumok Kovács Vilmosról, szerk. és közread.: M. Takács Lajos, Alföld, 1989/6, 35.

FÜZESI MAGDA

PALACKPOSTA AZ UTÓKORNAK*

(GONDOLATOK A 110 ÉVE SZÜLETETT DSIDA JENŐ ALKOTÓI VILÁGÁRÓL)

Egy személyes vallomással kezdeném. Negyedszázada annak, hogy Kárpátalja Dsidához kötődő városának, Beregszásznak a képviselőjében részt vettem a szatmárnémeti Dsida-emléktábla avatásán. A városban élő kedves ismerőseim az ünnepség után megajándékoztak a *Séta egy csodálatos szigeten* című könyvvel.

Marosi Ildikó válogatása nagy hatással volt rám. Dsida Jenő írásaiból és leveleiből egy reálisan gondolkodó fiatalember alakja bontakozott ki előttem, akinek kenyérkereső foglalkozása a lapszerkesztés, vagyis természetes folyamat, hogy a hírlapíró nagyon gyakran háttérbe szorítja a költőt. Ismertem ezt az állapotot, hiszen jómagam 1975-től, huszonhárom éves koromtól vagyok újságíró, és nem egyszer tapasztaltam, hogy a verscsírák hogyan alakulnak át pár bekezdésnyi prózai szöveggé.

Mi, kárpátaljai magyarok is magunkénak érezzük Dsida Jenőt, hiszen Beregszász a költő iskolavárosa. Hiszem, hogy mint minden helyszíni inspiráció, a városban kisdíákként eltöltött négy esztendő is nyomot hagyott a költő lelkében. Én azonban a lenyomatokat elsősorban nem a verseiben, hanem levelezésében kerestem. Nem a költőt, hanem levelei segítségével az embert szeretném megidézni, és kísérletet teszek arra is, hogy rámutassak, hogyan hatott személyiségére a sokszor lélekölő lapszerkesztés.

... Szatmáron vagyunk, Dsida Jenőék otthonában. 1924. január 3-át mutat a naptár. Nem szerepvállalás, hanem a világra rácsodálkozó tizenhat éves kamasz őszinte vágya, hogy szeressék. Adyval szólva szeretné magát megmutatni, hogy látva lássák. S mivel környezetében valószínűleg nincs ehhez segítsége, maga keres publikálási lehetőséget. Levelet ír Benedek Eleknek, a *Cimborá* főszerkesztőjének, amelyben kifejti: „Az én célom nem a dicsőség. Én nagyobbat, többet akarok, én a népek szeretetét akarom. Ha ehhez az én szeretetem elég lenne, már célnál is lennék, mert senki

* Jelen írás a szatmárnémeti Dsida Jenő Napok keretében 2017. május 19-én megtartott irodalmi tanácskozáson elhangzott előadás szerkesztett változata.

sem szereti talán fáját, anyanyelvét olyan lángolóan, mint én.” Ugyanebben a levélben a VII.-es gimnazista így vall: „A versírás éppenséggel semmiféle nehézséget nem okoz, és pihenésül szoktam szórakozni vele.” E képességének ismeretében tehát nem is csodálkozhatunk azon, hogy életművének több mint fele (534 gyermek- és ifjúkori vers) 1922–1925 között született. 1924 augusztusában írja első levelét Reményik Sándorhoz. Meglepő magabiztossággal sorolja: „Jelenleg a „Pásztortűz”-nél és a „Hírnök”-nél vannak munkáim – ez utóbbi már többet közölt is...” Irányt szabó kritikát is kér az idősebb pályatárstól. Megtudjuk a levélből, hogy legelőször Petőfi Sándor és Reviczky Gyula költészete ígérte meg, ez körülbelül másfél évig tartott. A levelezés tanulsága szerint a tizenhét évvel idősebb Reményik tehetségesnek tartja Dsidát, amit az így nyugtáz: „... most már azt hiszem, minden a tanulástól és fejlődéstől függ”.

Nyomon követhetjük, hogy anyagilag Dsida mindig nehéz helyzetben van. 1926. március 27-én azt kéri Áprily Lajostól, nézzen utána, hogy az *Ellenzék* hasábjain megjelent verseiért megkapja a tiszteletdíjat. 1927. augusztus 24-én pedig ezt olvassuk ugyancsak Áprilyhoz írott levelében: „Ha csak lehetséges, igen-igen kérem a ciklus közzétételét; anyagi szempontok is igen szorgalmazták, hogy ezt kérjem.”

Fél év múlva már maga is a *Pásztortűz* szerkesztője. Belülről is megtapasztalja, milyen hosszú, és „alkotófüggő” folyamat egy-egy lapszám összeállítása. Leveleiben lapzártákra hívja fel a szerzők figyelmét, és bosszankodik, mikor nem érkezik be a megígért könyvismertetés, vers vagy próza. Egy időrendben későbbi (1929. január 15-én kelt), Kacsó Sándorhoz, a *Brassói Lapok* belső munkatársához írott levelében kifakad: „Egy éven át szerkesztettem a *Pásztortűz*et, az ott dúló bal- és jobboldali harcok azonban valósággal két malomkő közé szorítottak. Rettenetesen sokat verekedtem, s mert túlságosan szenzibilis vagyok, valósággal a hányásig undorodva menekültem onnan. Egyévi szabadságot kértem és kaptam a laptól (azt hiszem, igen szívesen megadták azért az élvezetért, hogy ne lássanak, no meg erre az időre fizetést se kértem).”

Az említett egyévi fizetetlen szabadság alatt Dsida Jenő Abafáján korrepetálta báró Huszár László fiait. Újabb inspirációk tárháza ez a költő számára addig ismeretlen világ, és majd meglátjuk, milyen tanulságokkal vesz búcsút tőle.

Szüleihez írt leveleiből megtudjuk, hogy olyan tanítványai vannak, akik a pótvizsgán is megbuktak, ezért ismételniük kellene a negyedik gimnáziumi osztályt. A báróné ebbe nem nyugodott bele, új javítóvizsgát kért ma-

tematikából és latinból, ezért a fiúknak igen sokat kellett tanulniuk. „*Kell az embernek valami otthoni. Mert alapjában véve borzasztó élet így ez az élet. Csupa fajankók közt egész nap, sehol egy értelmes lény, aki törődne az emberrel... Most még valószínűtlenebbnek látom, hogy sokáig kibírijam ezt*” – írja Dsida Jenő nekikeseredve.

1929. január 28-i levelében arról számol be az otthoniaknak, milyen érdekes beszédet mondott a falusi káplán a gyermeknevelésről. „*Ne átkozzátok, ne pofozzátok, ne rugdossátok a gyermekeiteket – úgymond – akár milyen nemű legyen is, hanem neveljétek szeretettel. Ámen! Sokat tanultam belőle, s megfogadtam, hogy ha gyermekem lesz, sohasem fogom rugdosni, és ha eszem lesz, Abafáján nem hallgatok több prédikációt.*” Jót mosolyogtam a levél végére firkantott kis kétsoroson: „*A levelezés nem potya / s fáradt vagyok, mint egy kotya*”.

Február 4-én kelt levelében kétségbeesetten panaszolja: „*Végtelenül kimerült vagyok*”. Ebben a lelkiállapotban találja egy küldöttség Szászrégenből, amelynek tagjai arra kérik, hogy felolvasással vegyen részt egy műsoron. Dsida elfoglaltságaira való hivatkozással elutasítja a kérést. Ez után már csak azért könyörögnek, hogy a nevét kinyomtathassák a plakáton, és hozzák a régi lapokban mint „attrakciót”, és majd a műsoron bekonferálják, hogy a felolvasás elmarad. „*Ebbe belementem, mert úgy jöttek hozzám, mint egy európai nagysághoz*” – írja. S ez még nem minden: aznap a Kemény Zsigmond Társaságtól is jött levél, amelyben Vásárhelyre hívják vendégszerepelni költségei megtérítésével. „*Nem tudom, miért lettem egyszerre megint olyan divatos. S miért szabadultak így rám. Borzasztóan vágynék gondtalanságra s hosszú-hosszú pihenésre*” – írja szüleinek. Nyolc nappal később örömmel újságolja nekik, hogy hírt kapott Vásárhelyről, miszerint rendkívüli ülésen beválasztották a Kemény Zsigmond Társaság rendes tagjává, és március 3-i fellépése egyúttal székfoglalója is lesz.

Március 4-én hosszú levélben számol be szüleinek a vásárhelyi eseményekről. Nem szeretném részletezni a levélben leírtakat, csupán néhány villanással mutatnék rá, mi ragadta meg a józan gondolkodású költő-újságíró figyelmét. Például hogy hatvanketted magával hivatalos volt ebédre a Tischler-palotába. „*Tischler (fogalmam sincs, kicsoda – írja) Románia harmadik leggazdagabb embere. Tizenkét egyenruhás inas szaladgált. Hatvankét vendég, csupa frakk és szmoking. Mielőtt elmentem – mint mindenki – 400 lej borraivalót osztottam ki a lakájok között. Előre fizetett Molter 1000 lejt, avval a kikötéssel, hogy úr legyek, s ha nem elég, csak szóljak...)*”. A szálloda- és útiköltség kifizetése után így összegez: „*kerek har-*

minc lejt nyertem az üzleten s néhány kellemes impressziót.” Bizonyára a Vásárhelyen szerzett benyomások is közrejátszottak döntésében, miszerint júliusban megfelelően felemelt fizetésért visszamegy a *Pásztortűzhöz*.

Molter Károly *Metánia Rt.* című szurrealista regényének olvasása után ezt írja a szerzőnek május közepén keltezett levelében: „*Úristen, mennyit kell élnem még addig, amíg ilyen lázadás nélküli fensőbbsséggel, itt-ott mélységbe zuhanó, nyugodt cinizmussal tudok mesélni majd minden korok legbüdösebbjéről!*”

Huszonkettedik születésnapján szüleinek írja: „*Én most igen egyensúlyozott vagyok, úgy érzem, hogy az Isten tenyerén élek és akaratától függök, ami nem jelenti azt, hogy munkátlanul kell behunynom a szememet. Általában úgy érzem, hogy megállom a helyemet az életben, annyi tettvágy van bennem, és nem ismerem lehetetlent, egyszóval mindenképpen tipikus huszonkét éves vagyok.*”

1929 júliusában ismét beáll a szerkesztőségi taposómalomba. Gyakran „háborgatja” íróársait kéziratokért, még gyakrabban mentegetőzik, mert rengeteg teendője miatt rendszerint késéssel válaszol a levelekre. „...vagy negyven levél vár sürgős megválaszolásra. Többek között Molternek és Berde Máriának is hetek óta adósa vagyok. Azonkívül cikkeket és könyvismertetőket is kellene írnom és a nagy, 48 oldalas karácsonyi számot is szervezni, csak időm lenne” – panaszozza Bárd Oszkárhoz írott levelében. És újra mentegetőzni kényszerül: Bárd Oszkár ugyanis visszakéri a lapnál elfektetett verseit, de Dsida kimagyarázza, miért nem közölték azokat eddig, sőt, újabbakat kér: „... szerény baráti és szerkesztői kéresem (ez paradox?) – teszi zárójelbe –, lenne, hogy karácsonyi számunk számára küldj verseket, és ha teheted, valami kisebb könyvszemlét vagy egyéb cikket is.” Berde Máriának szinte könyörög kéziratért: „*Nagyon kérek kéziratot a karácsonyi számba: verset és prózát! Ugye, kapok? Borzasztó szükség van rá és sürgősen. Addig fogok levélben cigánykodni, míg itt nincs. (Igazán, Naccságos, méltóságos Asson, csak egy icsike-picsike kézsi-ratot!)*” – fogja tréfára a véresen komoly helyzetet, hiszen egy 48 oldalas lapszámot összeállítani úgy, hogy december 4-én még nincsenek kéziratok, nem tréfadolog. Gondoljunk csak bele: az akkori nyomdatechnika mellett hány nap lehetett az átfutási idő, amíg a kéziratokból kézzel fogható folyóirat lett! Ilyen körülmények között nincs mit csodálkozni azon, hogy 1930 februárjában ezt írja cinikusan Molter Károlynak: „*A versírásról egyébként most kezdek leszokni – az olvasók osztatlan örömére.*” S a levél végén a félmondat: „*Igazán küldj valamit!*”

Elgondolkodtatott az a levél, amelyet 1930. július 10-én Babits Mihályhoz írt Dsida Jenő. Megemlíti, hogy tavasszal műfordításokkal kopogtatott a *Nyugat* szerkesztőségébe, ezúttal saját verseket küld a folyóiratnak.

„Szerettem volna jobb versekkel jelentkezni első ízben, de ezeket is csak úgy lopva küldöm innen, mert úgy el vagyok adósodva, hogy előre negyvenévi »termésem« le van már kötve a Helikonnál és a Pásztorútnél.” A határozott és céltudatos fiatalembernek megismert Dsida lemondóan fogalmaz: „...csaknem reménytelen az a kérésem, hogy levelemre és kézirataimra, valamint a tavasszal beadott műfordításaimra válaszolni méltóztassék”.

Tudjuk, hogy Dsida Jenőnek sem verse, sem versfordítása soha nem jelent meg a *Nyugat* hasábjain. Lisztóczy László irodalomtörténész írja, hogy a *Nyugat*-repertórium egyetlen alkalommal, Szerb Antal kevés érdemlegeset mondó nekrológja kapcsán hivatkozik Dsidára. Érdekes módon a *Nyugat* 1935. novemberi számában mégis ott van Dsida Jenőnek, mint újságírónak a neve. Történt pedig, hogy a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság meghívására Babits Mihály Erdélybe készült, de a román kultuszminisztérium az irodalmi körutat betiltotta. E betiltásról közölt *Hídverés*, vagy *hídrombolás* címmel vezércikket a *Keleti Újság*ban Dsida Jenő, amelyet a *Nyugat* szóról szóra átvett. Álljon itt egy bekezdés a több mint nyolc évtizeddel ezelőtt született publikációból. „A tilalom megbotránkoztató tényéből lehetetlen el nem jutni arra a kényelmetlen megállapításra, hogy a román-magyar kultúrközeledés gondolatának hangoztatása nagyon egyoldalú, nagyon szárnalmas és naiv kísérletezés volt a gyengébbek részéről. Azon az oldalon, ahonnan a kezdeményezésnek tulajdonképpen el kellett volna indulnia, sohasem talált komoly támogatásra. Amíg politikai motívumok is szövődtek a kultúrközeledés problémájába, még fennállhatott a jóhiszeműeknek az a reménye, hogy a tiszta irodalom és művészet síkján mégis megtörténhetik a találkozások. Ez, ami most következett be, nemcsak az eddig felépült »hidakat« rombolta össze, hanem a jövőhöz fűzött jóhiszemű ábrándokat és illúziókat is. Keserű a csalódás, de hasznos és tanulságos.” Költőre szokták mondani, hogy vátesz. Dsida újságíróként is az volt. Bár ne lett volna igaza...

Magánlevelezésében sem hazudtolja meg újságíró mivoltát. 1932. augusztus 15-én így ír szerelmének, Imbery Melindának: „Ma nagy ünnepségek vannak a piaristáknál. Boldogasszony napi búcsú. Tegnap szomorú napja volt a piarista templomnak: tegnap, vasárnap tartották az első gör. kat. román istentiszteletet a templomban, nagy parádé mellett, kivonult az egész népség, katonaság, zenével, csinnadrattával. Sokan sírtak.” 1936 májusában arról számol be immár menyasszonyának, hogy „tegnap betiltották, hogy azt írjuk: 'Erdély, erdélyi, Bánság, Székelyföld stb.' Azt kell írni, hogy Ardeal stb. Most azon mesterkedünk, hogyan kerüljük ki. Azt írjuk: Transsylvania, or-

szágrészünk, az ország magyarulta megyéi, a székelyek között, a romániai magyarság és így tovább... Már azt sem írhatom, hogy erdélyi vagyok, mert bizony ardealiak lettünk. Holnap küldöttségileg megyünk a prefektushoz, hogy enyhítsen ezen a buta rendeleten.” Közbevetőleg jegyzem meg: a kisebbségi létben munkálkodó lapszerkesztő, az elszakított területek bármelyikén is éljen, jól ismeri ezt az állapotot. Nálunk, Kárpátalján is volt olyan idő, amikor ugyanilyen „buta rendelet” miatt Munkács, Ungvár, Beregszász magyar neve leírásának tilalma okán azt írtuk: a Latorca-parti, az Ung-parti, a Vérke-parti város, de nem vettük a tollunkra a Mukacsevo, Uzsgorod, Beregovo nevet, mivel az „tájidegen” volt számunkra.

A fentiek ismeretében beláthatjuk, Dsida Jenőnek a szerkesztőségi elfoglaltságok mellett milyen kevés ideje jutott igazi irodalmi alkotásra. Az irodalomtudományi kutatások is ezt bizonyítják. A Láng Gusztáv és Urbán László szerkesztésében 2012-ben megjelent Dsida-versgyűjtemény 520 ismert és 555 ismeretlen, összesen 1075 költeményt tartalmaz. Fentebb már volt szó róla, hogy életművének felét tizennyolc éves koráig írta. A 790 oldalas könyvből 156 oldalt foglalnak el azok a költemények, amelyeket maga Dsida Jenő rendezett kötetekbe (*Leselkedő magány* (1928), *Nagycsütörtök* (1933), illetve *Angyalok citeráján* 1938). Urbán László *Utószavában* hangsúlyozza, hogy a szerkesztők szeretnék volna, ha az olvasó képet kap Dsida kötet- és cikluskonstruáló elveiről is. Én azt gondolom, nemcsak a szerkesztési elvekről kapunk képet, hanem arról is, Dsida milyen szigorú kritikusa volt önmagának. Azon is elgondolkozhatunk, milyen gyakran fordulhatott elő, hogy kifutási idő hiányában nem született meg a remekmű. Vegyük csak egyik legszebb versét, a *Tíz parancsolat* címűt. 1936. február 9-én írja menyasszonyának: „Képzeld, felvázoltam a nagy regényemet, sőt meg is kezdtem írni az első fejezetet. Aztán még egy nagyobb bölcselkedő versnek is nekifogtam, az a címe, hogy *Tíz parancsolat*. Tíz darab tizennyolc soros strófából fog állni, öt már ebből is készen van. Hamarosan befejezem... azt hiszem, szép lesz. Még sok-sok új témám van. Muszáj sokat írnom, elsősorban azért, mert megint művésznek érzem magam, másodsor pedig azért, mert szükségem van a pénzre. Meglátod, mennyit fogok dolgozni. Hogy a regényemet mikor fogom befejezni, nem tudom. Kellene vagy egy nyugodt hónap, ami nincs.”

Mi sajnos tudjuk, hogy a regényét már nem volt ideje megírni, pedig a felvázolt tartalom szerint nagyon izgalmasnak ígérkezett. A tárgya egy hatalmas, *Európa* nevű óceánjáró hajó élete lett volna, mintegy százötvenkétszáz szereplővel. „Az olvasó csak a nyolcvanadik, századik oldalnál jön

rá, hogy a szereplők Európa történelmének, irodalomtörténetének és művészetének legnagyobb nevei” – olvassuk a levélben. A tíz részesre tervezett verscsoportból pedig összesen hat költemény készült el.

Nem szeretnék kitérni arra a sokak által boncolgatott kérdésre, mi sietette a költő halálát, csak megjegyzem, leveleiben maga is többször utal rá, hogy változtatni kellene életmódján: „*Három nap óta abbahagytam a cigarettázást, helyette – pipázom. Szigorú alkoholtilalmat fogadtam egy fél évre. Egy kortyot sem iszom megint egy fél évig, amíg a regényemet nagyjából be nem fejezem*” – írja menyasszonyának 1936 februárjában. Emlékszünk, hogyan fogalmazott Dsida huszonkettedik születésnapján? „*Én most igen egyensúlyozott vagyok, úgy érzem, hogy az Isten tenyerén élek*”. Alig hét év múlva, 1936. február 9-én kelt levelében pedig így fakad ki: „... *nagyon elsüllyedtem a napi robotban, és már csaknem minden régi fényesség, aranyozás lekopott rólam.*”

Csupán töredékét mutathattam be annak, mi mindent találtam a „palackpostában”, és hogy milyen külső körülmények hathattak a költő alkotói világra. Mindamellert tagadhatatlan, hogy ha Dsida Jenő csupán csak magyar zsol-tárát, a *Psalmus Hungaricus*t írta volna meg, neve akkor is századokra fennmarad a magyar köztudatban. „*A vers hitelességét elsősorban azok ítélhetik meg, akik belülről ismerik a romániai kisebbségi lét abszurditásait*” – írja Lisztóczy László irodalomtörténész *A sorsvállalás drámája* című tanulmányában. Földijeim velem együtt a kárpátaljai kisebbségi lét abszurditásaiban szocializálódtak, hitem szerint ezért is fontos nekünk Dsida Jenő költészete.

BRENZOVICS MARIANNA

ELŐSZÓ

Mikor ezt írom a szeles, borult szombat reggelen, hidegen napos szobában, feszült fényszögek alatt, fölemésztő megváltásvágygal, mint kísérleti patkány a kalitkában, mint kimerült igásállat a bolygóbányában, a szolgálást követelő isten parancsára, megértettem, hogy számomra az egész világ kiúttalan.

Az élet haldoklik. Én vagyok az utolsó, aki él. Velem van az utolsó élet. Az idők romlása kegyetlen. Megszállnak, mint a roskatag tetvek. Az idő romlása olyan nehéz, mint egy több tonnás toxikus kő, amit a szívedbe varrtak. Az idő romlása olyan könnyű, mint a tavaszi szél hozta bűz. Az idő a pokol méhe, amelyben sorssá növekednek az ördögi csfák. Senki sem ismerheti meg a sorsát, senki sem önmagából jött, senki sem önmaga ura. Senki sem lehet boldog, mindenki a pokolból jött, mindenkinek a halál az ura.

Anyámból jöttem, anyám nagymamámé, és így tovább, ez a rendszer. A rendszer olyan, mint az a jellegzetes szláv fajték, a matrjona baba, amely egymásba rakott, egyre kisebb, kettészedhető babákból áll, többek között a kis porcelán figurák mellett nagymamám vitrinében.

Nagymamám feketében jár. Mit gyászol? A reményt gyászolja. A földet törö, évről évre. A föld kifárasztja nagymamám, nagymamám kifárasztja a földet. A földbe dugdossa a magokat, megdugja a földet. Amit kihord a föld, nagymamám megeszi. Nagymamám felfalja a föld gyermekeit. Nagymamám felfalják a föld gyermekei, szétrágják a férgek. Nagymamám a gyomrába temeti a föld halottait, a föld a gyomrába temeti nagymamám testrészeit. Minden fal és emészt. Nagymamám sötét, de van benne fény, amit csőrükben felcsipegetnek a madarak és szerteszórnak a levegőben.

A kutyám látja a szellemeket. Amikor kérem a szellemeket, hogy adjanak jelet, a kutyám felugat. Gonosz szellemek jönnek, ezért ugat, ha jók jönnének, csaholna. A kutyám szeret engem. Igazából nem is az én kutyám, csak egyszer megkértem, hogy vigyázzak rá. Be volt zárva egy ketreche a hatalmas, prémes testű állat. Mindig kiengedtem, együtt játszottunk, együtt pihentük a nyári kertben. Hullottak a körték, méllázva ettük a kutyámmal. Soha nem felejttem el a vele töltött fényes napokat. És azóta is rá gondolok, hogy vár engem a ketrecében. Elárultam őt, ilyenkor fojtogat

a sírás. Tehetetlenül fekszem a szobámban, a saját ketrecemben, és nem bírok elindulni felé.

A kutyámat szeretem, a fákat, a madarakat. A megforgatott földet, a nagy vizeket. Téged szerettelek, a szemeidet, velük a végtelenbe néztem. Iszonyúan fájtál, égett a mellkasom, megbénultak a karjaim, emiatt sohasem öleltelek. Azt mondtad, a hattyúk elúsztak máshová, mire megjöttem. Szavaidra feltámadt a szél, eleredt az eső. Sokáig néztük az esőben a partról a folyót. Találkozásaink előtt mindig megsebezted magad, a hüvelykujjad vágta el, a bal csuklódat. Annyira szerettelek, hogy meg akartam halni. Felhívtalak, hogy elmondjam, de nem vetted fel. Csak nekem nem veszed fel? Ma meghalok. Ötször hívtál, ötször nem vettem fel, ötödik nap születtem. Akkor untál meg. Azóta kivágtam az agyamból minden reménységet, minden szépséget, egy farkas mohóságával kiteptem a húsból minden örömet.

Mindenkinek a maga élete a legrosszabb. Rosszul kezdődik, és egyre rosszabb. A mai nap rosszul kezdődött, majd egyre rosszabb lett. Hajnalig a monitort bámultam, vártam valami jelre, de semmi. Leveleket írogattam az exeimnek, válaszoltak, de beszélgetni nem akartak velem. Az egyik kedvesebb volt, de nem volt túl érdeklődő, ezért átküldtem neki a tengerparton készült fotóimat. Azt írta, hogy jól nézek ki. Akkor baszunk? – kérdeztem. Nem gondoltam komolyan, eleve nem hagyhattam el a várost, ő meg nem jöhetett ide. Meg különben is, nem is vágytam semmiféle érintkezésre, mert sose volt jó vele a szex. Csak sémákat írt: „ahogy gondolod, tiszteletben tartom a döntésed, most épp dolgozom”, pontosan így is dugott, mintha ott se lenne, mintha ott se lennék. Mintha nem lenne szeretet. Nekem viszont angyali érintésre volt szükségem. Nekem viszont Istenre volt szükségem, aki megvált. Valakire, aki beszél hozzám, aki engem dug. Kértem, hogy beszéljen velem, erre elhallgatott. Töröltem a *beszélgetésünket*. A kukából is töröltem, nehogy kíváncsiságból belenézzek. El akarom felejteni, jól akarok lenni. Jól kellennem, vigyázni magamra, Istenre. Imádkozni, este, amikor nem zavarnak. Akkor én nyugodtan felülök az ágyamban, fekapcsolom a villanyt és imádkozom. Nem gondolok semmit se. Hanem azt mondom, amit kell. Egyedül kell imádkozni és a sötétben lenni, felkapcsolni a villanyt, és akkor mindig ott van a hátunk mögött az Isten, és eltakarodnak a démonok.

A démonok a sötétben és a fényben is ott vannak. A sötétben előmászhatnak a sarkokból és a torkomnak esnek. Add fel, ordítják. Nincs jövő, nincs múlt, nincs jelen, csak fájdalom, sírás, förtelmes egyedüllét. Nappal a fölösleges utcák, terek, törzsi agónia, szól a parkban Joly és Suzy. Kik ezek? Nem

ismered? Mindenki ismeri őket és szereti. Ásítok, benéznek a számba, mert hagyom. A démonok szája hatalmas, mindenkit elnyel, mindenki benne üvölt.

Benned van a sorsod, akár akarod, akár nem. Benned van az élet, akár akarod, akár nem. Benned van a halál, akár akarod, akár nem. Az elméd végtelen, a szenvedése végtelen. Ki vagy tömve aggyal, sorssal, halállal és étellel. A sors az elméd, élet és halál olyan hévvel hágnak meg, hogy a csontjaid szanaszét repülnek.

Nyugodtnak lenni, mint a lapos gumi, ami leeresztett és mozdulatlan. Mindig a nyugalmat kerestem, nekem isten a nyugalom. Hívom, gyere nyugalom, költözz belém, tölts ki. Ha egy reggel arra ébredek, hogy minden jól van, azért van, mert nyugodt vagyok. Nyugodt, mert épp nem függök semmitől. Nyugalomfüggő vagyok. Iszom, hogy nyugodjak le, cigizek, hogy nyugodjak le, aztán elveszítem a nyugalmat, és újra megharcolok érte. És mihelyst nyugodt vagyok, már nem érdekel a nyugalom, inkább még nyugodtabb akarok lenni, vagy elegendem van a nyugalomtól, és csinállok valamit, amitől elveszítem a nyugalmat, annyira, hogy újra könyörgök a nyugaloméért, mert bennem van a nyugalom, akár akarom, akár nem.

A hurrikán belsejében szélcsend van. Lelkünk, mint az örvény. A szélén ott a sok szemét, és fölkaavart, iszapos gondolat, sáros érzés, szorongás és félelem, a közepén csend van és nyugalom, néha rémülettel teli csend és nyugalom.

CSORNYI DÁVID

ÚJKORI SZODOMA

*Gyásztáncot lejt a tóparti házban
udvarhölgy és nemes, ki tudja, hányan.
A szobák magánya már csak múlt,
az idő beszippantja a dallamot,
megszűnik a hang, metaforákban
fogalmazódik a vágy. Várva várt óra,
mindenki lázban, ágyban,
szemérmét simogat, nem érdekli őket
a kataklizma, legyen egy utolsó éjszaka.
Félöntudatlanságban őrlődik a csók,
nászban a szikra, minden férfiarcot
beborít a dohánybarna szoknya.
Kéjeleg, nem érdekli tízparancsolat,
sem dogma; nedves vénuszdombokat
szárít a szellő, s a vénülő lovak nyerítenek,
miközben megülik őket a kiizzadt tetemek.
De folytatódik az orgia, többmenetes lesz,
talán trilógia, ha marad rá idő.
Árnyékaik partnert váltanak, a testek
együtt maradnak, teherbe esik a perc,
elvetél a fény.
Szúrossá válik a bimbó, s megfeszülnek a
kecses combok. Az arcokon a
hajnalhasadás mutat be szeánszot,
és még egyszer, és még egyszer, de
már feleslegesek a gyertyacsonkok,
felvirradt a nap, az utolsó,
rettegetek hát, befejeződik
a földi színdarab.*

HIBA AZ ISTENI KREÁCIÓBAN

*elmémbe elüszkösödik
minden lépésed amikor
hozzád imádkozom
teremtésem furcsa stáció
baklövés a mennyei gyárban
hibás vagyok így engedél
a tökéletesek armadájához
ha megmászom az életfát
ígérd meg hogy kijavítasz
talán úgy nem fog fájni
a címeres bársonylepel*

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

VÁSÁRTÉR

* * *

Nagymama néhány napja, de talán egy hete is oda van. Kórházba viték, s Nagyapának attól fogva szavát is alig hallani. Pedig végre üres a ház, nyugalom van, ahogy óhajtotta néhányszor, amikor kezdett már agyára menni a sok buta asszonybeszéd, és most mégis kedvetlen. Nem jönnek színes anyagaikkal a kuncsaftok, de a szomszédok se. Akkor meg kihez beszéljen? A szüleim dolgoznak, én vagyok csak mellette még egy darabig, mert szeptemberben már iskolába megyek.

– Ha megsegít bennünket az Isten, akkorra tán haza engedik Margitot, s akkor megint helyére kerül minden – mondogatja az öreg, de apámnak nem tetszik az állapota, mert úgy látja, már a pipa sem esik jól neki.

Én unszolom Nagyapát, hogy beszéljen valamit a régi dolgokról, hadd igyam a szavait, mint máskor, de csak legyint, és arcát tenyerébe temeti. Feje, felső teste meg-megrázkódik, úgy látom, sír, mégpedig hangtalanul. Negyedóra múlva mégis összeszedi magát, rám néz, s az arca mintha vidámabb lenne.

– Gyere, főzünk valamit – áll elő egy hirtelen jött ötlettel.

Igencsak elcsodálkozom ezen, mert amióta az eszemet tudom, Nagyapának csak annyi köze volt a tűzhelyhez, mint a legtöbb falusi férfiembernek. Este gerjesztőt készített, reggel kihordta a hamut, begyújtott, majd folyamatosan pótolta a tüzelőt. Ha vizes volt még a fa, a kürtő körül kalitkába rakta, s vigyázott rá, hogy a felforrósodott csőtől tüzet ne fogjon. De konyhai edények, eszközök körül forgolódni, a Nagymama dolgaiba avatkozni nem láttam soha, ezért hát most csodálkozva nézek rá.

– A paprikás krumplit szereted, ugyi?

Bólintok, és ettől kezdve kíváncsian várom, ha már így alakult, hogy én is belekóstolhassak a főzés tudományába. Nem mondom, megálltam már korábban is a tűzhely mellett, amikor nagyanyám a rántást készítette, de csak azért, mert egyszer megnyalatta velem a zsírban világosbarnára pörkölt lisztet, s akkor kedvet kaptam rá, hogy máskor is elfogadjam a felém nyújtott fakanalat. Most azonban, ha jól értettem, én is segíthetek Nagyapának, de mit?

– Krumplit tudol pucolni? – kérdezi, s mivel maga is tudja, hogy nem igen volt még alkalmam ilyesmivel foglalkozni, sietve hozzá teszi: – Most megtanulhatod.

Aztán rájövök, hogy nem is olyan bonyolult, mert a frissen vájt újkrumpli héját kaparni is alig kell, könnyedén lehámlik szinte magától. Míg én a pucolással foglalatoskodom, Nagyapa begyújt a csikóspörba, hagymát aprít a lábásba, zsírban lassú tűzön sárgára pirítja, majd oldalra húzza, hogy ne égjen tovább, és leül mellém, hogy segítsen a pucolásban.

– Most már jöhet a paprika és a só – mondja, amikor a krumplit összeaprította, s egy fél evőkanálnyi őrölt paprikát elkever a lábás alján. Ebbe megy a felaprított krumpli, a só, aztán felönti vagy két bádog vízzel.

– Ennyi az egész tudomány, most már csak meg kell főzni.

S amíg felfő, majd lassú rotyogással készül az étel, tovább beszél.

– A pásztorok úgy szokták, hogy egy kevés targonyát is kevernek a levibe, de akkor több vizet kell hozzá önteni, mer’ a targonya felissza, oszt akkor nagyon megsűrűsödik. De az se jó, ha túl hígra sikerül. Valamikor, ha tart még a füstölt kolbászból, azt is szoktunk bele szeletelni, akkor finom csak igazán. De hát hol van már ilyenkor kolbász?

Negyedórányi rotyogás után már érzem az étel illatát.

– Bizony, jó lesz ez kolbász nélkül is! – állapítja meg Nagyapa, miután kíméletesen megkavarta, s a fakanállal belekóstolt a levébe. – Na, hadd főjön még valamедdig.

Amikor már hűlt a tányérban, és csak óvatosan kóstoltgattuk, Nagyapa újból beszélni kezdett.

– Amikor a vasúton dőgoztam, sokat vótam úton. Nagyanyád tudta, mikor áll meg a vonat ÚjJakon, oszt’ Pistával vagy Gizivel küdte nekem az ételt. Vót úgy, hogy nem tudtam a mozdonyrul leszállni, mert munka vót, állás közbe’ is kellett lapátolni a szenet. Ilyenkor a mozdonyvezető vette át az ételhordót, oszt’ majd, amikor ráértem, elfogyasztottam. Hát egy alkalommal pont paprikás krumplit küdött nagyanyád, de az tele vót finom füstölt kolbásszal. Na, mondom magamba’, hát honnan vették ezek a kolbászt? De annyi vót benne, hogy én azt meg se győztem enni. Majd amikor hazamegyek, kérdem én: te Margit, minek raktál nekem az ételbe annyi kolbászt? „Miféle kolbászt? – azt mondja. – Azt se tudom, mikor láttam kolbászt utójárá!” Na, hát akkor én megbolondultam? – gondolom magamba’. Akkor oszt’ rájöttem, hogy a mozdonyvezető vót az, aki így megréfált engem, mer’ biztoson belenézett a lábosba, oszt egy kicsit hígnak tanálta. Ami igaz, az igaz: úriember vót.

– Nagyapa is mozdonyvezető vót?

– Dehogysis vótam én mozdonyvezető. Fűtő vótam csak. Vizsgázott mozdonyfűtő. Ungvár, Királyháza meg Szatmárnémeti között jártunk, de

valamikor egészen Karánsebesre is. De sok szenet belelapátoltam a négy-huszonnégyes gyomrába! Az egész Újlaknak elég lenne télire.

Ezen egy kicsit elmélázok, és kanalazom az ételt. Azt, persze, értettem, hogy a gőzmozdonyban szénrel tüzelnek, és hogy Nagypapa volt a fűtő, de mit jelenthet az, hogy vizsgázott? Erre rá is kérdezek.

– Tudod, fiam, harminckilencbe’, amikor megint magyarok lettünk, én már túl vótam az ötvenen. De a Béla öcsém segítségével, aki sokkalta okosabb ember vót nálam, felvettek a vasúthoz, oszt’ hat hét alatt kitanultam a mesterséget. Adtak rulla még papírt is, vagyis bizonyítványt. Onnan jöttem nyugdíjba is, ezér’ minden esztendőbe kűd nekem a vasút két tonna szenet.

– És azelőtt, amikor nem magyarok vótunk, kik vótunk? Meg még azt is tessék nekem elmondani, hogy amíg ki nem tanult fűtőnek, mi vót Nagypapa?

– Nahát, te gyerek, te aztán sok mindent szeretnél tudni. Mi lesz tebelőled, ha nagy leszel, tán ügyvéd?

Valahogy sok olyan dolgot beszél most Nagypapa, amit én még nem értek. Nem értem azt sem, hogy mi az ügyvéd, de az már nem is érdekel olyan nagyon, mert látom a száján, hogy folytatni akarja, csak közben vakargatja a feje búbját, mintha onnan akarná előcsalogatni a választ.

– Hát hogy is mondjam – kezd bele, de látom, hogy nagyon nehezen. – Most, ugyi, már több mint tíz éve oroszok vagyunk. Vagyis mi, te meg én, meg a család és a rokonság magyarok vagyunk, de hát így kell mondani, mert most űk dirigálnak. De előtte, ezt az előbb már mondtam, hivatalosan is magyarok vótunk, azelőtt meg csehek. Mielőtt meg csehek lettünk vóna, egy rövid időig, tizenkilencbe’ románok is vótunk. Amikor a románok bejöttek, én is gazdálkodtam, mint mindenki a községbe’. Vót egy kis földem, két lovam, tehének, disznók, oszt’ abbul éltünk, de kellett is a kis haszon, mert nem sokkal az előtt halt meg az első feleségem, Róza, én meg ott maradtam négy gyerekkel özvegyen. Hát ekkor jöttek a románok, hogy adjam át nekik a szekeret és a lovakat, mer’ szükségük van rá. Mondom, mi lesz velünk, ha a lovakat elviszik, mibül tartom el az árvákat? Na, azokat oszt’ nem érdekelté. Levezették az udvarral a két lovat, utána letolták a szekeret is. De ez még semmi! Három nap múlva keresnek egy pecsétes papírral, hogy be kell menjek Szöllősrre, a román elöljáróhoz. Felkeltem én, ahogy szoktam, hajnalban, elláttam a jószágot, oszt’ begyalogoltam. Kérem, mért hívtattak? Oszt’ akkor mondták, hogy büntetést szabtak ki rám, amiért engedetlen vótam. Tizenöt botütést kaptam a hátamra, alig bírtam hazavánszorogni. A következő héten megént csak be kellett menni a következő részletért. De harmadjára

már nem mentem. Mondtam, nem érdekel, nem megyek többször, elég vót. Hát, még jó, hogy annyiba' maradt.

A kellemetlen élmények felidézése elkedvetlenítette és elhallgattatta az öreget, de bennem már ott motoszkált a következő kérdés.

– És a lovat meg a szekeret nem adták vissza?

– Már hogy adták vón? Kellertett nekik, amikor kifelé vonultak, azon vitték a sok rablott holmit. Későbbet oszt' lett nekem lovam, szekerem megént, mer' anélkül nem lehetett boldogulni. Húszbá' megházasodtam másodszer is, akkor vettem el nagyanyádat. Születtek a gyerekek. Árpád, azut a te apád, Pista, meg utójára Gizi nénéd. Menni kellett, mindenféle fuvart elvállaltam. Jártam a salánki erdőre fáért, meg ott faragták a tőgyfa ágasokat, ott maradt a sok jó forgács, azt meg hazahordtam tüzelni. De elmentem én nem eccer az orosz búcsúsokkal is. Pócsra jártak, ott vót nekik a hatalmas nagy templom. Itt, a mi környékünkön olyat nem is látni. Mire körbecsúzták néhányszor, nem tudom, maradt-e bűr a térgyükon?

Eszembe jutott, hogy engem is térdepeltettek már néhányszor, ha anyu szerint valami rosszat tettem, de csak a sarokban, és addig szólt a büntetés, amíg bocsánatot nem kértem. De amiről Nagyapa beszél, azt én fel sem tudom fogni, ezért inkább kérdezek.

– És azok az emberek mit követhettek el, hogy azt a nagy templomot térden csúszva kellett nekik körbejárni?

– Hogy mit? Hát, azt csak űk tudták vóna megmondani, hogy kinek mi vót a bűne. Meg osztán evvel akarták elérni, hogy hallgassa meg űköt a Jóisten... De hát nem is ezt akartam én neked elmondani, ha már eccer szóba került Pócs, hanem egy olyan esetet, amék mindig megkacagtat, ahányszor csak eszembe jut – így terelte más irányba a szót Nagyapa, s a jól ismert huncut mosoly már ott készülődött a bajsza alatt. – Egy alkalommal – ha jól emlékszem – pünkösdi búcsúra vittem egy asszonycsapatot. Odaértünk jó időbe', még nem kezdődött meg a szentmise, de az emberek már jöttek templomi zászlókkal, énekelve, mindenfelől. Én életembe' nem látam annyi embert, de igaz, hogy kódust se, amennyien ott összegyűltek. Egyiknek csak a fél lába hiányzott, valaméknek mind a kettő, vót aki egy mankóval bicegett, vót olyan, hogy kettővel. Vót köztük vak is, azt egy gyerek vezette, oszt' mindegyik azon igyekezett, hogy jó helyet tanáljon magának, minél közelébb a bejárathoz. A nagy helyezkedésbe' elébb csak lökdösték egymást, de azut' úgy egymásnak estek, hogy csak úgy csattogtak a mankók egymás hátán meg fején. Csak akkor csendesedtek el vala-

mennyire, amikor elkezdtek bevonulni a cifra ruhás papok. Mikor oszt' bementek, azt mondja az egyik nagyszakállú az előbbi tolakodóhoz fordulva: „Ni, hogy felvág! Még csak most lett kódus! Nekem már a nagyapám is kódus vót!”

És Nagyapa nevetett. Olyan gyermekien és őszintén, mintha csak az imént, szemünk láttára verekedtek volna össze a koldusok, s az utolsó mondatot, melynek kezdetleges őszinteségével nem tudott eltelni, nemcsak megismételte, de értelmezte is: neki már a nagyapja is kódus vót! Pont úgy örökölte a kódusbotot, mint a király a koronát!

Nevettem, hát hogy ne nevettem volna a hivatásos alamizsnagyűjtő „aranymondásán”, de egyben el is komorodtam, mert szinte azonnal a mi szegény koldusunk, Vomnádcát meg Borsos Endre, a másik újlaki kéregető testi nyomorúságára gondoltam, akiket el sem tudtam képzelni az egymást csépelő koldusok helyében. Nekem azonban sokkal inkább a Nagyapa jókedve, felszabadult öröme rajzolt az arcomra maradandó mosolyt.

* * *

1958 szeptemberére iskolaérett lettem, valamelyest talán túlérett is. Arra azonban kimondottan jól jött az a kis értelmi gyarapodás, hogy idejekorán felfigyeljek a beíratásomról folyó szülői beszélgetésre. Eleinte csak úgy fél füllel követtem szavaikat, ám amikor az ukrán iskolát is emlegetni kezdtek, rémülten néztem rájuk. Angyal szállhatott be akkor hozzánk, az én felmentő angyalom, s amit a felnőttek fülébe súgott, attól mindketten józabbak lettek. Megértették, hogy sorsomról nélkülük nem dönthetnek. A konyhaasztalnál ülő apám maga elé állított, s a szemembe nézve megkérdezte, hogy ukrán vagy magyar iskolába szeretnék-e járni? Egy pillanatig sem éreztem, hogy mérlegelnem kellene, azonnal és bátran vágtam ki az egyetlen lehetséges választ. Nagy terhet vehettem le ezzel apám lelkéről, mert olyan nagyot nem sóhajtott azelőtt soha, mint ami akkor kiszakadt belőle. Ha akkor előrelátó és számító kollégáira, az államnyelv önkéntes prókátoraira hallgatva ukrán iskolába küld, alaposan elrendezte volna sorsomat. Az nekem olyan lett volna, mintha eldobott volna magától, de így megnyugodtam.

Beiskoláztatásom előtt azonban szüleim megbeszélésként, hogy talán jobb lesz, ha anyám egy időre abbahagyja a gyári munkát, hogy nekem az iskolakezés ne legyen majd túl nehéz, s legyen mindig otthon valaki, amikor

tanítás után hazamegyek. Az óhatatlanul kiesett jövedelmet legfeljebb varással pótolja. Így is lett, augusztus vége felé lerocsitált*.

Hatvanál is több gyerek sorokozott fel szeptember elsején, hogy vállalra vegye a tanulás gondjait. A tanító néni, akit Ella Karlovnának kellett szólítani, névsort olvasott és értésünkre adta, hogy mi leszünk az „A” osztály, aztán elindult az osztályterembe, nyomában harmincnégy megszeppent gyerekkel. Hosszú napokba tellett, amíg a sok fiú és lány megismerte egymást, szokni kezdte az iskolai rendet, majd tudomásul vette, hogy ettől kezdve kötelezettségei vannak. De amikor májusban, az első osztály végeztével majd felsorakoznak egy fényképezőgép elé, már láthatóan együtt van a gyerekcsapat. A tanítónő körül fehér kötős, szalagos hajú lányok ülnek, mögöttük lányok teljes sora áll, lábuk előtt nyolc fiú guggol, s a negyedik, az utolsó sorban álló tíz fiúnak csak a feje látható. Engem is ott lehet megtalálni két cigány fiúcska között, mert helyezkedni már akkor sem igyekeztem. De hát mit számít az, hogy nyolc esztendőskorában hol áll az ember és mennyi látszik belőle egy megsárgult fotográfián? Csupa kitűnő bizonyítvánnyal én cigány osztálytársaim közt is jól éreztem magam.

A második osztályt is Ella Karlovnával kezdjük, de már az iskola főépületében. Itt büfé is van, ahol fűzet, tollszár, tollhegy, tinta, radír, színes ceruza kapható, de mindennél többet ér, hogy a büfés Iluci nénitől a nagyszünetben húsz kopekért meleg teát, harmincért kis bulicskát**, és hatvanért nagyot lehet vásárolni. Ezzel már könnyen kihúzzuk az otthoni ebédig, bár Kovács Károlynak, a tőlünk másfél fejjel magasabb, többszörösen buktatott cigányfiúnak a fél fogára sem elég, ő mindig éhes. A múltkor bundás kenyeret vettem elő a nagy szünetben, ő meg állt előttem, és csorgott a nyála. Eszembe juthatott volna magamtól is, hogy adjak belőle, de nem tettem. Ekkor villámgyorsan kimarta kezemből, kétszer beleharapott, s ezzel a kezembe nyomta. Én már úgysem tudtam volna jó szájízzel folytatni, így hát visszaadtam neki. Kovács azóta a barátom, s ezért megkínálom máskor is, mert megérdemli. Csak most, a tanév elején érkezett hozzánk, de a számtanban máris ő az osztályelső. Erzsí húga, aki nem is hozzánk van beírva, csak a bátyját szokta elkísérni, teljesen más. Tanulni, írni nem hajlandó, s a testvére sokszor még óra közben is megveri. Erzsí úgy visít ilyenkor, mint a fába szorult féreg, de pár perc múlva már békével ülnek egymás mellett.

* Roszcso (orosz) - végelszámolás

** Bulicska, helyesen bulocska (orosz) - zsömlé.

A második osztályban szépírást is tanulunk, mert egyáltalán nem mindegy, hogy néznek ki azok a betűk, ha már egyszer leírjuk őket. Ha szép betűket írunk a papírra, az írás is szép lesz – mondja a tanító néni –, de ehhez nemcsak képesség és türelem kell, hanem jó minőségű tollhegy is. Két vagy háromféle is kapható belőle, de a csillagos a legjobb. Az jól megtartja, és csak fokozatosan adagolja a tintát, s ha ügyesen bánnak vele, nem ejt tintapacákat. Hosszában bemetszett hegyét lefelé húzva, megfelelő nyomással szétnyitva, szépen árnyalja a betűk függőleges elemeit. De az sem mindegy, hogy milyen tintával írunk. Ha valaki vízzel próbálja szaporítani, rosszat tesz vele, mert a füzetlapon is úgy fut, mintha csak újságpapír lenne. Meg aztán a színe is egységes kell, hogy legyen. Most éppen a lila van használatban, azt öntjük a mázas kerámia tintatartókba, s kis, összehúzható szájú tarisznyában hordjuk magunkkal. Igaz, nagyon kényelmetlen, óvatosan kell vele bánni, mert kilötyöghet, s akkor a könyv, füzet vagy a ruházat vallja kárát.

A ruházatra pedig vigyázni kell. Nem használ neki a sok könyöklés sem, ami az ing vagy bármilyen felső viselet ujjain egy idő után könyörtelenül megmutatja magát. Ez bizony gondot jelent, mert a kirongyolódott ruhadarab helyébe nehezen kerül új. Marad hát a folt, mert a tű, cérna még minden háztartásban megakad, s ehhez már csak annyi kell, hogy az asszonyok ne legyenek a tűvel haragban. Némelyik valóban ügyesen hozza rendbe férjének nadrágját, ujjasát, úgy, hogy szinte meg sem látszik a visszajáról rárakott folt. Meg aztán – ha belegondolunk – mi szégyellnivaló lenne rajta? A foltozott ruhának is van becsülete, hogyha tiszta. Jobb azonban megóvni minden fölösleges kopástól, különösképp a felsőviselet könyökrészét, ezért aztán új módi, vagy inkább egy felélesztett régi viselet jött divatba: a könyökvédő. Úgyhogy szinte valamennyien könyökvédőt viszünk magunkkal az iskolába, akárcsak a régi hivatalok írnokai, tisztviselői. Hanem az én könyökvédőm egyszer, mert ruhám védelménél sokkalta alantasabb szerepet osztottunk rá, csúnyán becsapott.

A miskolci unokatestvéremnek volt egy magas nyakú, cipzáras szabadidő-felsője. Igaz, csak fényképen láttam, de nekem így is nagyon tetszett, arra azonban gondolni sem mertem, hogy egyszer majd én is hasonlót viseljek. Történt aztán, hogy egy nyáron Kálmán bátyámék hazalátogattak, s megkaptam kéretlenül is azt az óhajtott felsőt, de a két könyöke akkor már csupa rongy volt. Hátha jó lesz még valamire – ezzel adta át nagybátyám felesége, s azt hiszem, én már akkor lemondtam róla. Később, anyám unszolására, a könyökvédővel takarva mégiscsak felvettem. De bár ne tettem volna! Még aznap összekaptam az iskolában egy „B” osztályos fiúval, s ahogy rángattuk egymást, könyökvédőm lecsú-

szott, s napvilágra kerültek a rongyaim. Ezen ellenfelem lepődött meg leginkább, azonnal eleresztett, s a körülöttünk álló, az imént még hangoskodó fiúk is elhallgattak. Istenem, csak ez ne történt volna! – sajdukt meg bennem valami, de mintha az ördög nógatott volna, hangosan kifakadva a fiúnak estem:

– Látod? Elszakítottad a pulóveremet!

Nem szólt rá semmit, csak nézett, szemében a néma kérdéssel: komolyan állítod, hogy most szakadt el? Odalépett közben az udvaron ügyeletet tartó tanító is, aki jól láthatott mindent, ám ő is csak hallgatott, s ezzel jobban megsegényített, mintha az oktalan vádaskodásért alaposan helyrerakott volna.

Miért kellett ennek megtörténnie? Mi nem voltunk olyan szegények, hogy ne telt volna egy új ruhadarabra. De a pénzt rakosgatni kellett, a pénznek a takarékbán volt a helye, a gyerek rongyaira meg ott volt a könyökvédő. Előfordul majd később is, hogy anyám nem tud rám rendes ruhát adni, de ekkor már komolyabban gondba esik. Ott vannak pedig a boltban a barna vagy szürke düftin mackók, a fiúgyerekek többnyire ezeket hordják, de az én anyám – úgy látszik – nekem valami szebbet akar. Veszi a centimétert, nagyjából megmér, aztán szalad a rőfös Gelbhez, s alig telik el félóra, már hozza is a szerzeményt: egy laza szövésű, sötétkék alapú, fekete kockás félszövetet. Most már alaposabban is megmér. Rögzíti a nadrághossz, a derékbőség, a vállszélesség, az ujjhossz méreteit, aztán szabni kezd. Összetekert papírmintákat simogat az asztalon, krétával jegyez, majd az ollót csattogtatja, hogy hamarosan bemutatthassa fércelő tudományát is. Próba következik. Rám rakja a felsőrész elemeit, itt-ott túvel, cernával igazít rajta, ráhelyezi a kiszabott gallért, helyükre rakja az ujjakat, s amikor minden pászol, az egészet óvatosan leszedi rólam. Jöhet a nadrág, de ez már sokkal egyszerűbben megy. Mire a nap leszáll, kész az öltönyöm, már csak a fércet szedegeti belőle varrónő anyám. Hát akkor jöhet az igazi próba. A nadrág két szára pantallószerűen széles, a dereka gumis, és van rajta két bélelt zseb is. A felsőnek is vannak oldalsó, legombolható zsebei. Ezek hajtókája, akárcsak a kezelők, a gallér és a nadrág derékrésze, egy elbontott régi kabát sötétszürke posztójából készültek, a nyakrészt pedig három gomb zárja le. Másnap az iskolában fiúk és lányok egyaránt körbeállnak, tapogatják szép, új ruhámat, s azt kérdezik, hol vettük? Én hiába mondom az igazat, ők hinni sem akarják.

Aznap meglátogat bennünket Magdalina Vaszilevna, az iskola pionírszervezetének vezetője, s elmondja, hogy ezentúl mi, másodikosok az októberista szervezet tagjai leszünk. Megtudjuk tőle, hogy a szovjet októberista szervezet az előkészítője a lenini pionírszervezetnek, de arról, hogy mi lesz a tennivalónk, hogyan kell eztán élnünk, nemigen esik szó. Most csak annyit

köt a szívünkre, hogy eztán a mellünkön egy kis vörös csillagot kell viselnünk, mert az októbristát ez különbözteti meg más gyerekektől. Mutat is egy ilyet, majd elmondja, hogy a szovjet vörös csillagnak öt ága van, aztán feladatul adja, hogy otthon a szülők vagy idősebb testvérek segítségével készítsünk hasonlót. A csillagot – magyaráz tovább – nem túl vastag, de kemény, tartós kartonpapírból célszerű kivágni, aztán vékony, vörös anyaggal kell finoman, lehetőleg ráncmentesen, tűvel, cérnával bevonni. Majd mindenki rájön, hogy ez a művelet nem is olyan egyszerű. Még szerencse, hogy Nagymama varrónő, de a csillag megrajzolásához és kivágásához az apám segítsége kell. Másnap reggel már felcsillagozva, öntudatos szovjet októbristaként indulok iskolába. És ettől kezdve számonkéréssel kezdődik a tanítási nap. Kinek, miért nincsen még csillaga? Mindenki más-más, de többnyire méltányolható kifogásokkal jön elő. Nem tudtam még elkészíteni. Bepiszkolódtam, és mosás közben tönkrement. Édesanyám levágta, mert ki kellett mosni a zubbonyomat, és nem tudja, hová tette.

És így megy ez napról napra, hétről hétre, de egy alkalommal ismét meglátogat bennünket Magdalina Vaszilevna, aki lelkendezve újságolja, hogy hamarosan megjelennek a kereskedelemben a ruházatra kitűzhető októbrista csillagok, s akkor mindenki megvásárolhatja mindössze pár kopejkáért. Hozott is egyet mutatóba, s azt mondja, színe olyan, mint a Kreml tornyán lángoló rubincsillagé, de a közepén lévő körben a bongyor hajú gyermek Uljanov arcképe látható. Ezekhez egyelőre még nehéz hozzájutni, de később majd lesz belőlük elegendő, annyi, hogy jut még a kubai gyerekeknek is.

Kuba neve gyakran elhangzik mostanában. Emlegeti a rádió, és hallom az iskolában, hogy ott is forradalom volt, aminek örülni kell. A napokban egy katonaruhás ember érkezett hozzánk, és az udvaron csoportosult tanítók-nak szintén mondott valamit Kubáról meg a készülő háborúról. De az udvaron felsorakozott osztályok előtt arról is beszélt, hogy nemsokára riadó lesz a községben, és a teljes lakosságnak fedezékbe kell majd vonulni, és hogy tilos lesz bárkinek is a nyílt utcán maradni. Ebből mi még alig értünk valamit, de estére már otthon is erről folyik a beszéd. Apám, mert valószínű, hogy a suszterájban is tartott a polgárvédelmi készülődés, az atomtámadást emlegeti, és lehetséges menedékként a házunk alatti kis zöldségtároló pincét jelöli meg. Én ösztönösen ellene vagyok mindenféle készülődésnek, nem tudok hinni a háborúval riogatóknak. Egy délután aztán a Vásártéren mégis megjelent Apay bácsi, a kisbíró, és hosszasan pergetve dobverőit, elődobolta a környező házak lakóit. Mikor már álltak körülötte tizen-tizenötön, oldaltás-

kájából előszedett egy papírlapot, és hangosan hirdetni kezdett: „Közhírré tétetik! Először: a Viloki Községi tanács tudatja mindenkivel, hogy pénteken, Moszkva szerint 18 órától a községben általános polgárvédelmi készültség lép érvénybe, amely 20 óráig tart. A készültség érvénybe lépése előtt egy órával mindenki kapcsolja be a vezetékes rádiót, és figyelje az ott elhangzó utasításokat. Másodszor: A készültség idejére ajánlatos minden egyes házban óvóhelyet kialakítani, amelyre legalkalmasabb a pince. Harmadszor: A gyakorlat végeztével minden felnőtt iskoláskorú fiatal készüljön a filmvetítésre, amely moszkvai idő szerint 21 órakor kezdődik a futballpályán.” Miután mindezeket közhírré tette, papírját összetekerve elrakta, és búcsúképpen még megtáncoltatta dobverőit a kutyabőrön.

Elérkezett a péntek, s a jelzett időben valóban megszólalt a légvédelmi sziréna. Vörös karszalagos, kerékpáros futárok vitték végig az elnéptelenedett főutcán. Az útkereszteződésekben, a tereken meg-megálltak, és jól megtekerték. A mélyből induló bűgő hang egyre erősödve, egyre magasabb tartományba emelkedve, már-már félelmetessé válva szétterjedt minden irányba, átjárta még a nyári konyhák és a baromfiudvarok nyugalmát is. Néhány vásártéri gyerekkel ahelyett, hogy a családi óvóhelyre húzódtunk volna, én is a kerékpárosok nyomába eredtem, de azok hamar elhúztak, s az elnéptelenedett utcán már nem volt semmi érdekes. Egy jó óra múlva már le is fűjták a riadót, lehetett készülődni a moziba.

A futballpálya szélesre tárt kapuval várta a nagyközség népét. A megnyíló tér túlsó végén nagyméretű mozivászon fehérlett, előtte fiatalabb férfiak beszélgettek. Más fiatalok a katonákkal lócákat és széksorokat hordtak, s mire kiürítették a helyőrség tágas klubhelyiségét, már félpályáig ért az ülőhelyek sora. De akkor már az emberek is jöttek rendes kis csoportokban, rohamosan teltek meg velük a széksorok.

Mire valamennyire besötétedett, elkezdődött a vetítés. A filmvászon felvillannak – mint később azonosítom – a hirosimai atomtámadás képsorai. Rengeteg hullá, földdel egyenlővé tett város, összeégett, megnyomorodott sebesültek mindenütt. Aztán – következtek évek múltán a látottak üzenetére – az atombomba pusztító hatásait, a radioaktív sugárzás természetét magyarázzák hozzáértő, fehér köpenyes emberek. Ezután következik a lényeg, a polgári lakosság oktatása, az atomtámadás elleni védekezés lehetséges módjainak ismertetése. Számításokkal bizonyítják, hogyan, hányszorosan csökken a sugárzás, ha föld, téglá vagy betonfal mögé húzódnak. Nagyvárosi óvóhelyeket, emberek befogadására alkalmassá tett hatalmas pincéket látunk, majd gumiru-

hába öltözött gázálarcos embereket, akik a közlekedési eszközöket, a haditech-
nikát mossák. Félelmetes dolgokat mutatnak, én közelebb húzódok a mellet-
tem ülő Kovács Karcsihoz, ő pedig baljával magához ölel. Mögöttünk felnőt-
tek beszélgetnek, egy-két mondat akaratlanul is megragad bennem.

– Tudod, mi a legjobb védekezés az atom ellen? Veszél egy vizes lepedőt,
a hátadra teríted, oszť elindulsz a temetőbe.

Kicsi vagyok még, de annyit már tudok, hogy az illető butaságot beszél.

* * *

Az iskolában a sok tanító és még több gyerek között én egy nagybajszú
kis öregemberre figyelek, aki szerszámosládája nélkül ritkán mutatkozik.
Ajtózárakat javít, a kerítés foghíjait pótolgatja, söpröget az udvaron, krétát
hord szét az osztályokba, vizet a kézmosóba, tehát amolyan mindenese az
iskolának. A beszéde azonban kissé furcsa. A szöveget például sögnek mondja,
Szabó tanítót Sabó úrnak szólítja, vagyis az „sz” helyett általában „s”-t mond.
Később aztán rájöttem, vagyis azzal próbáltam magyarázni ezt a kis beszéd-
hibát, hogy ez inkább szándékosság nála, amelynek egyetlen oka a neve le-
het. Egy alkalommal tanúja voltam, amikor valami hivatalos személynek,
aki az igazgató felől érdeklődött, bemutatkozott. Kihúzta magát, az illető
szemébe nézett, és aztán mondta csak a nevét, hogy Fassbinder Nándor, a két
„ss”-t alaposan megnyomva, nehogy azt valaki véletlenül is „sz”-nek értse, s
majd ejtse végül, ahogyan a németben szokás. Az emberek minden esetben
igyekeztek úgy tenni, mintha eszükbe sem jutna rosszra gondolni, valahány-
szor elhangzott a kis öreg neve, de magukban ilyenkor, mert egy kis huncut-
ság azért majdnem mindenkibe szorult, elismélték azt a német kiejtés szer-
int is. Ugyanakkor voltak, akik hozzá fordulva véletlenül sem szerették vol-
na rosszul mondani ezt a szokatlan, furcsa nevet, ezért egyszerűen csak Binder
bácsinak szólították, s ez a kurtított névalak hamarosan olyannyira közked-
velt lett, hogy nemsokára ki is szorította a másikat.

Binder bácsi egy napon üzenettel kopogott be az osztályunkba. Be sem
jött, csak a félig nyitott ajtón mondott valamit a tanító nélinek, s aztán
elsietett. Nem lehetett az jó üzenet, ha Ella Karlovna egy kicsit elsápadt, és
hangja izgatott lett. De azért tanító, hogy ura legyen a rendkívüli helyzet-
nek is.

– Gyerekek – adta máris az utasítást –, a magyar füzeteket most el-
tesszük, és elővesszük helyette az orosz nyelvkönyvet és füzetet. Ha valaki
bejön az osztályba, és azt kérdezné, hogy milyen óránk van, mindenki azt

válaszolja, hogy orosz. Megértettük? Tegyük el a padról minden fölöslegest, és figyelmesen bemásoljuk a füzetbe, amit most a táblára írok.

De a folyosón már lépések zaja közeledett, s az igazgatóhelyettes kíséretében két idegen lépett a terembe. Fogadásukra az osztály felállt, és mondtuk jó hangosan, már külön figyelmeztetés nélkül is a begyakorolt köszöntést: Drász – tu – tye! Az ellenőrök bólintva viszonozták, váltottak néhány szót a tanítónővel, majd egyikük előrébb lépett, és megszólalt magyarul.

– Gyerekek! Látom, majdnem mindenki októbrišta már köztetek. Nagyszerű! Ugyanakkor azt is látom, hogy nincs minden tanulónak csillag a mellén. Ennek vajon mi az oka? Nem engedik a szülők? A tied például – mutatott Márkus Ferire – hol van?

A gyerek, akit magunk közt csak Tökfejnek hívtunk, lehajtott fejjel hallgatott. Hallgatott ő máskor is, értelmes mondatot, bármilyen feleletet nehéz volt belőle kicsalogatni, de most Ella Karlovna is bízta.

– Mondd meg, Feri, nyugodtan, ne félj semmitől, neked miért nincs csillagod?

Tökfej a tanítónőre nézett, aztán mindjárt az ellenőrrre, s az orra alatt dűnnyögve, alig hallhatóan megszólalt.

– Mink nem tudtuk megcsinálni. Meg... meg édesanyám azt is mondta, hogy a mi csillagunk az égen van.

Az ellenőr szapora bólogatásokkal a tanítónő és az igazgatóhelyettes felé fordult.

– Hihetetlen! Egy szovjet iskolásnak az égen van a csillaga! Jól van, ha egyszer ott van neki, legyen ott. De lássuk csak tovább, mi jön itt még elő! – mondta, vagy kérdezte most már maga is kipirulva, s járkálni kezdett a padsorok között.

– Azt meg tudná-e nekem valaki mondani – jött a következő kérdés –, hogy vasárnap délelőtt, amikor az iskolában nincs tanítás, ki mivel szokott foglalkozni?

Erre aztán nem nehéz válaszolni – gondolhattuk sokan, s fel is emelkedtek itt-ott a kezek. „Én segítek anyukámnak zöldséget pucolni az ebédhez” – így az egyik kislány. „Én moziba megyek” – szólott egy fiú. „Én bábszínházba” – feleli egy másik. „Én elkészülök a hétfői órákra” – mondja ragyogó arccal a következő.

– Igen, jól feleltetek, nagyon, nagyon ügyesek vagytok, gyerekek. De amit nekem felsoroltatok, azokra az elfoglaltságokra legfeljebb másfél, esetleg két óra kell. A vasárnap pedig hosszú, ilyenkor annyi másra is jut idő.

Más helyre nem szoktatok jární? – érdeklődik, és nézelődik tovább az ellenőr, s az arcáról lerí, hogy nincs megelégedve az eddig hallott válaszokkal.

De nem emelkedik több kéz, úgy látszik, osztálytársaim kifogytak a válaszból, s most félig lesütött, mégis figyelő szemmel várják, mi akar ebből kisülni. No, ha eddig hallgattam, most már ideje megszólalnom nekem is, mert ezek bizonyára azért jöttek, hogy megkapják az egyetlen helyes választ, amivel aztán elégedetten távozhatnak. Már emelem is a kezem, az egyik ellenőr észreveszi és felszólít a feleletre.

– Én vasárnap délelőtt Nagyapával a templomba szoktam menni – mondom önérzettel, bátran az érdeklődő felnőtt szemébe nézve.

Az pedig, mintha valóban csak ezért a válaszáért érkezett volna az iskolánkba, gúnyos mosollyal fordult Ella Karlovnához, de hogy mit mondott neki, azt nem értettük, mert ekkor már oroszul beszélt. Meg is fordult még abban a percben, s a másik idegennel a kijárat felé indultak, igazgatóhelyettesünk meg lesújtva követte őket. Az ajtó bezárult, s amikor lépéseik elhaltak, már jött is a második felvonás, melynek nyitányaként a tanítónő hatalmas lépésekkel indult meg felém. Arcát eddig előttünk ismeretlen düh torzította, szemében a büntető indulat villogott, s már útközben felemelte jobb kezét. Nem oldalról kaptam a pofont, hanem egyenest az arcomba, a szemem közé. Fejem hátra hanyatlott és úgy a falhoz koccant, hogy az agyam belerezdült. Aztán ütni akart még egyszer, de keze elbizonytalanodva megállt a levegőben, és kivörösödött arccal, támolyogva indult vissza az asztal felé. Fel nem tudtam fogni, mi történik, azt éreztem csak, hogy valami rettenetes igazságtalanság áldozata vagyok. Ha sírva fakadok, egyetlen kérdés szakadt volna ki a számon: miért? De akkor nem tudtam sírni, és töprengésnyi idő sem volt már rá, mert elkezdődött a harmadik felvonás.

Ella Karlovna ült az asztalnál és csak nézett maga elé. Arra gondolhatott, hogy a pofonnak úgy lesz hatása, ha mellé a tanulságot is a fejembe veri. Talán két-három perc is eltelt, aztán felemelkedett az asztaltól és széttekintett tanulóin.

– Kiszelovics Mancika! – szólította szófogadó kis kedvencét. A kislány keményített fehér kötőben, mellén kifogástalan októbrista csillaggal felállt, és várta az utasítást. A tanító néni folytatta. – Te mivel szoktál foglalkozni vasárnap délelőtt?

– Én – kezdett a kislány a kérdés helyes és kimerítő megválaszolásába – vasárnap délelőtt moziba vagy bábszínházba szoktam menni, és ha a tanító néni vagy a pionírvezető azt mondja, hogy fel kell jönni az iskolába, mert valamilyen foglalkozás lesz, akkor feljövök az iskolába.

Amíg Mancika beszélt, a tanítónő fogva tartott a szemével, s amikor a lánykát leültette, nekem szegezte a kérdést:

– Megértted?

Bólintottam, s mondtam is: igen, megérttem.

– Akkor ismételd el.

A pofon nem volt elég? Még meg is kell szégyenülnöm? – kérdeztem volna, ha legalább egy fejjel nagyobb és egy kevéssel bátrabb vagyok. De nem volt bennem sem elegendő elszántság, sem más lelki támasz, ami erősíthette volna porig alázott öntudatomat, így szóról szóra, betúról betúré elismételtem annak a példás magaviseletű kislánynak a szavait.

Nem tudom pontosan, hányat kellett aludnom, hányszor kellett még iskolába mennem, de nem igen telt bele két hét, s Ella Karlovnát nem láttuk többé. Mint-ha a falujában kapott volna munkát – ilyesmit hallottunk felőle, s mi attól kezdve egy Jurij Ivanovics nevű öregúr elé jártunk, az ő keze alatt fejeztük be a második osztályt. A nagydarab, mogorva ember nem sokat törődött a tanítással. Elég öreg volt már ahhoz, hogy a tanítás vége előtt rátörjön a fáradtság, s attól kezdve egyetlen gondja volt, hogy teljen az idő. Az önálló munkát azért mindig kiosztotta, s az óra további részében többnyire szundikált. Ha túl nagy lett a zsivaj, maga elé intette a leginkább hangoskodó gyereket, s két öklével az összesúrlódó malomkövek mozgását utánozva így rémisztgette: „Te, össze-zúúúzlak, össze-zúúúzlak!” Ennek ellenére soha senkit nem zúzott össze, de még csak meg sem nyakalt, mert lomha volt hozzá és túlzottan jószívú. Tulajdonképpen alig ismert bennünket, csak nagy ritkán találta el valakinek a nevét. Ezt a gyengeségét egy Orosz Jani nevű osztálytársunk ki is használta. Egy alkalommal ezzel állt elé:

– Jurivánovics, Orosz János meg elszökött!

– De ki az az Orosz János? – nézett kérdőn a fiúra. – Majd adok én neki, csak kerüljön a szemem elé!

Sem versre, sem olvasmányra, semmilyen nyelvtani szabályra – egyetlen dalocskára emlékszem csupán, amit Harapko tanító bácsitól tanultunk, de annak szövegét, mint majd megtudom, maga Weöres mester fabrikálta. Csoda hát, ha bogáncsként tapadt hozzám? S el ne felejtsem: tanítónk ez egyszer hegedűt hozott az énekórára, azzal terelgette fülünkbe a szép, felváltva emelkedő és megnyugtatóan ereszkedő dallamot:

Zöld erdön ibolyavirág,

elrejt jól a borókaág.

Minek is rejt az az ág?

Gyere, tágas a világ!

Zöld erdön ibolyavirág.

LENGYEL JÁNOS

MITRACSEK ÚR TEMETÉSE

Közben a gyászmenet lassan, de biztosan – mondhatnám –, de ebben az esetben, inkább leírom, mert a szó elszáll, a sírás pedig marad, ha már temetésen vagyunk. Szóval elidőztek kicsit a sörkert mellett, aztán indultak tovább, miután a halálhajtó kielégítően oltotta lovai és önmaga szomját. A gyászkocsin nem látszott a koporsó, teljesen beborították a koszorúk. Néhány rövid- és halottlátó meg is kérdőjelezte, hogy a virágok alatt van-e egyáltalán tetem. Hát akkor most őket is tetemre hívom. A menet élén fontos emberek haladtak, a napsütésben komor délibábnak tetszettek a fekete öltönyös alakok. Itt is érvényesült a társadalmi és egyéb rangsor, amit ókori hajós-népek hierarchiának neveztek el. Vajon őket is ilyen sorrendben szólítja majd a Végső Elszámoltató? Egyszer egy kulturális rendezvényen kishazánk ügyeletes mindenese úgy konferálta fel az est szereplőit, hogy elhalálzási sorrendben fogja őket bemutatni. Ezt nem mindegyikük vette poénra.

Szóval a forróság dacára tekintélyes emberekből álló tekintélyes tömeg kísérte végső útjára a vén papírszökevényt. A kritikus tömeg. Egyszer egy bulcsúú öregasszony, aki egyben valakinek az édesanyja, valakinek meg a nagymamája volt, azt mondta kis unokájának, hogy sokat elárul az emberről, hogy hányan vesznek részt a temetésén, bár ő ezt az információt már nem tudja érdemben hasznosítani. Nos, amikor eljött az idő, a varrónő gyászhintója mögött népes tömeg lépkedett. Így volt ez Mitracsek úrnál is. A tömegben a kortárs irodalomból ismert arcok bukkantak fel, írók, költők, írógatók, kritikusok, irodalomtörténészek, olvasók, olvasgatók és mások, de ugyanakkor rosszmájú iszákosok között az a hír is járja, hogy az írástudók között analfabéták is megbújtak. B. Zoltán éppen bepárasodott szemüvegét törölte meg, K. Gábor, aki csak nemrég érkezett meg Egerből, maga elé meredve lépkedett, hisz tegnap még könyvbemutatója volt a főiskolán. Mellette Sz. János, a szövetség elnöke. Mögöttük O. András, F. Éva és F. Magda. Fölöttük a magasban Madár körözött.

– Gyuri, igazítsd meg azt a koszorút! – szolt a beregi író egy őszes férfihez, aki nyomban a hintó mellett termett. Ezt még megteszem neki – gondolta, miközben visszaakasztotta a szegre a vörös szegfűből álló gyászkala-

pot. A szalagokon ez állt: *Fájó szívvel búcsúzik tőled a Főhősök Forradalmi Mozgalmának Elnöksége*. Mellette a MIKICS, a KMMI és a FÚSZ koszorúja díszelgett, de ott volt a MÚK, a KIMAK, az UART, a KVVIT, a BLSZ, az FTC és más szervezetek keretre szerkesztett kegyeleti virágkompozíciója is. Furcsa ez a kombináció, élénk színű, az élet szépségét hirdető virágok, fekete gyászszalagokkal körülölelve. A virágok jelképezik a kapcsolatot élet és halál között. A virág nyomban halálra van ítélve, mikor gondos kezek leszakítják a tövéről, csakúgy, mint az ember a születése pillanatában.

A tömeg közepén magas kopaszodó férfi a város címerével ékesített zászlaját vitte. – Ez mindenképpen kijár Mitracsek úrnak – gondolta. Az egyik, szicíliai kalapot viselő nyugdíjas korú alak menetközben színes hagymakopolás templomokat rajzolt egy fehér papírlapra. Gondolta, ez most valóban ide illik. Mintha a Soros, akarom mondani a Sors olvasna a gondolatában, megszólaltak a város harangjai. Félrevert kutyákként vonították világgá az elmúlást. Halálszaga volt még a napfénynek is. A menetet a kisebbségi etnikumhoz tartozó gyerekhad kísérte. A sarkon tolókosziban ülő féllábú szerencsétlen keleti egyházi énekek előadásával próbált hatni a járókelők lelkiismeretére. Fesztett hajú asszonyosság sorban szólította meg a gyászmenet tagjait: – Aggy egy rubelt! – hangzott fel újra és újra a határozott felszólítás. Hamarosan felbukkant egy púpos fiatalember is, aki mosolyogva próbált meg némi alamizsnához jutni. Lásúgesú, ahogy a város publikuma korábban ismerte. A kontyos rádió legfrissebb híradásában azt hallottam, hogy időközben nevet változtatott, ma Logan néven fut a kéregető-bizniszben. Azt is hallottam, hogy már legalább fél tucatszor keltették halálhírét, de Mitracsekhez hasonlóan, él és virul.

– Hát nem csak az életemet formáltad nyomorúságosra, még a temetésemet is gúny tárgyává teszed? Csak tudnám, mivel is érdemeltem ki mindezt. Ja, már értem, hát akkor lelkiismeretfurdalás nélkül olvasom fel a következőket: *Ha tovább vizsgálódunk, feltűnhet: nem egészen világos, hogyan lesz a fotóból (vagy inkább az egykori lányból?) keserű folyó és nyirkos falú cella. Innen valószínűleg hiányzik az emlék tudatosítása, amely sziszifuszi büntetését töltő versenyűszóvá és egyszerre orrfolyásos rabbá teszi a lírai alanyt. Persze áttételesen: az agyban és a szívben. Így válik egyik sorról a másikra a komplexnek tűnő képrendszerből képzavar. A folytatás viszont már nem csupán zavaros, de a nagyotmondás miatt bizarrá is válik: „Nevetése halálhörgésbe torzult, / Fülembé vájja sírjait”. Szinte látjuk, ahogy az utolsó halálhörgés némi vájást követően egyik sírból a másikba vándorol a füljártatban, valahol a dobhártya fölött.*

– Ezzel nem érsz el semmit, bárki olvashatja Laci blogján. Találj ki valami mást, ha már meg akarsz sérteni!

– Hahaha – nevetett fel gúnyosan Mitracsek. A blogján terelgeti híveit, hogy szavaival szórakoztassa őket. Őt mindenki csodálja, nem úgy, mint téged.

Eközben a budapesti vendéglátóipari helységben, ahol Mitracsek úr nem sokkal korábban a pultos hölgynek mesélte el sérelmeit, a pár a cigaretta kedvéért inkább kiült az utcán elhelyezett asztalok egyikéhez. Az Unió, na, nem a vörös, hanem a fehér csillagos, a willkomen refugees szemléletű, általános rendelete szerint többé tilos rágyújtani a vendéglátóipari helyiségekben, de még a közlekedési megállóknban is. Nagyon helyes, én mint anti-nikotinos, csak üdvözölni tudom ezt a döntést, egyike ez a Juncker fiúk kevés épeszű rendeleteinek. A csinos szőke újra a papírjaiba mélyedt, a patkányarcú pedig bekapcsolta hordozható számítógépét, hogy megtudja a friss híreket, a tipp mix eredményeket. Az utolsó utáni góllal kapott ki otthonában az olasz bajnok, a fejesek döntöttek. Hát, ebből sem lesz nyeremény. A közösségi portálon angliai barátja jelentkezett be éppen.

– Na, mi van, Loszti? Hallottad, hogy meghalt Mitracsek úr? Ma van a temetése. Még a miniszterelnök is küldött gyásztaviratot. *(Tisztelt hölgyeim és uraim. stop. merjünk nagyok lenni. stop. gyászol az ország. stop. gyászol a nemzet. stop. önök sokan vannak, de elegen stop. lélekben ott vagyon stop. nyugodjon békében. stop.)*

– Ne mondd, de hiszen nem is olyan régen éppen itt láttam az Akaliban – villant be a patkányképű agyába, a minap honnét volt ismerős a pultnál beszélgető férfi. A másodperc tört részéig a megdöbbenés ült ki arcára, amelyet mindjárt kaján mosoly váltott fel. Eszébe jutott, hogy így már nem kell megadnia a tartozását. Hiszen kettőjükön kívül senki sem tudott a baráti szívességről. Vagyis egyvalaki igen, de ő biztosan nem fog beszélni.

A hírre a szőke nő is felkapta a fejét, egy pillanatra félre tette a soros feljelentésének papírjait, majd halkán, szinte önmagának mondva:

– Jani, te nem érzed rosszul magad attól, ahogy bánsz velem? Pedig én már más nő lettem.

(Ezeket a fő történetbe önkényesen betoldott részeket sosem fogom megérteni. Mindenképpen összezavarja az olvasót, azaz engem, mivel kuszává teszi a cselekményt. Lehet, hogy az író, aki ebben az esetben nem az, akit Mitracsek úr éppen perbe akar fogni, ismeri ezeket a mellékszereplőket, de a nagyközönség egyáltalán nem. Talán nem ártana legalább részben feloldani ezeket a sok-ismeretlenes gordiuszi csomókat? – az Olvasó Hangja.)

Újabb fővel bővült a társaság, magas, kopaszodó szemüveges férfi érkezett világos tornacipőben. Vállán hatalmas hangszert cipelt, elektromos zongora lapult a fekete tokban. Végre letehetett és megpihenhetett. Izzadtan, pihegve huppant le a székbe, és kis hatásszünet után megszólalt:

– Ha eszettek van, ne menjetek zenésznék!

A patkányképű és a szőke meg is fogadta ezt.

– Nekem te ne mondd meg, hogy mit tegyek! – szólt ki Mitracsek úr átmeneti tartózkodási helyéről.

Mindeközben a nyári hőség továbbra is eredményesen sanyargatta a dombság lábánál elterülő kisvárost, odafent hatalmas fehér kereszt hirdette az elmúlást. A temetés résztvevőit leszámítva alig volt forgalom az utcán.

Az emberoszlop végén tisztos ős halántékú öregúr lépkedett és minden negyedik lépésnél megrázta a fejét, mintha nem akarná elhinni a valóságot. De tényleg a valóság ez? Nem csupán egy zavaros, szürrealista elme képzelődéseibe csöppentek bele a gyászolók? No, meg persze ő is. Már azt sem tudta, hogy ki fekszik a koporsóban, az, aki írt, vagy akit írtak? De ki írt, vagy ki nyírt ki kit? A valóság helyzete bizonytalanná válik az olyan agyban, amely nem képes különbséget tenni a képzelt és a kézzelfogható dolgok között. A létező valóságot az élet teszi szavahihetővé.

A gyász komoly dolog, nem illik gúnyt űzni belőle, de mégis eszembe jut egy történet, ami a középiskolai tanulmányaim idején esett meg velem. Már nem emlékszem pontosan, mikor és kit temettek, talán egy veterán vagy az egyik tanár édesapja halt meg és minket, diákokat, mint tisztos komszomol hazafikat, testületileg kirendeltek a gyászszertartásra. Akkor még így mentek a dolgok tönkre, hiszen ezer évig itt nem volt semmi, amíg a szovjet lánctalpak el nem hozták számunkra a szabadságot, a kultúrát, a haladást és a civilizációt. Órák alatt megszabadítottak minket javainktól, s máris karnyújtásnyira kerültünk a kommunizmushoz. Szóval az osztály többségének sikerült meglépnie, de engem és Cuhát elfogott az osztályfőnök, ezért kénytelenek voltunk elmenni a számunkra tökéletesen ismeretlen öregúr végső búcsúztatójára.

Pravoszláv temetés volt, több órás. Na jó, ezúttal mindenkinek a csuklóján maradt a sajátja. Biztosan ő is egyike volt a leszabadító vörös katonáknak, így volt alkalma beszerezni több órát is. Amikor kihozták a fedetlen koporsót, feltűnt, hogy milyen zöld az elhunyt arca. Először azt gondoltam, hogy biztosan környezetvédő volt, vörös csillaggal kitüntetett *grínpísz-aktívita*, mert ugye Fradi drukker nem lehetett, és éretlennek sem

mondtam volna. Akkor még nem ismertem sem a Hihetetlen Hulkot, sem a Grincset, sem pedig Cohn-Benditt, pedig akkortájt még igencsak vörös arccal szidta azokat, akivé később Merkel tantival és más elvtársakkal maga is vált. Nem tudom, hogy ebben mi a nevetséges, de ez a mozzanat szűnni nem akaró nevetőgörcsöt váltott ki az osztálytársamból. Az elején még vissza tudta fogni magát, de aztán egyre feltűnőbb lett a jelenség, többen fel is figyeltek ránk. Hiába próbáltam menteni a helyzetet, végül Iván Mihájlóvics elzavart minket a francba.

Egy bölcs férfiú mondta egykor, hogy az a jó politikus, aki úgy küld el a fenébe, hogy az ember alig várja, hogy indulhasson. Most ennyi év távlatából visszagondolva már nem is olyan mulatságos a dolog, bár tudom, hogy én már csak díszletként leszek jelen, de jobb szeretném, ha a temetésem az emberek nevetnének, mintsem álszent arccal próbáljanak kicsikarni egy könyv-cseppet, azaz könnyecseppet rég elapadt könnyecsatornáikból. Cuháról sokat tudnék mesélni, mondjuk, amikor a főutcán összetalálkoztunk, ő egy „*kemping biciklit*” hajtott, szóval kerékpározott. Én késésben voltam, de még óra sem volt nálam. Mert nem voltam vörös katona és Svájcban sincsenek rokonaim. Megkérdeztem hát tőle, hogy mennyi az idő, mivel a bal karján megpillantottam egy jókora időmérőt. Ő megállt, rápillantott az órájára, majd hirtelen felpattant a kerékpárra és tovább hajtott. Így világossá vált a számomra, hogy ő is késésben volt. Rohanó világban élünk.

– Na, látják, ugye megmondtam, megint elkalandozik máshová. Még akkor sem lehetek én a főszereplő, amikor éppen a saját temetésem zajlik. Ebben a firkászban semmi tisztelet nincs. Kegyeletsértő! – kiáltott fel Mitracsek, de hangját konzervbe zárta a koporsó fedele. Legalábbis ekkor még igen.

A menet lassan elérte a temető bejáratát, ahol a hajtó elbizonytalanodott, hogy a jobb-vagy a baloldali temetőbe forduljon-e be. Ugyanis jobbra a református, balra pedig a római katolikus hívek sírkertje van. Egy göndör hajú, negyvenes évei elején járó fickó, az utóbbi időben alaposan meghízott, erélyesen intett jobb felé. Egy arra haladó bárisnya félreértette ezt a karlendítést, és miközben magában elmormogott egy imát, máris a feljelentés szövegét fogalmazta.

– Nű, mágyári ... fásiszi¹ – szólalt meg halkán. Ki tudja, még az is lehet, hogy visszajöttek. Bár maga sem értette félelmét, hiszen Kolja nevű fiának apját a 2. vagy a 3. Ukrán Front katonái között kellene keresnie.

¹ Na, magyarok... fasiszták!

Miután a gyászmenet eltűnt a látókörükből, a sörkert teraszán üldögélő társaság rendelt egy újabb kört. Ezt már a bajszos férfi kérte ki magának, aki az imént vált ki a gyászoló tömegből, hogy megnedvesítse kiszáradt torkát. Amikor az összeget kérdezte, azt hitte, nagyot hall. Pedig igen. Igen, ebben az inflációs világban megesik, hogy a pultnál kikért sör már többre kerül, miután kikerül az asztalra.

– Nem is tudom, mit kell ilyenkor mondani. Nyugodjon békében! – azzal lehörpintette a habzó életlevet.

– Van egy érzésem, hogy hallani fogunk még róla – mondta a molett szőke, meggyőződéssel az arcán. Majd megrettent, belegondolva abba, amit az imént mondott.

– Sőt, szerintem még látni is fogjuk – kapcsolódott bele a gondolatmenetbe a szikár férfi.

Eközben a lelkész a koporsó mellett állva már a névsort olvasta fel, kik búcsúznak az elhunytól. Reformátuséknál nem eresztik bő lére ez efféle dolgokat. Olykor megállt egy-egy névnél, ami meghökkentette. A szertatás már a végét járta, amikor a koporsó mélyén megcsörrent egy mobiltelefon: „Kísérj el, szép rózsám!” Mitracsek magához térve riadtan vette észre, hogy egy szűk, sötét helyen van. Legalábbis a szerző ezt írta elő neki, hogy ott legyen. De ő már régen túl volt azon, hogy figyelembe vegye alkotója kívánalmait. Szóval nem értette, hogy a Duna-hídról hogyan került egy sötét és szűk koporsóba. Utóbbiról, úgy értesült, hogy a mobilja fényénél sikerült kiolvasnia a szövegből. Tehát engedelmesen megrémült, még frászt is kapott volna, ha korábban értesíti őt a szerző, hogy időben szerezzen be belőle. Mert Kishazában már a frász ára is felment. Mégpedig a közeli hegyre, hogy a hegytetőn álló kereszt tövéből lesajnálóan tekintsen le a városra. Ez hát a hon.

– Mondjad! Azaz, dehogyis. Igen, tessék, Mitracsek beszél!

– Üdvözlöm, itt Csúrcsavari Mátyás. Beszélhetünk?

– Üdvözlöm, ügyvéd úr, hát persze. Éppen a temetésem veszek részt, de önt ez egy cseppet se zavarja! Hallgatom.

Az ügyvéd úgy döntött, hogy ezen már meg sem lepődik. Sőt azokon sem, amiket a jövőben hallani fog Mitracsektől, Mitracsekről. Na, mindegy.

– Átnéztem a dossziéját és úgy döntöttem, vállalom az ügyét. Holnap délelőtt 10-re be tud jönni az irodámba?

– Ez nagyszerű, örülök neki. Köszönöm, ügyvéd úr! Nem is tudja, mennyire megörvendeztetett ezzel a hírral. Hát persze, hogy ott leszek! – ujjongott Mitracsek a koporsóban.

Ezt már meghallották a legközelebb állók is, és értetlenül néztek hol a halálládára, hol meg egymásra. Mindenki tanácstalan volt. Kivéve a Köztársaságot, aki kikiáltotta magát:

– De hiszen ez él!

És valóban, kiáltásának erős éle volt, amivel Mitracsek kisvártatva felfeszítette a koporsó fedelét, majd egy erőteljes rúgással visszafóglankodott az életbe. Sosem tudta, hogy mikor kell végre lelépni. – „Igaz, te megátalkodott? Te ...” (ezt a részt kihúzta az öncezúra)

A gödörre ítélt a gyászolók elképedése közepette kiugrott a koporsóból, és a tömegen átvágva a sörkert felé kezdett futni. A göndör hajú férfi ugyan megpróbálta feltartóztatni, de őt Pelikán elvtárs akadályozta meg ebben, majd Édes Anna ugrott a nyakába. Esélye sem maradt, amikor Szilas egész lakossága támadt rá. Mitracsek úr elinalt a halál elől, azaz ügyesen kijátsozta annak képviselőjét, aki ebben az esetben éppen az író volt. Mint amikor az embert a saját kutyája harapja meg vagy tépi szét. Mert ilyen is megesett már a történelemben. Sőt, a valóságban is.

Gyorsan híre ment az esetnek. Másnap a piaci forgatagban erről folyt a beszéd: magyarul, ukránul, oroszul, ruszinul, szlovákul, cigányul, jiddisül, meg Lengyelül.

Feltámadt holtából a hírhedt regényhős! Kikelt koporsójából városunk híres szülőtte! Ilyen és ehhez hasonló címekkel jelentek meg a lapok. Egyesek csodát emlegettek, mások a Sátán művét látták benne. A sátán fattya otthonának konyhájában kajánul felnevetett, amikor a tudósításban ehhez a részhez ért. Nem is olyan régen egyik volt barátja titulálta ördögnek az író. A gazdanép médiája a betolakodók újabb mesterkedéseként tálalta az esetet, és az újságírók abbéli aggodalmuknak adtak hangot, hogy a kisebbségben élő otthoniak újabb fővel gyarapodtak. A hagyományos egyház kiátkozta Mitracseket, egyes papák addig mentek, hogy a gyásznépet, sőt az egész kisebbségi otthoniakat kiátkozták. Csak az nem derült ki, honnét és miért. De hát miért is ne, hiszen a korlátlan lehetőségek hazájában éltek.

Eközben Mitracsek hollétéről nem tudott senki semmi konkrétumot. Még maga az író sem, mert éppen a Budapesten megült halotti tor fáradalmait kipihenve aludta rémálmát szerény bérleményében.

HOLNAP ELINDULOK ÉRTED

*A mélymedrű távolságban
eltemette valaki a holdfényt,
hirtelen kiürült a kert is,
nem tudok nekidőlni a fának,
elnémultak az égi madarak,
csak a felhők lélegeznek felettem.
A virágajkak becsukódtak,
s a rám tekeredő félelemben
egyedül mormolom imámat.*

*Holnap megkeresem elveszett
lábnyomodat, feltárom a
fekete sziklával fedett üreget.
Nem hagyhatlak örökre a
göröngyök között, – kiszabadítalak
a barlang-mélyből csorgó hideg
ölebből; csak adj egy jelet!
S a meghosszabbodott árnyakon túl
legördítem csöndendről a követ.*

AZ ÁTVÁLTOZÁS METAFILOZÓFIÁJA

*A tárt ablakok mögött új ablak
nyílik, s mintha megsimogatná
arcod a belső igazság tündérkeze.
Ott állsz, hol az utópiák üvegfala
megpattan, s belezuhan a születés
és visszatérés globális forgószelébe.*

*Ahogy szellemed kilép a búra alól,
földarcodról leszárad az ördögélmény,
elsimulnak a ráncok, föllálsz, s magadhoz
szorítod viharból virággá szelídült
örökséged. Most már fényarcú vagy,
kiveszett belőled Jób minden szenvedése.
Te vagy a szabadcsapat vezetője a néma
fák seregében, te vagy a tenger ura,
te vagy az eltévedt bárányok pásztora.*

*Jöttél hegyeken át szökellve, egyre közelebb
merészkedtél az éj sűrűjébe. Jöttél, hogy
színeváltozásodban megtörténjék
a gyökerek visszateremtése.*

KIS KRISZTIÁN BÁLINT

KÁRPÁTALJA NYOMDÁSZATA, KÖNYVKERESKEDŐI ÉS SAJTÓTÖRTÉNETE A KEZDETEKTŐL 1918-IG

I. BEVEZETÉS

A következő tanulmány Kárpátalja több mint egy évszázadnyi kultúrtörténetének sajátos és igen fontos szeletéről szól – a kezdetektől a dualista államalakulat széteséséig igyekszik vázlatos képet adni – az itt működő nyomdáról, kiadókról, könyvkereskedőkről, valamint az itt megjelent kiadványokról, újságokról, folyóiratokról és helyi lapokról. A könyvkereskedők közül elsősorban azokat a „hivatalos” árusokat mutatjuk be, akik tagjai voltak a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének (székhelye *Budapest* – Bp.). Ez a szakmai érdekvédelmi szervezet 1795-re vezeti vissza gyökereit, s korszakunkban, 1878-tól (egészen 1919-ig) Magyar Könyvkereskedők Egylete néven működött. A szervezet szolgálatába saját közlönyt állított, *Corvina* címmel. (A folyóirat havonta három alkalommal jelent meg; melléklapja, a *Magyar Könyvészet* havonta egyszer látott napvilágot.)

Az 1867. évi osztrák-magyar kiegyezés után a magyar ipar ágazatai közül soha nem látott mértékben fejlődött a nyomdászat is. Nemcsak a nagyüzemi nyomdászat alakult ki és a példányszámok emelkedtek meg jelentős mértékben – kiadványonként átlagosan mintegy kétezer példányra –, hanem létrejöttek az első nyomdaipari és kiadói részvénytársaságok (rt.) is. Aztán, 1872-ben a nyomdászat szabad iparrá vált, ennek révén a magyarországi nyomdák száma ugrásszerűen megnőtt. 1866-ban országsszerte mindössze 106 nyomda működött (Pest-Budán 17 és 64 vidéki településen 89), aztán a kiegyezést követő gyors fejlődés eredményeként ez a szám 1900-ra 680-ra emelkedett (Bp.-en 149, vidéken 531 nyomda működött), végül az I. világháború¹ küszöbén, 1914-ben már 1261 volt a magyarországi nyomdák száma (Bp.-en

287, vidéken 974). A kiadványok (köztük a könyvek) száma ugyancsak soha nem látott mértékben emelkedett: 1878-ban összesen 278 kiadvány (ebből 272 könyv) jelent meg, 1880-ban már 1056 (976 könyv), 1890-ben 1474 (1420 könyv), 1900-ban 1934 (1718 könyv), 1910-ben 2547 (2059 könyv), a háború előtti utolsó békeévben, 1913-ban 2146 (2111 könyv), és végül, az I. világháború utolsó évében, vizsgált időszakunk végén, 1918-ban 1653 kiadvány (ebből 1623 könyv). Ezzel együtt egyre népesebb lett az olvasóközönség tábora is. Közben, 1884-ben került sor első ízben a szerzői jogok törvénybe iktatására Magyarország területén.

A föllendülő nyomdaiparból és az egyre szélesedő olvasókultúrából természetesen a kárpátjai iparosok, könyvkereskedők, laptulajdonosok és újságírók is tevékenyen kivették a részüket.

A tájegység első nyomdahelyével Máramarossziget büszkélkedhet, az itteni officina alapítási éve: 1803. Az összes többi első helyi nyomdát a XIX. század későbbi évtizedei folyamán, illetve három településen csak a következő évszázad elején hozták létre.

A nyomdahelyek és azon belül a nyomdák számbavételénél teljességre törekedtünk, de tisztában vagyunk azzal, hogy tanulmányunk nem lehet hibátlan és hiánytalan. Nem vetettünk számot a vándor könyvárusokkal sem, akiknek a vállát nemcsak a kiadványok képletes és fizikai súlya, illetve eladhatóságuk bizonytalansága nyomta, hanem a hosszú kereskedelmi utak nehézségei is...

Valamennyi nyomdahelyet és nyomdát föltüntetünk a kezdetektől a vizsgált korszak végéig, amelyre ráleltünk. Alapelvünk a következő: a nyomdásztelepülések az első műhelyalapítás időrendjét követik (zárójelbe kerültek a háború előtti utolsó békeév, az 1913. évi közigazgatási helyzet és állapot adatai; a nyomdahelyek javarésze *rendezett tanácsú város* – rtv. – volt, viszont ahol a települési státuszt nem tüntettük föl, az a település községnek minősült, végül, de nem utolsósorban a *lakosság szám* – I. – egészíti ki az adatsort). Ha a nyomda a vizsgált időszak után is működött, illetve a sajtótermék később is megjelent, az utolsó évet, illetve évfolyamot zárójelbe tettük. Ezzel remélhetőleg azt a célt is sikerült elérnünk, hogy kapunk rálátást arra vonatkozóan, mely nyomdák „élték túl” az I. világháborút. Mindezek mellett igyekeztük számba venni a vizsgált korszakban megjelent valamennyi döntően magyar nyelvű művet, különös tekintettel jó néhány érdekes és értékes könyvre, helytörténeti-helyismereti, illetve egyéb kiadványra.² Külön nem jeleztük, ha az adott településen nem talál-

tunk nyomdát, nyomdászt, kiadót,³ könyvkereskedőt, kiadványt vagy helyi sajtóterméket. Ugyancsak nem alakítottunk külön csoportot a kiadókából. Ezek ugyanis részben a nyomdatulajdonosok, a közigazgatási szervek, a különféle (egyházi és világi) intézmények, szervezetek, a könyv-, folyóirat-, illetve lapszerkesztők, sőt nem ritkán maguk a szerzők voltak. Ezeket nyilvánvalóan a kiadványoknál pontosan megjelöltük.

A tanulmány számszerűsített összefoglalással, valamint fölhasznált irodalomjegyzékkel zárul.

II. NYOMDÁK, KIADÓK, KÖNYVKERESKEDŐK ÉS SAJTÓTERMÉKEK KÁRPÁTALJÁN

Máramarossziget (máshol: Máramaros-Sziget, Mármarossziget – Máramaros vm. székhelye, rtv., 21370 l.)

(Máramarosi) Gottlieb (máshol: Gotlfb) Antal fióknyomdája 1803–1813 máramarosszigeti nyomda 1820–1827?

Státus Nyomda, időközben: K[aiser]. [und] K[önig]. Aerarial Druckerei, Kincstári Nyomda, Cs[ászári]. [és] K[irályi]. Államnyomda, 1845-től Kádár József nyomdája, 1829–1867

Máramarosi Román Népmvelési Egyesület Nyomdája 1860–(1941)

Kaufmann Ábrahám (és Fiai) nyomda 1863–(1941)

Hollósy (István) és Davidovits B. (máshol: Davidovich vagy Davidovics Adolf) nyomda 1865–1882

Kaminszky József nyomdája, majd Kaminszky és Kaufmann nyomda 1866–1878

Sichermann D. nyomdája és könyvkereskedése, időközben: Sichermann Mór nyomdája, később: Máramarosi Részvénynyomda, Máramarosi Könyvnyomda és Kiadói (máshol: Irodalmi) Rt. 1869–1910

Berger Miksa (1895-ben Deutsch és Berger) nyomdája és könyvkereskedése 1876–1912, időközben: Mayer és Berger nyomda 1898–1903, utóda: Fekete Gyula nyomdája 1912–1915

Günther Ábrahám nyomdája 1878

Wider Mendel nyomdája, időközben: Wider Mendel Fia nyomda, Wider és Rosenthal nyomda 1902, Rosenthal Rachmil nyomdája, 1886–1912, utóda: Központi Nyomda 1910–1912

Blumenfeld és Dávid nyomda 1893–1904, utóda: Wizner (máshol: Wisner) és Dávid nyomda 1904–1913

Rosenthal Mór(ic) nyomdája, időközben 1914-ig: Szabadsajtó Könyvnyomda, 1893–(1942)

Jókai Nyomda 1907–1909

Máramarosi Független Újság nyomdája 1908–1913

Benkő Miklós nyomdája 1909–1913

Gutenberg Könyvnyomda 1910–(1944)

Katricics József nyomdája 1910–1913

Máramaros Könyvnyomda 1912–1913?

Hetedik Hadsereg Nyomdája 1914

Máramarossziget fő jellemzőjévé a XIX. század elejére az vált, hogy négy népcsoportot és kultúrát foglalt magában – a magyart, a rutént (ruszint vagy kisoroszt), a románt és a zsidót. Ez a sokszínűség tükröződik a helyi nyomdák és kiadványaik lajstromán is.

A város s egyúttal Kárpátalja első officináját *Gottlieb Antal fióknyomda*-ként hozta létre 1803-ban. Egyébként Gottlieb korábban Patzkó Ferenc pesti officinájában volt művezető, majd 1793-ban megvásárolta és felvirágoztatta Ambró Ferenc váci műhelyét. Ezt követően alapított rövidéletű fióknyomdát Sziget mellett Nagyváradon is. Szigeti műhelyéből két latin nyelvű, kis terjedelmű nyomtatványt ismerünk – az egyik helyi családdal kapcsolatos alkalmi kiadvány, a másik a helyi piarista gimnázium értesítője.⁴ Adataink szerint ezek az első – idegen nyelvű – kárpátaljai nyomtatványok.

Szinnyei adatai alapján feltételezhetünk egy később működő szigeti nyomdát, melyből két kiadvány ismert – mindkettő alkalmi mű.⁵ Feltételezéseink szerint ezek az első magyar nyelvű kárpátaljai nyomtatványok.

A *Státus nyomda* mint „kincstári nyomda” létesült 1829 körül, hangzatos neve ellenére azonban szerény felszerelése volt. Ez az officina a helyi sóhivatal nyomtatványait állította elő. Első vezetője egészen 1845-ig Zahoray Alajos volt, majd Kádár József állt a nyomda élén.

A *Kaufmann-féle nyomda* kiadványai közül fél tucatot ismerünk. Ezek fele irodalmi mű,⁶ egy-egy pedig oktatási,⁷ egyházi,⁸ valamint politikai kötet.⁹

A fantázianevű *Szabadsajtó Könyvnyomda* élén egy időben Viski Balás Lajos állt.

Sichermann Mór nyomdájából két irodalmi művet találtunk.¹⁰ Az utód nyomtatóüzemből, a Máramarosi Részvénynyomdából ugyancsak egy kiadvány, egy választási röpirat ismert.¹¹

A *Berger-féle nyomda* 13 kiadványára leltünk. Ezek közül kettő-kettő helytörténeti,¹² irodalmi,¹³ illetve jogi mű,¹⁴ aztán egy-egy kötettel képvi-

selteti magát a visszaemlékezés,¹⁵ az irodalomtörténet,¹⁶ az életrajz,¹⁷ az oktatás,¹⁸ a biológia,¹⁹ a gazdasági számítás²⁰ és külön érdekességként az alkalmi mű.²¹

A *Wizner és Dávid nyomda* fél tucat nyomtatványát sikerült azonosítani. Ezek közül három alkalmi,²² kettő oktatási²³ és egy jogi mű.²⁴

A *Máramarosi Független Újság nyomdájának* élén egy időben Dezső Menyhért állt. Ebben a nyomtatóüzemben legalább hét egyéb kiadvány is megjelent – öt irodalmi,²⁵ egy helytörténeti²⁶ és egy alkalmi mű.²⁷

A *Máramaros Könyvnyomdából* két kiadványt ismerünk – egy oktatási²⁸ és egy politikai művet.²⁹

Az ismeretlen nyomdanévvel megjelent kiadványok száma 38. Ezek között kerekén tíz irodalmi,³⁰ nyolc alkalmi,³¹ hatféle oktatási,³² három vallási-egyházi,³³ két filozófiai művet,³⁴ valamint ugyancsak két mérnöki értekezést találtunk.³⁵ Iskolai értesítőből is kétféle lettünk – az egyik a helyi református líceum (főgimnázium, jogakadémia), a másik a római katolikus gimnázium tanévenként megjelenő kiadványa. További egy-egy kiadvánnyal képviseltetik magukat a következő témakörök: helytörténet,³⁶ irodalomtörténet,³⁷ jog,³⁸ gazdálkodás³⁹ és érdekes kategóriaként állati (társas) viselkedés.⁴⁰

A vizsgált időszakban magyar nyelven megjelent helyi sajtótermékek száma nem kevesebb mint kéttucat. A vegyes tartalmú, általában hetente megjelenő lapok száma 16 – köztük van a vármegye hivatalos periodikája is.⁴¹ A szakmai folyóiratok száma hét – két-kétféle oktatási-nevelési,⁴² illetve színházi periodika van köztük,⁴³ ezenkívül egy-egy ifjúsági,⁴⁴ vallási,⁴⁵ illetve gazdasági lap.⁴⁶ A korszakban megjelenő helyi napilapból egyet találtunk.⁴⁷

A német nyelvű sajtótermékek száma három (az egyik melléklappal jelent meg), a rutén nyelvűeké egy, a románoké szintén egy.

A városnak 1868-ban már két könyvkereskedése is volt. Aztán Weinberger H. vállalkozását 1876. máj. 6-a után Davidovich Adolf vezette, 1879 és 1885 között Smilovics Lipót, 1885. aug. 2-tól 1893-ig Berger Miksa, 1893. ápr. 1-től Mayer Mór és Berger Miksa, majd 1901. ápr. 1-től ismét kizárólag Berger Miksa, majd 1902. aug. 19-től annak utóda, Berger Miksáné. A cég a 945/94. sz. alatt lett bejegyezve az egylet nagykönyvébe, majd Berger Miksáné neve alatt újra be lett jegyezve 486 sz. mellett. A cég kölcsönkönyvtárat is üzemeltetett és 1913-ban a bp.-i Ráth Mór bizományosa⁴⁸ is volt.

A Wizner és Dávid-féle könyvkereskedést Wizner Manó alapította 1898. júl. 1-jén, és a céget az egyleti jegyzékben a 399. sz. alatt iktatták. 1913-ban Schenk Ferenc bp.-i könyvkereskedő bizományosa volt.

Benkő Miklós 1908. máj. 15-én alapított könyvkereskedő cégét a 602. sz. alatt jegyezték be az egyesület jegyzékébe. 1913-ban a bp.-i Rényi Károly bizományos volt.

1913-ban a városnak négy könyvkereskedője volt. Az egyesületi tagsággal rendelkező Berger Miksa, a Wizner és Dávid cég, valamint Benkő Miklós ezenkívül zeneműveket és papírárut is kínált. A negyedik könyvkereskedő cég az egyesületen kívül működő Máramarosi Nyomda és Könyvkiadó Rt. volt.

Ungvár (járasszékhely⁴⁹ Ung vm.-ben, rtv., 16919 l.)

Ellinger János fióknymdája 1846–1850, majd Jäger Bertalan, 1861-ben Jäger Károly nyomdája, 1846–1906

Ungmegyei Könyvnyomda Rt. 1867–(1944)

Róth M., Róth V., Róth H. nyomdája 1871?–1911?

Gellis Mózes (1895-ben Gellisz Miksa) nyomdája 1872–(1944)

Pollacsek (máshol: Pollácek) Miklós és Társa nyomda 1876–1890

Özvegyi József nyomdája 1878

Fésűs József nyomdája 1879–1890

Kelet Könyvnyomda 1888–1890

Lévai Mór nyomdája 1893–1904, utóda: Völgyi József nyomdája 1904–1913?

Székely és Illés nyomda 1895–1913

Szent Bazil Rend Könyvnyomdája 1899–(1944)

Unió (máshol: Unio) Könyvnyomda, Kaminczky Géza nyomdája, Plenykó János nyomdája 1902–(1944)

Schillinger Testvérek nyomdája 1905–1907

Földesi Gyula nyomdája 1907–(1944)

Lám Elemér nyomdája 1908–(1944)

Joffe Salamon nyomdája 1908–1909

Papírárugyár Nyomdája 1909

Közművelődési Nyomda 1911?

Kreisler Nyomda 1911?

A fenti adatsor tanúsága szerint, noha már a XVIII. század közepén felmerült egy helyi nyomda alapításának terve, erre csak majd egy évszázaddal később került sor. Schönborn Emil cirill – szláv és román – betűkkel felszerelni kívánt officinára 1765-ben benyújtott szabadalmi kérelmét ugyanis elutasították. Ebben nagy valószínűséggel Eszterházy Károly egri püspöknek volt döntő szerepe, aki amiatt hiúsíthatta meg a terveket, mert a cirill betűkkel dolgozó nyomdák tevékenységét korlátozni akarta, nehogy ezek a nehézkesebben ellenőrizhető – ortodox – nyomtatványok kerüljenek túlsúlyba az adott területen.

A következő évszázadban nem vallási-felekezeti indíttatású, hanem kifejezetten világi nyomdaként a kassai Ellinger János hozott létre elsőként sikeresen fióknyomdát Ungváron. Ez lett később a Jäger-féle nyomda alapja, mely aztán az 1860-as években volt a legtevékenyebb.

Ellinger fióknyomdájának egyetlen könyv alakú kiadványát ismerjük, melynek témája a folyószabályozás.⁵⁰ Utódának, a *Jäger-féle nyomdának* kereken tíz kiadványára leltünk. Ezen belül a legnépesebb számú – öt kötettel – az irodalmi művek tábora.⁵¹ Ezt követi két történeti munka.⁵² Ezenkívül egy-egy helytörténeti,⁵³ demográfiai⁵⁴ és egyházi naptárreformmal kapcsolatos kiadványt találtunk még.⁵⁵

Az *Ungmegyei Nyomda Rt.* élén a világháború előtt Kreisler Marcal állt. Kiadványai közül három irodalmi művet ismerünk.⁵⁶

Róth-féle kiadványból hármat ismerünk. Az egyik idegennyelvtani,⁵⁷ a másik egyházi,⁵⁸ a harmadik pedig oktatási mű.⁵⁹

A *Gellis nyomda* egy tankönyvét találtuk meg.⁶⁰

A *Pollacsek nyomda* két kötetten képviselteti magát, egy postai szakmai munkával⁶¹ és egy „haza bölcsére” emlékező művel.⁶²

A *Kelet Könyvnyomdából* mindössze két irodalmi kiadványra leltünk.⁶³

Lévai Mór nyomdájából 13 könyv alakú művet ismerünk. Ezek közül három-három a vallási,⁶⁴ illetve a szakácskönyv-ételkészítéssel kapcsolatos kiadványok száma,⁶⁵ kettő az irodalmi alkotásoké.⁶⁶ Ezek mellett egy-egy kötetten képviselteti magát az oktatás,⁶⁷ a közigazgatás,⁶⁸ a postai szakma,⁶⁹ az alkalmi kiadvány⁷⁰ és a nemzetiségi kérdés.⁷¹

A *Székely és Illés nyomda* 28 nagyobb terjedelmű nyomtatványát találtuk meg. Legnagyobb számban irodalmi,⁷² valamint gazdasággal-gazdálkodással kapcsolatos munkát találtunk⁷³ – ezek száma mindkét témakörben fél tucat. Közigazgatási⁷⁴ és alkalmi műből hármat-hármat találtunk,⁷⁵ helytörténetiből kettőt.⁷⁶ Ezenkívül egy-egy kötetten képviseltetik magukat a következő témakörök: történelem,⁷⁷ polgármesteri jelentés,⁷⁸ irodalomtörténet,⁷⁹ pénzügy,⁸⁰ filozófia,⁸¹ vallás,⁸² szakácskönyv⁸³ és érdekes kategóriaként az illemtan.⁸⁴

A *Szent Bazil Rend Könyvnyomdájának* három kiadványát leltük meg.⁸⁵

Az *Unió Könyvnyomda* 26 könyv alakú kiadványát ismerjük. Ezek legnépesebb tábora – tucatnyi kötetten – vallási-egyházi tárgyú.⁸⁶ Oktatási kiadványból ötöt,⁸⁷ irodalmi⁸⁸ és alkalmi műből kettőt-kettőt találtunk.⁸⁹ További egy-egy kiadvánnyal képviselteti magát a helytörténet,⁹⁰ a földrajz,⁹¹ a zene,⁹² a nemzetiségi kérdés⁹³ és egyedülálló kategóriaként a létezésfilozófia.⁹⁴

Földesi Gyula nyomdájából 17 kiadványt ismerünk. Ezek között a legtöbb – fél tucat – irodalmi mű.⁹⁵ Négy kiadványt találtunk az egyház-val-lás,⁹⁶ hármat a közigazgatás témakörben.⁹⁷ Egy-egy munkával képviselteti magát, az alkalmi kiadvány,⁹⁸ a könyvtár,⁹⁹ a faipari árjegyzék¹⁰⁰ és a helyi egyesületi zárszámadás.¹⁰¹

A Közművelődési Nyomda egy alkalmi kötetét találtuk meg.¹⁰²

A Kreisler Nyomda két irodalmi kiadványát ismerjük.¹⁰³

Az ismeretlen nyomdanévvel megjelent kiadványfélék száma nem kevesebb mint 81. Ezen belül egyházzal-vallással kapcsolatos kiadványból 14-félét találtunk,¹⁰⁴ emellett 13 alkalmi, illetve emlékkötetet,¹⁰⁵ 11-féle irodalmi művet,¹⁰⁶ ötféle tankönyvet¹⁰⁷ és egészségügyi művet,¹⁰⁸ három-háromféle naptárat,¹⁰⁹ oktatás-nevelési,¹¹⁰ gazdasági-gazdálkodási,¹¹¹ közigazgatási művet,¹¹² illetve szótárat-nyelvkönyvet sikerült megtalálni.¹¹³ Aztán két-kétféle helytörténeti,¹¹⁴ utazással-földrajzzal foglalkozó,¹¹⁵ társadalompolitikai,¹¹⁶ valamint pénz- és adóügyi,¹¹⁷ illetve könyvtár-könyvészeti munkára leltünk.¹¹⁸ Végül, de nem utolsósorban egy-egy kiadványfélével képviseltetik magukat a következő témakörök: életrajz,¹¹⁹ magyar nyelvtan,¹²⁰ irodalomtörténet,¹²¹ kereskedelem,¹²² takarékpénztár,¹²³ „veteránügy”,¹²⁴ helyi (fő)gimnáziumi tanévenkénti értesítő, valamint érdekes kategóriaként háztartási ismeret.¹²⁵

Szerzői kiadású műből fél tucatnyi vegyes tartalmú kiadványra leltünk.¹²⁶

Mindezekon felül négyféle idegen nyelvű művet tártunk fel. Ezekből három német nyelvű kiadvány, melyek közül kettő zsidó vallással kapcsolatos.¹²⁷ Latin nyelvű egyházi műből is találtunk egyet.¹²⁸

A vizsgált időszakban magyar nyelven megjelent helyi sajtótermékek száma nem kevesebb mint 31 és ezt a számot megtoldhatjuk még egy melléklappal is.¹²⁹ Általános, illetve vegyes tartalmú periodikából pontosan egy tucatnyit találtunk – javarészt hetilapok és köztük van a vármegye hivatalos lapja is.¹³⁰ Szakmai lapból nyolc adataira leltünk. Ezek közül három oktatási,¹³¹ kettő katonai,¹³² egy-egy pedig (hely)történeti,¹³³ szervezeti,¹³⁴ illetve gazdasági-gazdálkodási szaklap.¹³⁵ A vallási periodikák száma három.¹³⁶ Szórakoztató lapból nem kevesebb mint hetet is találtunk. Ezek között három-három humorisztikus,¹³⁷ illetve színházi lap és egy mozival kapcsolatos periodika van.¹³⁸

A vizsgált időszakban a rutén nyelvű kiadványok között 31-féle könyv alakú kiadványt és hétféle sajtóterméket számoltunk össze.

Az első ismert helyi könyvkereskedést Heilprin J. 1848-ban alapította, 1868-tól Róth V., 1881. dec. 15-től Lévai Mór, majd 1904. júl. 1-től annak utóda, Völgyi József működtette. Utóbbi cégét 524. sz. alatt jegyezték be.

1913-ban Rényi bizományosa volt. Azt is tudjuk, hogy Völgyi volt a megrendelője az 1910-es években a népiskolai értesítőkönyvnek.¹³⁹

Roth Hermann könyvkereskedő cége 1876. szept. 22-én jött létre, egyleti tagsága a 447. sz. alatt található. 1913-ban Schenk bizományosa volt.

A Székely és Illés könyvkereskedő részleg tulajdonosa Székely Simon volt. A céget közös vállalkozásként 1892. aug. 1-jén alapították és az egyleti névjegyzékben 566. sz. alatt iktatták. 1913-ban Rényi bizományosa volt.

Balázs Soma könyvkereskedelmi cégét 1905. dec. 1-jén alapította, az egyleti jegyzékben 552. sz. alatt szerepel. 1913-ban ugyancsak Rényi bizományosa volt.

1913-ban a városnak négy, egyleti tagsággal rendelkező könyvkereskedője volt. A Székely és Illés nyomdai vállalkozás, aztán Balázs Soma, illetve Roth Hermann vállalkozása, melyek zenemű- és papíráru kereskedelemmel is foglalkoztak. Lévai Mór utóda, Völgyi József ezenkívül kölcsönkönyvtárat is fenntartott.

Beregszász (Bereg vm. székhelye, rtv., 12933 l.)

Haladás nyomda 1868–(1944)

Deák György nyomdája 1876–1878

Nagy Lajos és Sallay Gyula nyomdája, később: Juhász Piroska nyomdája, időközben: Sallay Béla nyomdája, Klein Sámuel nyomdája, 1880–1908

Farkas Kálmán fióknymdája 1890–1893

Engel Jenő nyomdája, időközben, 1908–1913 között: Szabadság Nyomda, 1895–(1939)

Rubin (József) és Österreicher nyomda 1907, majd Landau és Österreicher nyomda 1907–1910, utóda: Hungária Nyomda 1910–1914

Szóbel Mór nyomdája 1907–1913

Merkur Nyomda 1907–(1942)

Kárpátia Nyomda 1909–(1942)

Balogh Tamás nyomdája 1910–1913

A város első nyomtatóüzemének, a fantázianevű *Haladás nyomdának* két könyv alakú kiadványát ismerjük. Az egyik irodalmi jellegű mű,¹⁴⁰ a másik judaika.¹⁴¹

A *Nagy és Sallay-féle nyomdának* három kiadványát leltük meg. Az egyik vallással-egyházzal foglalkozik,¹⁴² a másik helyi könyvtárról szóló munka,¹⁴³ a harmadik pedig irodalmi mű.¹⁴⁴

A *Balogh-nyomda* ugyancsak két könyv alakú kiadványának adatait sikerült meglesni. Az egyik helytörténeti témájú,¹⁴⁵ a másik irodalmi mű.¹⁴⁶

Az ismeretlen nyomdanévvel megjelent kiadványfélék száma 19. Ezek tartalmi megoszlása a következő: öt oktatással-neveléssel kapcsolatos munka,¹⁴⁷ négy emlékkötet,¹⁴⁸ háromféle egyházi mű¹⁴⁹ két-két irodalmi,¹⁵⁰ illetve egészségüggyel foglalkozó kötet,¹⁵¹ valamint egy-egy helyi könyvtári ismertető,¹⁵² a helyi állami reáliskola értesítői és egy adóügyi munka.¹⁵³

Helyi sajtótermékből majdnem egy tucatot – pontosan 11-félét – találunk. Ezek között legnagyobb számban a hetilapok képviseltetik magukat – öt ilyen sajtóterméket találtunk.¹⁵⁴ A hivatalos¹⁵⁵ és a tanügyi folyóiratok száma kettő-kettő – érdekes vonás, hogy ez utóbbiak közül az egyik első számait a szomszédos Ugocsa vármegye is itt nyomatta.¹⁵⁶ Ugyanakkor megjelent egy szórakoztató-ismeretterjesztő periodika,¹⁵⁷ sőt a korszak végén föltűnik az első helyi napilap is.¹⁵⁸

A Farkas-féle cég könyvkereskedő részlegét, mely az első ismert ilyen vállalkozás a településen, a család Kálmán nevű tagja alapította, majd 1893. aug. 20-tól Farkas Jakabné és Földes Géza volt a tulajdonosa. A cég az egyleti jegyzékben a 9922/93. sz. alatt nyert iktatást. 1913-ban a bp.-i Révai Testvérek bizományosa volt.

1913-ban egyébként a városnak már négy könyvkereskedője volt, akik közül három nyomdatulajdonos is volt. Az egyleti tagsággal rendelkező Farkas Jakab és Klein Sámuel 680. sz. alatt bejegyzett vállalkozása, a Haladás papíráruval is kereskedett. Az egyleten kívüli Engel Jenő és Szöbel Mór ugyancsak működtetett papírkereskedő részleget is.

Munkács (járasszékhely Bereg vm.-ben, rtv., 17275 l.)

Pannonia Nyomda 1874–(1944)

Weiss nyomda 1876–1879

Blayer Pinkász (és Fia) nyomdája, később, 1895-ben özv. Blayerné és Fia nyomda, Blayer Ábrahám nyomdája, Grósz Ignác nyomdája, Kárpát Könyvnyomda, utóda: Grósz Testvérek nyomda, 1880–(1940)

Farkas Kálmán (és Társa) könyvnyomdája 1889–1895

Munkács Nyomda, Kiadó és Könyvkereskedés, időközben: Kozma és Grünstein nyomdája, Grünstein Mór nyomdája, 1893–(1944)

Kohn és Klein nyomda 1897–1902, később: Kohn és Fried nyomda 1902–1913

Kroó Hugó nyomdája 1897–1909

Hermann Emánuel nyomdája 1898

Meisels Bernát nyomdája, később: Meisels Hermann nyomdája, 1907–(1941)

Mermelstein Dávid nyomdája, más néven: Izrael Hers nyomda 1908–1913

Haladás Nyomda 1912?

Nagy Albert könyvnyomdája 1914–(1940)

Az első helyi nyomtatatóüzem, a *Pannonia Nyomda* négyféle könyv alakú kiadványát számoltuk össze. Ezek között egy-egy kötettel képviselteti magát az irodalom,¹⁵⁹ az oktatás,¹⁶⁰ a városi költségvetés,¹⁶¹ valamint a széleskörű nyilvánosságra igényt tartó helyi eseménysorozat.¹⁶²

A *Grósz-nyomda*, illetve a Kárpát Könyvnyomda két kiadványát találunk meg – egy helytörténeti¹⁶³ és egy irodalmi kötetet.¹⁶⁴

A *Grünstein-féle nyomda* termékei közül háromra leltünk – két helytörténeti¹⁶⁵ és egy alkalmi műre.¹⁶⁶

A *Kroó nyomdából* egy, ugyancsak helytörténeti kiadványt ismerünk.¹⁶⁷

A helyi *Haladás Nyomda* egy irodalmi kötetével találkoztunk.¹⁶⁸

Az ismeretlen nyomdanévvel megjelent kiadványok közül 14-félét számoltunk össze. Ezek között van három irodalmi mű,¹⁶⁹ két-két alkalmi,¹⁷⁰ illetve oktatási kötet,¹⁷¹ kétféle (helyi községi elemi iskolai, illetve gimnáziumi) iskolai értesítő. A további kötetek témája a következő: régészet,¹⁷² úti beszámoló,¹⁷³ gyógyszerészet,¹⁷⁴ aztán kuriózumként egy szabaduló rabok számára írott erkölcsi mű,¹⁷⁵ valamint egy német című, héber nyelvű, családfával kapcsolatos munka.¹⁷⁶

A *szerzői kiadások* száma három – ezek közül kettő irodalmi,¹⁷⁷ egy pedig oktatást segítő kiadvány.¹⁷⁸

Összesen kilenc helyi sajtótermék ismert. Tulajdonképpen nyolc, igen változatos tartalmú hetilappal¹⁷⁹ és egy szaklappal számolhatunk a városban.¹⁸⁰

A Grósz Testvérek könyvkereskedő részlegét a 623. sz. alatt iktatták az egylet névjegyzékében. 1913-ban tulajdonosa Grósz Albert volt és Schenk bizományosa volt.

1913-ban a városnak nem kevesebb mint öt könyvkereskedője volt. Közülük özv. Bertsik Emilné és a Grósz Testvérek egyleti tagok voltak és papíráruval is kereskedtek. A többi könyvkereskedő egyleten kívül ténykedett. A „Pannonia” a nyomdászat mellett könyvkereskedést is üzemeltetett. Nagy Albert papírárut is forgalmazott, Grünstein Mór pedig még ezt is megtoldotta zenemű-kereskedéssel.

Bátyú (Bereg vm., 1490 l.)

Paulay I. (máshol: J.) Zsigmond nyomdája 1879–1882

Paulay I. Zsigmond postamester kifejezetten szakmai céllal hozott létre nyomdát Bátyún 1879 jan.-ban. *Postai Szemle* címmel még az év febr. 1-jén szaklapot indított, melyet 1880-ban német nyelven is kiadott, *Post-*

Zeitung címmel. Ezek a szakmai folyóiratok azonban rövidletűek voltak.¹⁸¹ Paulay *Postaügyi rendtartás* című művének második, javított kiadását is saját maga jelentette meg. Ebből a kiadásból 3800 példány kelt el, és postaügyből mindenki ennek a műnek a szakmai anyagából vizsgázott. Ő szerkesztette továbbá 1879-ben a kétezer példányban megjelent *Postai Szemle Naptárat*, valamint a háromezer példányos *Posta és távírdai fali naptárat* is.

Nagyszőlős (máshol: Nagyszöllös vagy Nagyszöllös, Ugocsa vm. székhelye, 7811 l.)

Székely Simon nyomdája 1888–1891

Schwartz Béla nyomdája 1892–1893

Zinner (névmagyarosítás után: Zala) Mór nyomdája 1894–1909

Kellner Fülöp nyomdája 1898–1900

Doktor István nyomdája 1899–1900

Ugocsai Központi Nyomda 1901–(1944)

Rochlitz Géza nyomdája 1906–1909

Victoria Nyomda 1910–1914

Abharovits (névváltozat: Abkarovits) Alajos nyomdája 1914–1915

A fenti adatsorból is jól látható, hogy a helyi nyomdák javarésze csupán néhány éven keresztül működött, valószínűleg ezért ismerünk olyan kevés könyv alakú kiadványt erről a településről. Ennek oka lehet továbbá a vármegye területi kicsinysége, valamint a környékbeli vármegyei nyomdák „elszívó” ereje.

Székely Simon nyomdájából két könyv alakú kiadványt ismerünk – az egyik oktatással kapcsolatos,¹⁸² a másik pedig visszaemlékezés.¹⁸³

Az *Ugocsai Központi Nyomda* vezetője egy időben Deutsch Jakab volt.

A *Victoria Nyomda* két tulajdonosának nevét ismerjük: Weisz Sárít és Rappaport Henriket.

A vármegyeszékhelyen 1885-től nem kevesebb mint hét helyi sajtóterméket vehettek kézbe az olvasók. Ezek között találjuk a vármegye 1902-től (egészen 1944-ig) megjelent hivatalos lapját,¹⁸⁴ valamint két szakmai lapot, a *Pénzügyőr* és a *Magyar Kertészet* címűt is.¹⁸⁵

Deutsch Jakab az egyetlen ismert és egy személyben egyleti tagság nélkül tevékenykedő helyi könyv- és papírkereskedő 1913-ban.

Huszt (járászékhely Máramaros vm.-ben, 10292 l.)

Mermelstein Fülöp nyomdája 1892–?

Huszt Nyomdavállalat 1898–1914

Grünwald Jakab nyomdája 1902

Ausländer (máshol: Auslaender) Ignác nyomdája 1907–(1941)

Nagyági Nyomda 1909–1913

Salamon Márton nyomdája 1912–(1944)

Mermelstein Fülöp nyomdájából egy irodalmi művet ismerünk.¹⁸⁶

A *Husztai Nyomdavállalat* vezetője egy ideig Ganz Gizella volt. Az itt megjelent nyomdatermékek közül egy könyvtári katalógust találtunk.¹⁸⁷

A *Nagyági Nyomda* vezetője egy időben Weinstein Mór volt. Ebből a nyomdából két könyv alakú kiadványt ismerünk – az egyik irodalomtörténeti mű,¹⁸⁸ a másik energetikával foglalkozik.¹⁸⁹ A *Nagyág* című, tíz évfolyamot megért helyi hetilap előállítására is ehhez a nyomdához kötődik.¹⁹⁰

A település legrégebbi ismert hetilapja, az 1905-ben indult *Husztai Újság* hat évfolyamon keresztül látott napvilágot.¹⁹¹

Técső (járasszékhely Máramaros vm.-ben, 5910 l.)

Szabó Lipót nyomdája 1892–1913

Városi Könyvnyomda 1907

A település három sajtótermékét ismerjük. A legrégebbi az 1903-tól négy évfolyamon át megjelenő *Técső és Vidéke* volt.¹⁹² Ennek utódlapja az *Őt Koronaváros* című hetilap, mely folytatta az évf.- és lapszámozást.¹⁹³ Az utolsó ismert dualizmus kori helyi újság, az 1908-tól napvilágot látott *Técsői Hírlap*, nem a település nyomdájában készült.¹⁹⁴

Felsővisó (járasszékhely Máramaros vm.-ben, 9249 l.)

Heller Testvérek nyomda 1896–1899

Horovitz Mátyás nyomdája 1896–(1944)

Schiffmann Chana Taube nyomdája 1899–1913

Fruchter Zadel (máshol: Zalel) nyomdája 1904–(1944)

A település négy hetilapját ismerjük. A *Visó és Vidéke* volt az első, mely a millennium évében indult és gyakorlatilag egészen a világháborúig folyamatosan napvilágot látott.¹⁹⁵ A következő helyi sajtótermék, a *Visói Hírlap* 1900 és 1905 között jelent meg, majd évkihagyások után egy lapszám erejéig 1910-ben újra az olvasók kezébe került.¹⁹⁶ A *Felsővisó* 1906-tól ugyancsak hat évf. erejéig jelent meg.¹⁹⁷ A *Felsővisói Hétfői Hírlap* mindössze 15 lapszáma az 1911. évben látott napvilágot.¹⁹⁸

Mezőkaszony (máshol: Mezőkaszony; járasszékhely Bereg vm.-ben, 2468 l.)

Klein Béla nyomdája 1901–(1944)

Szolyva (járasszékhely Bereg vm.-ben, 3802 l.)

Első Szolyvai Nyomda 1904–1913

A helyi nyomda tulajdonosa Goldberger Chaim Laib volt.

Nagykapos (járásszékhely Ung vm.-ben, 1222 l.)

Heimann (másol: Heimann) Vilmos nyomdája 1905–(1944)

Csupán egy társadalompolitikai kiadványt ismerünk, melyen kiadási helyként ugyan a település neve szerepel, valójában azonban a magyar fővárosban nyomtatták.¹⁹⁹

Királyháza (Ugocsa vm., 3167 l.)

Az egyetlen kívül álló helyi *Thill Gyula* könyv- és papírkereskedése mellett könyvkötéssel is foglalkozott.

III. ÖSSZEFOGLALÁS

Az első kárpátaljai nyomda létrejötte után a XIX. század első felében csupán még egy helyi nyomdával számolhatunk, aztán különösen a dualizmus korában nő meg a nyomdák száma. Megállapíthatjuk, hogy a vizsgált időszakban a kárpátaljai nyomdászok és könyvkereskedők igen szorgalmas és tartalmas munkát végeztek. Előbbiek számának alakulását évtizedenként, illetve az utolsó békeévben, valamint az I. világháború kezdő és záró évében külön táblázat szemlélteti.

A végső összegzés során a következő adatokhoz juthatunk: a vizsgált korszakban a tájegység pontosan tucatnyi településének nem kevesebb mint 86 nyomdáját, illetve nyomdászát mutattuk be. A nyomdahelyek megoszlása vármegyénkénti bontásban a következő: Bereg vm. öt, Máramaros vm. négy, Ung vm. két és Ugocsa vármegye egy települése érintett. A könyvkereskedők száma a következőképpen alakul: Kárpátalja féltucatnyi (ebből egy nem nyomdahely) településének kereken húsz ilyen „hivatalos”, illetve egyleti tagság nélküli vállalkozását számoltuk össze. A képet szépen árnyalja, hogy számos nyomdász könyvkereskedést is működtetett. Amint azonban láthattuk, a nyomdák egy része csak igen kis terjedelmű – füzetnyi, illetve néhány lapos, esetleg csupán egyetlen oldalas – nyomtatványok előállításával foglalkozott, és nem készített könyvet.

A tárgyalt nyomdák számához hasonlóan imponáló a kiadványok tartalmi sokszínűsége is. A föllelt nyomtatott művek száma a következőképpen alakul: 335 magyar, 31 rutén, 3 német és 3 latin nyelvű kiadványfélét,²⁰⁰ valamint 9 településen kereken százféle sajtóterméket (köztük egy magyar nyelvű melléklet, négy német nyelvű periodikát – köztük az egyik melléklettel jelent meg –, két rutén és egy román lapot) sikerült számba vennünk a négy érintett vármegye területén. Ugyanakkor az is világosan látszik, hogy a

nyomdák és azokkal együtt a különféle kiadványok (legyenek azok könyvek, füzetek, apró-nyomatványok), a sajtótermékek, valamint a könyvkereskedők a vármegyeszékhelyeken, illetve a jelentősebb településeken koncentrációdtak – a nemzetiségi-felekezeti viszonyoknak, a szellemi igényeknek és a (technikai) lehetőségeknek megfelelően.

IV. FÖLHASZNÁLT IRODALOM (BIBLIOGRÁFIA)

Bevezetés

Erős Zoltán: *Magyar történelmi helynevek A-tól Z-ig*. Bp., 2011. 189. p. *Könyvkiadók és könyvterjesztők Magyarországon*. Szerk.: Zöld Ferenc. Bp., 1987.

V. Ecsedy Judit: *A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában 1473–1800*. Bp., 1999.

Közigazgatási adatok

A Magyar Szent Korona Országainak helységnevtára 1913. Bp., 1913. Internetes változat: http://konyvtar.ksh.hu/digitalizalt_anyagok/helysegnevtar/helysegnevtar-1913.pdf (A letöltés ideje: 2012. jún. 26.)

Nyomdák, kiadók, kiadványok, újságok, folyóiratok, helyi lapok, könyvkereskedők

Az 1851 és 1918 között működött magyarországi nyomdák és kiadók jegyzéke. [Kézirat.] Összeáll.: Markos Béla. Bp., 1960. 74. és 149. p. Lelőhely: OSZK (Bp.) Kézirattár, valamint a szerző gyűjteménye

Magyar könyvészet 1860–1875. Bp., 1885. *Magyar könyvészet 1876–1885*. Bp., 1890. *Magyar könyvészet 1886–1900*. Bp., 1908. *Magyar könyvészet 1901–1910*. I–II. kötet. Bp., 1917. *Magyar könyvészet 1911–1920*. I–II. kötet. Bp., 1939. Reprint kiadás: Bp., 1968–1969. Internetes, kereshető változat: <http://www.arcanum.hu/oszk/> A lekérdezés ideje: 2017. jún. 25. PC CD-ROM változat: *Magyar könyvészet 1712–1920*. Petrik Géza retrospektív bibliográfiája és a pótlások. OSZK–Arcanum Adatbázis Kft., Bp.

Magyar nyomdászok évkönyve 1883–1901. [Összesen 16 kötet.] Bp. Internetes változat: Elektronikus Periodika Archívum – Magyar nyomdászok évkönyve: <http://epa.oszk.hu/html-vgi/kardexlap.phtml?id=2624> (A letöltés ideje: 2017. jan. 2.)

[Id.] Szinyeyi József: *Magyar írók élete és munkái*. I–XIV. kötet. Bp., 1890–1914.

Magyar könyvkereskedők évkönyve. Első–Huszonhetedik évfolyam. [Összesen 27 kötet.] Bp., 1891–1917. Internetes változat: Elektronikus Periodika

Archívum – Magyar könyvkereskedők évkönyve: <http://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?id=2548> A letöltés ideje: 2014. júl. 7–21.

Firtinger Károly: *A magyar állam nyomdászat-történelmi térképe*. Bp., 1896. Reprint kiadás az Antikvár-tár sorozatban: Bp., é. n.

Novák László: *A nyomdászat története*. V–VII. könyv. Grafikai művészetek könyvtára XI–XIII. kötet. Bp., 1928–1929.

Magyar sajtóbibliográfia 1705–1849. I/1–2. Összeáll.: V. Busa Margit. (Kézirat gyanánt.) Bp., 1986.

Magyar sajtóbibliográfia 1850–1867. II. Összeáll.: Busa Margit. (Kézirat gyanánt.) Bp., 1996.

Internetes hivatkozások

http://typographia.oszk.hu/html_clavis/hun/egyszeru.php (A letöltés ideje: 2017. jún. 24–25.)

<http://www.magyar nyomdász.hu/magyar-nyomdászok> (A letöltés ideje: 2017. jún. 24.)

<http://www.antikvarium.hu> A lekérdezés ideje: 2017. jún. 30.

<http://www.maramarossziget.info/?s=nyomd> (A letöltés ideje: 2017. jún. 24.)

https://hu.wikipedia.org/wiki/Máramarossziget_magyar_irodalmi_élete (A letöltés ideje: 2017. jún. 24.)

<http://axioart.com> (A letöltés ideje: 2017. júl. 3.)

<http://www.bookline.hu> (A letöltés ideje: 2017. júl. 1.)

A szerzőről

Kis Krisztián Bálint – történész, tanár, idegenvezető (Szolnok)

JEGYZETEK:

¹ az I. világháború 1914 és 1918 között zajlott.

² Ez utóbbiak fölülte bibliográfiai adatait lábjegyzetben rögzítettük. **Megjegyzés:** A terjedelmi lehetőségeket és az ésszerűséget szem előtt tartva külön már nem jelöljük a *nyomdát* (ny.), illetve a nyomdászt, és mindig csak az első kiadvány esetén adjuk meg a kiadás helyét is – a továbbiakban az *ugyanott* (Uo.) jelölést használjuk. Hasonlóan járunk el a szerzők esetében is, amennyiben az egymás után szereplő művek szerzője ugyanaz a személy (*ugyanő* – Uő). Ugyancsak közhasználatban van és mi is alkalmazzuk a hónapok neve, a *szerkesztő*, *szerkesztette* (Szerk.), a *fordító*, *fordította* (Ford.), a *különlenyomat* (KlNy.), az *évfolyam* (évf.), a *szám*, *számú* (sz.), valamint a *kiadási hely*, illetve *évszám megjelölése nélkül* megjelent művek esetén szokásos rövidítést (H. n., é. n.).

³ és/vagy kiadványt

⁴ Simonchicz Innocentius [Simonchich Ince]: *Memoria familiae Calasantinae in Marmatia annotata...* [Máramarossziget, 1805.] 16 p., *Oratio de rebus, ad incrementum humaniorum*

morum, et studiorum in regio Scholarum piarum Gymnasio Szigethiensi per decursum anni scholastici 1804. praeclare, et utiliter gestis, quam... publico dixit [Gottlieb Antal]. Szigethi in Hungarorum Marmatia, Typ. Gottlieb, 1805. 35 p.

⁵ Lövey József: *A remete szavai, egy rajzolat*. Máramarossziget, 1820. [A belső címlapon: Mélt[óságos]. L. Báró Perényi Zsigmond eő nagyságának tek[intetes]. n[agy]s[ágos]. Beregh vármegye nagy érdemű alispánjának névnapi versezetül 2. májusra 1820.], Halotti tanítás, mellyet néhai... Csomai Kajdy Lajos... tetemei felett a vég tisztelet megadása alkalmatosságával elmondott Getsében 1827. nov. 13-án: Varga István. Uo., 1827.

⁶ P. Tóth János: *Erdőssy Andor. Elbeszélés a gályarabság idejéből*. Máramarossziget, 1902. 196 p., Nándor Béla: *Költői zsengek. 1893–1903*. Uo., [1904.] 143, 5 p., Németh Júlia: *Elbeszélések*. Uo., 1906. 162, 2 p.

⁷ Sáfrány Péter: *Magyar feladatok Henneberger A. és Kovács B. latin nyelvtanához*. Máramarossziget, 1877. 39 p.

⁸ Takács Ernő: *Egyházi énekek*. Máramarossziget, 1877. 32 p.

⁹ *Veszélyben a liberalizmus. Írta egy liberális*. Máramarossziget, [1905.] 32 p.

¹⁰ Huszár Dezső: *Mese egy asszonyról és egyéb elbeszélések*. Máramarossziget, 1897. 138, 2 p., Büky György: *Valaki sír*. Uo., [1914]. 100, [2] p.

¹¹ Várady Gábor beszéde választóihoz Técsőn, 1879. aug. 17-én. Máramarossziget, 1879. 14 p. *Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból*. Egybegyűjté és jegyzetekkel kísérvé kiad.: Mihályi János. Máramarossziget, 1900. X, 674 p., Klein Izrael: *Muszkajárás Máramarosszigeten 1914. okt. 3–6-ig*. Uo., 1915. 79 p.

¹³ Barkóczy–Dömök Antónia: *Szimművek az ifjúság számára*. Máramarossziget, 1893. 232 p., Borsos Lajos [Zafirí]: *Trefás elbeszélő költemények*. Uo., 1915. 36 p.

¹⁴ Szilágyi Antal: *A kártérítési jog alapelvei*. Máramarossziget, 1911. 330 p., Uő: *Néhány szó a jogi személyek vétségképesége és a különös veszéllyel járó vállalatok üzemből folyó magánjogi felelősség kérdéséhez*. Uo., 1912. 15 p.

¹⁵ Ilosvay Dezső: *Diákkori emlékeim*. Máramarossziget, 1915. 172 p.

¹⁶ Várady Zoltán: *Gróf Mailáth János szerepe a magyar irodalomban*. Máramarossziget, 1911. 34 p.

¹⁷ Nagysarlai Sallay Géza: *Döbrentei Gábor élete és működése*. Máramarossziget, 1912. 67, [1] p.

¹⁸ Dezső [Augezdky] Lipót: *Máramaros népoktatásügyéről*. Máramarossziget, 1912. 52 p.

¹⁹ Koczián Lajos: *Újabb vizsgálatok a főemlősök szemüregének általános alakjáról és belsejének szerkezetéről*. Összehasonlító anthropológiai tanulmány. Máramarossziget, 1910. 42, 2 p., 2 t.

²⁰ Hengertábla. *Méterméretű szálfák, rönkök köbtartalma köbméterekben*. Máramarossziget, 1911. 8 p.

²¹ Sztripszky Hiaor, dr.: *Halottasházi játékok Máramarosban*. [Klny. A „Munka” politikai lap 1910. évf. 2–4. sz.-ból. Máramarossziget,] 1910. 21 p.

²² Bede László: *Imádkozó család a háborúban*. 3. kiad. Máramarossziget, 1915. 30 p., Palyánk (Győre Pál) hősi sírjára emlékül. Uo., 1916. 15 p., 1 t., Gergely György: *Ferenc Józsefről a tanuló ifjúságnak*. Két beszéd. Uo., 1917. 23 p.

²³ *Tanügyi kalauz polgári iskolák számára*. Szerk.: Rácz Imre, Dezső Lipót. Máramarossziget, 1911. 507, [1] p., Gergely György: *Ne idegenkedjünk a pedagógiai reformoktól!* Uo., 1912. 16 p.

²⁴ Rácz Béla: *Reformkérdések az esküdtészeki eljárásban*. Máramarossziget, 1912. 218 p.

²⁵ Nudrony Andor: *A szép Marianna szerelme*. Máramarossziget, 1909. 171, 5 p., Borsos Lajos: *Trefás elbeszélő költemények*. Uo., 1915. 35 p., Uő: *Új trefás vers. Karácsonyi emlék*. Uo., 1915. [4] p., Uő: *Húsvét. Trefás öntözködő vers*. Uo., 1916. [6] p., Csokonai Vitéz Mihály: *A székegy patyikus*. („Géza apa”) Uo., 1916. 7 p.

²⁶ Ifj. Nagysomkuti Pap József: *Adalékok Máramaros történetéhez*. Máramarosziget, 1909. 368 p., 5 t.

²⁷ Király Géza: *Fél óra*. Rajzok. Máramarosziget, 1909. 115, 5 p.

²⁸ Gergely György: *Életképes-e a máramaroszigeti jogakadémia?* Máramarosziget, 1912. 18 p.

²⁹ *Vadász Lipót igazságügyi államtitkár programbeszède Máramaroszigeten 1913. aug. 10-én*. Máramarosziget, 1913. 21 p.

³⁰ Marikovszky Gábor: *Attila hősei*. Hősköltemény 12 énekben Máramarosziget, 1870., Gaál Mózes: *Egy plajbász története*. Uo., 1892., Uő: *Két falusi történet*. Uo., 1892., Uő: *Egy krajczár története*. Uo., 1892., Uő: *Három falusi történet*. Uo., 1892., Sebesi Jób: *Apró történetek*. Uo., 1893. [A Kis Könyvtár-sorozat kötetei.], Krüzselyi Erzsébet [Viski Böske]: *Versek*. 1897. [Ismertette: *Máramaros* 36. sz., *Székesfehérvár és Vidéke* 117. sz., *Máramarosi Lapok* 23. sz., *Vasárnapi Ujság* 30. sz., *Máramarosi Híradó* 24. sz., *Ugocsa* 25. sz.], Upor Géza: *Fakult pergamenek*. Elbeszélések a történelemből. Uo.: 1902. [Ismertette: *Máramarosi Lapok* 24. sz.], Szegedy Miklós: *Iffjú álmok*. Uo., 1903. [Ismertette: *Vasárnapi Ujság* 50. sz.], Uő: *Tegnapi versek*. Uo., 1907. [Ismertette: *Vasárnapi Ujság* 25. sz.], Borsos Lajos: *Mulattató elbeszélő költeményei*. Kossuth Lajos egy kiadatlan olaszországi levelével. Első kötet. Uo., 1909.

³¹ Bodrogi Gyula: *Beszélycsokor*. Máramarosziget, 1879., *Szilágyi Album*. Uo., 1885., Mészáros Ferenc: *Demosthenes*, történelmi rajz. Uo., 1890., Popini Albert: *A máramaroszigeti kegyes-tanítórendi gymnasium története*. Uo., 1894., Pataki Ferenc–Deák Gyula: *A Máramaros Megyei Tankerületi Általános Tanítóegyesület 25 éves története*. 1871–1896. A tanítóegyesület által pályadíjjal koszorúzott mű. Uo., 1896., Vécsey István: *Az utolsó út, az utolsó ének*. Uo., 1903., Szöllősy Balázs: *Igazmondások könyve*. 2., bőv. kiad. Uo., 1905., [A] *Máramarosi, Ugocsai Ev[angélikus]. Ref[ormátus]. Egyházmegye 1913. apr. 9-i közgyűlésének jegyzőkönyve*. Az egyházmegye kiad. Uo., 1913. 68 p.

³² Kardos Károly: *Embertan (Antropologia)*. Gymnasiumi középosztályok használatára. M[áramaros]-Sziget, 1868., *A latin nyelv elemei*. Olvasmányok, alaktan és szótár. Henneberg Ágoston után ford. és magyar feladatokkal ellátta: Kovács Béla. Uo., 1877., Nagy Károly: *Máramarosmegye földrajza a népiskolák III. osztálya számára*. Uo., 1882. 2. kiad.: Uo., 1886., Sefcsik István: *Kis földrajz a Máramaros-vármegyei népiskolák III. oszt. számára*. A földrajzi előfogalmak és a lakóhely ismertetésében útmutató. Uo., 1889. 2. kiad.: Uo., 1891., *Írásbeli dolgozatok*. Tankönyv a pénzügyőri szakmába tartozó írásbeli vizsgák részére. A törvények, szabályok és magánművek alapján összeállította és táblákkal ellátta: Sorgo Miksa. Uo., 1893.

³³ Románecz Aladár: *Nyílt szó a kongrua kérdésben*. Máramarosziget, 1891., [Hollósy József]: *Buddhista káté bevezetésül Gótamo Buddha tanához*. A délvidéki buddhisták szent iratai után, az európaiak használatára összeállította és jegyzetekkel ellátta Szubhádra Bhikshu, Uo., 1893., Unksz Izsák: *Mózes tana és a tudományok*. Hitszónoklat. Uo., 1904.

³⁴ Melegh Gyula: *A jogbölcselet*. Bevezetés. Máramarosziget, 1898. [Kny. a „Máramaros”-ból], Wekerle László: *Isten a jelenkor világtűtésében*. Uo., 1905.

³⁵ Acsády Sándor: *Földépítészettan*. (Erdbaukunst.) Magyar műértők számára Schaffer szerint magyarul átdolgozta. Máramarosziget, 1868., *Az állandó gőzkazán és gőzgép-üzem kézikönyve, vagyis a fűtősök és gépészek törvényes vizsgáinál előforduló kérdések tárgyalása*. Kozák György munkája alapján a máramarosi kincstári gépész és fűtős személyzet hasznára ford. és összeállította: Fritz Pál. Uo., 1878.

³⁶ Mihályi János: *Máramaros-megye története*. I. kötet. Máramarosziget, 1901.

³⁷ Sáfrány Péter: *A regényírás története rövid vázlatban*. Máramarosziget, 1880.

³⁸ Pap Tibor: *A magyar közjog rövid vázlata*. A községi közigazgatási tanfolyamok számára. Máramarosziget, 1901.

³⁹ Vigadi Virgil: *A háziállatok bőrbetegségeinek kór- és gyógytana*. Kézikönyv. Máramarosziget, 1909.

⁴⁰ Pap Tibor: *Az állati társadalmakról*. M[áramaros].-Sziget, 1903.

⁴¹ *Máramaros*. Szerk.: Szilágyi István. I. évf. 1. sz. (1865)–(LXXVII. évf. 9. sz., 1941.) [Újraindult: I. évf. 1–49. sz., 1944.], *Szigeti Közöny*. Politikai, társadalmi és szépirodalmi hetilap. Fel. szerk.: Jakab Péter. Kaufmann ny. [1870.]–IV. évf. 52. sz. (1873. dec. 28.). A leírás alapja: I. évf. 2. sz. (1870. febr. 13.), *Világosság*. Politikai, társadalmi és gazdasági lap. Szerk.: Jura Lajos. Kaufmann ny. [1870.]–I. évf. 3. sz. (1870.). A leírás alapja: I. évf. 2. sz. (1870.), *Szigeti Lapok*. Megyei érdekű vegyes tartalmú lap. Szerk.: Szabó Sándor. I. évf. 1. sz. (1874)–II. évf. 1. sz. (1875.), *Máramarosi Tárogató*. Társadalmi, közgazdasági és irodalmi vegyes tartalmú hetilap. Szerk.: Hollósy István. I. évf. 1. sz. (1878)–III. évf. 36. sz. (1880.), *Sziget*. Politikai, társadalmi, ipar-kereskedelmi, tanügyi s közgazdasági hetilap. Szerk.: Szöllősy Balázs. I. évf. 1–39. sz. (1882.), *Közérdek*. Politikai hetilap. Fel. szerk.: Rományi István [et al.]. I. évf. 1. sz. (1883. szept. 2)–III. évf. 43. sz. (1885.), *Máramarosi Lapok*. Politikai és társadalmi hetilap. Fel. szerk.: Szépfaludi Örlösi Ferencz. Sichermann ny. I. évf. 1. sz. (1884. jan. 1.), szünetelt: 1887-ig, II. évf. 1. sz. (1887. jan. 9)–XXI. évf. 39. sz. (1906.), *Máramarosi Hírlap*. Szerk.: Miklós Gyula. Vider ny. I. évf. 1. sz. (1891)–IV. évf. 45. sz. (1894.), *Szabad Sajtó*. Fel. szerk.: Miklós Gyula. [Szabadsajtó Ny. I. évf.] 1. sz. (1892. dec. 4)–II. évf. 21. sz. (1893. máj. 28.), *Máramarosi Híradó*. Társadalmi, közgazdasági és szépirodalmi hetilap. Szerk.: Baka Elek. Mayer és Berger ny. I. évf. 1. sz. (1896)–IX. évf. 38. sz. (1904.), *Máramarosi újság*. I. évf. 1. sz. (1902. márc. 4)–III. évf. 25. sz. (1904. jún. 30.), *Máramarosmegye*. Társadalmi és közgazdasági hetilap. Szerk.: Heller Zsigmond. Berger ny. I. évf. 1. sz. (1904)–IV. évf. (1907.), *Világosság*. Társadalmi újság. Kaufmann ny. I. évf. 1. sz. (1905. febr.)–IV. évf. 23. sz. (1908.), *Sziget és Vidéke*. Társadalmi hetilap. A Katholikus Kör hivatalos közlönye. Wigner ny. I. évf. 1. sz. (1907. jan.)–IX. évf. 8. sz. (1915. márc.), *Máramarosi Független Újság*. Politikai és közgazdasági lap. Fel. szerk.: Kovássy Ákos. I. évf. 1. sz. (1908. máj. 10)–XI. évf. 65. sz. (1918.), *A Munka*. Politikai, társadalmi és közgazdasági lap. Fel. szerk.: Gruber József. Berger ny. I. évf. 1. sz. (1910. máj. 10)–II. évf. 12. sz. (1911. márc. 21.), *Máramarosi Újság*. Fel. szerk.: Schreiner József. I. évf. 1–19. sz. (1914.)

⁴² *Nevelés*. A Máramarosi Tanítóegylet és Tanítófelügyelőség közlönye. Szerk.: Szováthy Lajos. I. évf. 1–20. sz. (1878.), újraindult: *Nevelés*. A Máramarosi Tanítóegylet közlönye. Szerk.: Tulcsik Gyula. II[?]. évf. 1. = Mutatványszám (1880. máj. 2)–II. évf. 9. sz. (1880. aug. 22.), folytatása: *Nevelés*. Szerk.: Bökényi Dániel. Kiad.: Máramarosi Általános Tanító-egyesület. XIV. évf. 1. sz. (1896.)–(XXXVI. évf. 6. sz., 1919. febr.), Máramarosi Tanügy. *Nevelés-oktatásiügyi szakközlöny*. Szerk.: Bodrogi Gyula. Kiad.: Máramaros Megyei Tank. Ált. Tanítóegyesület, I. évf. 1. sz. (1885. szept. 25)–X. évf. 10. sz. (1895.)

⁴³ *Színházi Újság*. Szöveges színházi lap. Szerk.: Kovács Gábor. I. évf. 1–15. sz. (1901. szept. 15.). A leírás alapja: I. évf. 4. sz. (1901. szept. 9.), *A Színpad*. Szöveges színházi újság. Szerk.: Péterfi Gyula. Kaufmann ny. I. évf. 1–2. sz. (1905.)

⁴⁴ *Iffjúsági Lapok*. Szerk.: Heller Zsigmond [et al.]. Kiad.: Önképző-társaság. 1–2. sz. (1882.)

⁴⁵ *Ahavat Cion*. *A Máramaros, Szatmár; Bereg és Úgocsa vármegyék területén működő cionista szervezetek hivatalos közlönye*. Szerk.: Kaufman Vilmos. Kaufman ny. I. évf. 1–3. sz. (1908.)

⁴⁶ *Gazdasági figyelmező*. Szerk.: Viski K. Bálint. Kiad.: a Máramaros szerkesztősege, [1877?]-II. évf. 6. sz. (1874.). A leírás alapja: II. évf. 1. sz.

⁴⁷ *Szigeti Napló*. Politikai napilap. Fel. szerk.: Horkay Elemér. Berger Miksa. I. évf. 1. sz. (1911. márc. 28)–II. évf. 49. sz. (1912.)

⁴⁸ A bizomány könyvkereskedelmi szempontból olyan ügylet, melyben az egyik kiadó-kereskedő azzal a céllal ad át könyveket és egyéb kiadványokat egy másik könyvkereskedőnek, hogy azokat az jutalékért értékesítse.

⁴⁹ vármegyén belüli kisebb közigazgatási egység központja

⁵⁰ Láám Jakab: *Néhány szó a Tisza szabályozása körül*. A Tisza térképével. Ungvár, 1846.

44 p. [A munka még az évben megjelent német nyelven is.]

⁵¹ Kázmér [Tarnóczy Tivadar]: *Árnyvirágok*. Ungvár, 1863. 102 p., Tomor Ferencz: *Kárpáti cimbalom*. Uo., 1866. 120 p., *Áhítat gyöngyei*. Szerk.: Nehrebeczky Natália. Uo., 1871. 184 p., *Emléklapok Kubowich Gáspár dalaiból*. Uo., 1894. 6, 34 p., Unghváry Ede: *Nehéz az élet*. Elbeszélések. Uo., 1901. 109, 3 p.

⁵² Mészáros Károly: *A magyar szabadságharc előjátéka 1848-dik évben*. Ungvár, 1862. 41 p., *Kossuth Lajos levelei a magyar szabadságharcz karvezéreivel 1848–49-ben*. Közli: Uő. Uo., 1862. 136 p.

⁵³ Mészáros Károly: *Ungvár története a legrégebb időktől maig*. Ungvár, 1861. 114 p.

⁵⁴ Ócsváry Ede: *A magy[ar] nemzet szaporítlanságának okai*. Ungvár, 1863. 102 p.

⁵⁵ Melles Emil: *Naptáregyesítés. Tanulmány arról, hogyan lehetne és kellene a görög szert[artású]. kath[olikus]. egyház által használt időszámítási rendszert helyesbíteni*. Ungvár, 1898. 4, 38 p.

⁵⁶ Mártonffy Imre: *Az üstfelfedező cigány*. Regény. Ungvár, 1907. 142, 2 p., Szabó Dezső: *Nincs menekvés*. Regény. Uo., 1917. 197, 3 p., Veszprémi W. Jenő: *Sóhajok-álmok*. Novellák-versek. Uo., 1917. 82 p.

⁵⁷ Wilcesek János: *Német mondattan*. Ungvár, 1871. 128 p.

⁵⁸ Talapkovics Emil: *A magyarországi gör[ög]. szert. katolikusok liturgialis népénekei*. Az ered. dallamok után hangjegyezve, négyes karra és zongorára téve. Ungvár, 1873. 60 p.

⁵⁹ Torbics Mihály: *Rövid tanítási vezérfonal*. Az összes elemi népiskolai tantárgyak céltudatos és módszeres tanításához. Tanítók és tanítójelöltek magánhasználatára. Ungvár, 1911. 230 p.

⁶⁰ Katinszky Geyza: *Magyar nyelvtan városi elemi leányiskoláknak*. számára. Ungvár, 1913. 50 p.

⁶¹ Paulay J. Zs.: *Postaiügyi rendtartás*. Ungvár, 1878. 3, 210 p.

⁶² Zoltsák János: *Deák Ferenc emlékezete*. Ungvár, 1876. 33 p.

⁶³ Álmosi János: *Genezis vagy A Jehova utolsó két betűje*. Ungvár, 1891. 8, 220, VIII p., Máthé Miklós: *Liliomok*. Költeményfüzér. Uo., 1892. 190, 2 p.

⁶⁴ *Basil atya szent és isteni liturgiája, továbbá az előszentelték isteni liturgiája s egyéb egyházi szolgálatok papi imádságai. A görög szert. katolikusok lelki használatára*. Ungvár, 1889. 103 p., Melles Emil: *Görög szertartású katolikus lithurgika, azaz szertartás értelmezés*. Iskolai és magán használatra. Uo., 1891. 160 p., Szémán István: *A görög katolikus szertartás-tan elemei*. Képekkel s katekizmusi ismétlő kérdésekkel. A népiskolai tanterv alapján elemi iskolai használatra. Uo., 1911. 48 p.

⁶⁵ [Péchy Lórántné] Erzsi néni: *Hal- és vadfélék készítése. Eddig sehol sem tárgyalt elkészítés módja mindennemű halak[anak], vadak[anak], hazai és tengeri rákoknak*. Ungvár, 1894. 99, 1, IX, 11 p. [Még ebben az évben két kiadást ért meg. A kötetstábla felirata: „Lampel Róbert (Wodianer R. és Fiai) cs. és kir. udv. könyvkereskedés kiadása”.], Uő: *Hogy’ kell befőzni? A gyümölcs, főzelék stb. befőtt készítésének gyakorlati kézikönyve*. 4., jav. és bőv. kiad. Uo., [1900.] 106, 3, 19 p., Uő: *Tészták könyve. Főtt és sült tészták készítésének gyakorlati kézikönyve*. 3., bőv. kiad. Uo., é. n. 117, 13 p.

⁶⁶ Dáni Ede: *Gondolatok*. Ungvár, 1896. 4, 202, 2 p., 4 t., Aigner Ferencz: *Szívek harcza*. Beszélyek. Uo., 1900.

⁶⁷ Blanár Ödön: *A klasszikus nyelvek a gimnáziumi oktatás és nevelés szolgálatában*. Ungvár, 1899. 16 p.

⁶⁸ *Az ungvári törvényszék visszaállítása ügyében hozott határozat*. Kiad.: Ungvár Törvényhatósági Bizottsága. Ungvár, 1914. 20 p.

⁶⁹ Rosznáky Gyula: *Postaiüzleti szabályok. Az érvényben lévő szabályrendeletek alapján*. Ungvár, 1894. XII, 294 p. [Festett, préselt, aranyozott kötésben, mely a helyi Flach Jakab munkája.] 2., bőv. kiad.: Uo., 1895.

⁷⁰ Aigner Ferencz: *Az életből*. Beszélyek. Ungvár, 1896. 207 p.

⁷¹ Lengyel Const[antin]. Mihály: [A] *Ruthénekről*. Bp.–Ungvár, [1899]. 112 p. Monografikus karczolat. Ungvár, 1899. [Előszór a „Kárpáti Lapok” 1898. évi 3. és következő sz. 6000 példányban nyomatott belőle, mely mind elfogyott. A szerző ezen munkájáért a magyar kormánytól elismerő okleveleket kapott. Ismertette: Magyar Állam 1899. 43. sz.]

⁷² Levy Karola: *Fényképek*. Ungvár, 1899. 167, 3 p., Fülöp Árpád: *A magyar*. Részlet a Hunyadi-eposzról. Uo., 1914. 166 p., Magyar Bálint: *Fehér köntös a vérmezőn*. Versek. Uo., 1915. 78, 2 p., Berzeviczy István: *Tanulmányok és karczolatok*. Sajtó alá rend.: Deák Gyula, Fülöp Árpád. Uo., 1916. 139 p., Veres Imre: *Gondolatok*. Uo., [1918.] 16 p., Hegyaljai Kiss Géza: *Szív a szívnek*. Versek. Uo., 1918. 92, [4] p.

⁷³ Lonkay Antal: *Erdések gyümölcsfajenyésztése*. Ungvár, 1903. 8 p., [A] Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. erdőbirtokának ismertetése. Uo., 1911. 28 p., Bacskay Sámuel: *A méhészek hibái*. Kiad.: Ungmegyei Gazdasági Egyesület. Uo., 1905., Elek István: *Bükköseinak feltárása*. Uo., 1912. 71 p., Bekény Aladár: *A hegyvidék közigazgatási hivatása*. Uo., [1915.] 38 p., Zachár Dénes: *Az öntödémérnyk elemző munkálatai s a nyert eredmények értékesítése*. [Az „Öntöde-üzemből” c. könyv folytatása.] Uo., 1915. 51 p.

⁷⁴ *Ungvár rtv. szervezeti szabályrendelete*. Ungvár, 1912. 110 p., *Ungvár rtv. szabályrendelete a városi tisztviselők, segéd- és kezelő-, altiszt és szolgaszemélyzet fizetéséről és családi pótlékáról, valamint a díjnokok viszonyainak, fizetésének és nyugdíjazásának rendezéséről*. Uo., 1912. 19 p., *A polgári biztosok szolgálati szabályzata Ungvár rtv.-nál*. Uo., 1914. 2 p.

⁷⁵ *Bernáth Zoltán beszéde a képviselőház 1906. évi dec. 6-án tartott ülésében*. Ungvár, 1906. 8 p., Margócsy Aladár: *Hazafias beszéd*. Uo., 1911. 6 p., *Ötven év. Az „Ung” társadalmi hetilap 50 éves fennállásának jubileumi száma. 1863–1912*. Uo., 1912. 36 p.

⁷⁶ *Tabódy Jenő: Ung vármegye 1867–1892*. Ungvár, 1892. 18 p., *Pannonhalma a multban és napjainkban*. Uo., 1913. 55 p.

⁷⁷ *Scheffler János: VIII. Sándor pápa és a bécsi udvar*. A vatikáni levéltár okmányai alapján. Ungvár, 1914. VI, 118 p.

⁷⁸ *Fincicky Mihály: Polgármesteri jelentés Ungvár város közállapotáról*. Ungvár, 1909. 381 p.

⁷⁹ *Mazuch Ede: A magyar nő nemzeti hivatása költőink és íróink megvilágításában*. Ungvár, 1908. 24 p.

⁸⁰ *Koszaby János: Kamatkulcs és kamattábla 3%-tól 8%-ig, 1 naptól 184 napig, 1 hótól 12 hóig, 1 koronától 10.000 koronáig. Illetmények vagy évi járandóságok. Betétőkészítési kamattáblák*. Ungvár, 1911. 220 p.

⁸¹ *Magda Sándor: A magyar egyezményes philosophia*. Ungvár, 1914. 122 p.

⁸² *Hegyaljai Kiss Géza: A legdrágább gyűrű*. Prédikáció. Ungvár, 1918. 16 p.

⁸³ *Róza néni legjobb és legújabb szakácskönyve*. Levesek, mártások, főzelékek, pecsenyék, vadhúsok, halak, saláták, tészták, krémekek, befőttek készítése. Ungvár, [1911.] 147 p.

⁸⁴ *Harkai Aladár: Titkár, vagyis mindama szabályok és tanácsok gyűjteménye, melyre a társadalomban a legkülönbözőbb esetekben szükség van*. Ungvár, 1897. 212 p.

⁸⁵ *Dudinszky István: A zene hatása a kedélyre*. Ungvár, 1900. 14 p., *Úó: A zene- és énekművészet*. Uo., 1901. 15 p., *Az Ungvári Dalárda emléklapjai a Kassán 1901. év augusztus hó 15–20. napján tartott országos dalárverseny alkalmából*. Szerk.: Baulovics Mihály. Uo., 1901. 27, 13 p.

⁸⁶ *Melles N. Géza: A Mária-kongregáció vezérkönyve, görög szertartás szerint módosítva*. 2., bőv. kiad. Ungvár, 1912. 86 p., *A püspökszentelés szertartása*. Uo., 1912. 17 p., *Melles Gyula: Egyháztörténelem különös tekintettel a gör. kat. egyházra*. Elemi, polgári és felső népiskolák használatára. Uo., 1913. 100 p., *Kis katekizmus a munkácsi gör. kath. egyházmegye népiskolái számára*. 7. kiad. Uo., 1913. 32 p., *Közép katekizmus a munkácsi gör. kath. egyházmegye népiskolái számára*. 4. kiad. Uo., 1913. 76 p., *Grigássy Gyula: A magyar görög katolikusok legújabb története*. Uo., 1913. 4, 142 p., *Mikita Sándor: Görög szert. katolikus elemi liturgia*. Elemi és felső népiskolák, valamint polgári iskolák használatára. 6. kiad. Átdolg.:

Melles Gyula. Uo., 1914. 80 p., Vargha Gyula Géza: *Katolikus egyháztörténelem, különös tekintettel a görög-kat. egyházra*. Középfokú isk. számára és magánhasználatra. Uo., 1915. IV, 136 p., Uő: *Skizmatikus vitapontok és görög forrásokból merített cáfolataik*. (Apológiai tanulmány.) Uo., 1915. 320 p., Grigássy Gyula: *A lelkipásztorok közigazgatási elmozdításáról szóló Maxima cura decretum rövid ismertetése*. Uo., 1916. 28 p., *Egyházi énekek*. Uo., 1917. 32 p., Fechtel Mihály: *Népkönyvecske a latin vecsernyékre és nyilvános ájtatosságokra*. Uo., 1917. 62. 2 p., Hadzsega Gyula: *Szentírási kánon- és szövegtörténet, tekintettel a keletiekre*. Uo., 1917. 136, [1] p.

⁸⁷ Müller István: *Mit, mennyit és hogyan tanítsunk a kéziügyesítő gyakorlatokból a népiskolában?* Ungvár, 1911. 20, [2] p., Csoma György: *Földrajz az osztatlan népiskolák számára*. 2. kiad. Uo., 1914. 50 p., Volosin Augusztin: *Olvasókönyv a görög kat. népiskolák 3–4. oszt. számára*. Uo., 1914. 291 p., Uő: *Rutén ABC és olvasókönyv*. Uo., 1916. 110 p., Uő: *Olvasókönyv a népisk[olák]. 4–5. oszt. számára*. Uo., 1917. 334 p.

⁸⁸ Kvakószky Bazil: *Talpra magyar[!]* Színmű. Ungvár, 1910. 36 p., Holozsnyay Tivadar: *Akiket megismertek*. Színmű a magyarországi ruthének életéből. Uo., 1917. 80 p.,

⁸⁹ *Ungvári emlék*. Az ungvári kir. kat. főgimnázium 300 éves fennállásának emlékkönyvén. 1613–1913. jún. 11. [Összeáll.: Dudlinszky István]. Ungvár, [1913]. 20 p. [ill.], Fenczik István: *A műélvezetről*. Felolvasás. Uo., 1918. 15 p.

⁹⁰ Hodinka Antal: *Adalékok az ungvári vár és tartománya és Ungvár város történetéhez*. Ungvár, 1918. 101 p.

⁹¹ Fenczik Jenő: *Az ungmegyei folyónégyszög*. Ungvár, 1918. 55 p., 1 t.

⁹² Dudlinszky István: *A zeneművészet esztetikai hatása*. Ungvár, 1904. 16 p.

⁹³ Szulincsak László: *Mikor történt a kárpátalji rutének betelepülése hazánkba?* Ungvár, 1918. 58 p.

⁹⁴ Hadzsega Bazil: *Lénytan – ontológia*. Ungvár, 1903.

⁹⁵ Fülöp Árpád: *Költemények*. Ungvár, 1911. 108, 4 p., Vidor Marci: *Apasok*. Drámai játék. (Faragó Rezső eszméje nyomán.) Uo., 1912. 13, 3 p., Vidor Marci: *Liliumkehely*. Versek. Uo., 1913. 95 p., Balázs Podluzsányi Zsigmond: *Antikrisztus versei*. Uo., 1914. 93, 3 p., Magyar Bálint: *Katonák*. Új versek a háborús időkből. [Bánó József címlapjával.] Uo., 1917. 96 p., Namiszlov Károly: *A táborban*. Korkép. (Jelenet.) Uo., 1917. 15 p.

⁹⁶ *Imák a főgimnázium r. k. ifjúság számára*. Ungvár, 1912. 29, [1] p., Szémán István: *A keresztény katolikus egyháztörténelem elemei, különös tekintettel a görög egyház történetére*. Népiskolák, polgári és felsőbb népiskolák használatára. Uo., 1912. 76 p., Kizák Joan: *A szertartásmenet rövid tankönyve*. Ford.: Szémán István. Uo., 1912. 110 p., Szabados Mihály: *Parásztász, nagy és kis temetés rendje*. Uo., 1917. 81 p.

⁹⁷ *Szabályrendelet a vármegyei alkalmazottak, valamint azok özvegyeinek és árváinak ellátásáról*. Ungvár, 1914. 86 p., *Az ungvári törvényszék visszaállítása ügyében hozott határozat*. Kiad.: Törvényhatósági Bizottság. Uo., 1914. 20 p., Balassa Sándor: *Bélyegilletékmutató az igazságszolgáltatás intézményeit igénybevevő és a kir. bíróságok személyzete számára*. Uo., 1917. 73 p.

⁹⁸ Antal Miklós: *Örök érzés, múlt századok*. A Gyöngyösi irod[almi]. tára. 1911. márc. 4-iki ülésén felolvasott székfoglaló értekezés. Ungvár, 1911. 22 p.

⁹⁹ *Az Ungvári M. Kir. Főerdőhivatal szakkönyvtárának címjegyzéke*. Ungvár, 1917. 26 p.

¹⁰⁰ *Gróf Széchényi Lászlóné Remetevasgyári Faipartelepe... árjegyzék[e]...* 1913. Ungvár, 1913. 12, 1 p.

¹⁰¹ *Ungvár rtv. házi pénztárának és a házipénztár által kezelt alapítványoknak zárószámadása*, 1915. Ungvár, 1916. 68 p.

¹⁰² *Petőfi ungvári emléktáblájának leleplező ünnepe 1911. okt. 15-én*. Ungvár, 1911. 24 p.

¹⁰³ Rákosi Zoltán: *Kacagjatok csak*. Költemények. Ungvár, 1911. 96 p., Uő: *Frisz barázdák régi ugaron*. Uo., 1914. 120, [1] p.

¹⁰⁴ Lichtenstein Hillel: *Maskil El Dal*. Ungvár, 1867–1871. [Négy kötet. Erkölcsei prédikációk és politikai napi kérdések fejtegetése.], Mészáros Károly: *A görög kath. egyház jogosultsága a vallási alapítványokban*. Uo., 1872., Beregi (Buza) Sándor: *Az élet titkai*. Uo., 1876., Roskovics Ignác: *Moralis*. Uo., 1877., Melles Emil: *A görög katolikus egyház szertartásainak értelmezése*. Uo., 1878., *Aranyaszájú Szent János atya szent és isteni liturgiája*, vagyis az *Ujszövetség vérontás nélküli szent áldozat bemutatásának rendje, kiegészítve több oltári imával és egyházi énekkel*. A magyar ajku görög szert. karth. lelki épülésére. Uo., 1882., Feszatory József: *A zsidók szertartásai és szokásai*. Uo., 1889. [A munkát Medici Pál írta olaszul, a ford. a tisztá jóvedelmét a Munkács-egyházmezei Tanítók Leányárva-intézetének ajándékozta], Mikita Sándor: *Urnapi beszéd, Török Hermin grófnőnek ajánlva*. Uo., 1888., *A dicseret áldozata*. Görög szertartású katolikus, vagyis óhitű imakönyv. Ford. és összeáll.: Melles Emil. 2., jav. és tetemesen bőv. kiad. Uo., 1890., 3. kiad.: Uo., 1891., Novák Lajos: *Vallásszabadságunk emlékei és jutalmai*. Uo., 1891., O'Reilly A.: *A colosseum vértanui*. Képek a római amphitheatrumból történetéből I. Apostoli hithirdető, ford. németből: Matyaczko Tivadar. Uo., 1892. [Ismertette: M. Állam 246., 1894. 44. sz.], Saup Vince: *Zsoltárok és Hymnuszok a vasárnapi és ünnepi vecsernyéhez*. Uo., 1895., Sztankaninecz Gyula: *Mária Einsiedeln*. (Svájcz regényes kegyhelye.) Uo., 1901., Vargha Gyula Géza: *Vitatott kérdések*. Uo., 1911. 20 p.

¹⁰⁵ Makay Dániel: *Emlékbeszéd, melyek az 1861-ik évi országgyűlés alatt elhunyt képviselő nagy hazafiaknak, Palóczy László- és gróf Teleky Lászlónak emléküik hálás megszentelésüül Ung megye által máj. 28. és 29. napján tartott gyászünnepélyeken az ungvári ref. templomban elmondottak...* Kinyomatta Ungmegye Bizottmánya. Ungvár, 1861. 29 p., Mészáros Károly: *Ungmegye Tankerületének évkönyve*. Uo., 1871., Hampel József: *Emlékfüzér*. Uo., 1876., Klein Mór: *Valódi és áldicsóság*. Hítszóoklat, melyet ő felsége születésnapján 1870. aug. 18-án tartott. Uo., 1870., *Gyászbeszéd, tartotta bírój*. *Eötvös József emlékére 1871. febr. 12-én rendezett isteni tisztelet alkalmával*. Uő. Uo., 1871., Uő: *A korona dísz és fénye*. Templomi beszéd, ő felsége születése napján. Uo., 1871., Uő: *Templomi beszéd, melyet Gizella főhercegnasszony ő felsége esküvője alkalmából 1873. ápr. 19-én mondott*. Uo., 1873., Drohobeczky Gyula: *A hajdú-dorogi papválasztás 1887. évi április 20. Uo., 1887., Kaminszky Géza: Emlékalbum*. Uo., 1894. [A helyi tanítóképző intézet száz éves történeté.], Melles Emil: *A Szent Carit-Társulat és annak irodalmi iránya*. Uo., 1896., Budai István: *Az Ung Vármegyei Általános Néptanító-egyesület harmincéves története. 1897–1909*. Uo., 1910. 155, 5 p., Mikita Sándor: *Jelentés az ungvári gör. k. papfővántézet 1895–1896. évi állapotáról*. Uo., 1896., Matyaczko Tivadar: *Poroszországi emlékek*. Uo., 1900. [Klly. a „Görög Katolikus Szemlé”-ből.]

¹⁰⁶ *Orosz beszédek*. Oroszból ford.: Fincicky Mihály. Ungvár, 1871. [Két kötet. Turgenjev Iván, Kukulnik Nesztor, Sollogub gróf és Puskin Sándor beszédei.], Werfer A.: *Az irgalmas nővér*. Elbeszélés. Ford.: Beregi Sándor. Uo., 1876. 166 p., Kovássy Elemér: *Apró történetek*. Uo., 1894. [Ismertette: Fővárosi Lapok 127. sz.], Szamota István: *Verssek*. Uo., 1895. [Ismertette: Vasárnapi Ujság 25. sz.], Vidonyi József: *Ungpartról*. Elbeszélések. Uo., 1897., Mocsáry Miklós: *Husvétli album*. Elbeszélések rajzokkal. Uo., 1898., Szamota István: *Antoinette*. Verssek. Uo., 1898. [Ismertette: M. Kritika 9. sz.], Vidonyi József: *Boros emberek*. (Iglófüredi emlék.) Uo., 1899., Csehov: *Tarka históriák*. Ford.: Zsatkovics Kálmán. Uo., 1903., Usz Irén: *Egy leány meséi*. Uo., 1910., Zombory Dezső: *A zsúrleány*. (Monológ.) Uo., é. n.

¹⁰⁷ Lewandowski István: *A szülőföld vagyis a földisme tananyagának óránkénti tárgyalása a népiskola III. osztályában*. Az Ung-beregmezei Római Kath. Néptanító Egyesület által jutalmazott pályamű. Ungvár, 1893., *A földrajz az iskolában és az iskolán kívül*. Koszorúzott pályamű. Stauber Antal után ford.: Schürger Ferenc. Uo., 1889., Kardos Ignác: *Földrajzi előfogalmak és Ung vármegye földrajza. Az elemi népiskolák III. osztálya számára*. Az Ungmegyei Általános Tanítóegyesület által jutalmazott pályamű. Uo., 1885. 2. kiad.: Uo., 1889., 3., átdolg. kiad.: Uo., 1891., 4. kiad.: Uo., 1894., Volosin Ágoston: *Magyar ABC és*

olvasókönyv. Uo., 1907., Sükösd István: *A földrajz alapfogalmai, kapcsolatban Ung vármegye földrajzával. Az ungmegyei elemi népiskolák III. és IV. osztálya számára.* Ungmegye és Ungvár térképével a szöveg közé nyomott 4 ábrával. Uo., 1899. [Két kötet.]

¹⁰⁸ Kentzler József: *Gleichenberg (Steierországban) fürdőhelyének rövid vázlata különös tekintettel tájviszonyai, belberendezése és gyógyhatására.* Ungvár, 1885. 52 p., Weiszberg Zsigmond: *A házasságról.* Egészségtani csevegés Uo., 1888., Novák Endre: *A közegészség mint közgazdasági tényező az államéletben.* Uo., 1893., Russay Gábor Lajos: *A magyar fürdők nemzetgazdasági kérdése.* Uo., 1902., Uő: *Szobránecz gyógyfürdő.* Uo., 1902.

¹⁰⁹ *Ungmegyei naptár, Ungvári naptár, Szent Kereszt naptára.* Szerk.: Melles Emil. Ungvár, 1893 óta.

¹¹⁰ Ember János: *Humanismus az iskolai nevelésben.* Uo., 1889., *Pápaszem nélkül.* Uo., 1891., Zivuska Jenő: *A megreformált akadémia.* Paed[agógiai]. tanulmány a felső erdészeti oktatás köréből. Uo., 1906.

¹¹¹ Bornemisza Zoltán: *Gazdasági állatgyógyászat.* Ungvár, 1889., Pálfi Lajos: *Okszerű méhészet kézikönyve kérdésekben és feleletekben.* Képezdei, népiskolai és magánhasználatra. A szöveg közé nyomtatott ábrákkal. Uo., 1894., Walló Albert: *Hazánk selyemtenyésztése és selyemipara.* Uo., 1913. 64 p.

¹¹² Mészáros Károly: *Ungmegye szabályrendeletei.* Ungvár, 1868., Finciczky Mihály *Ungvár rendes tanácsú város polgármesterének a képviselő testület elé terjesztett Jelentése a városi hatóság 1891. évi működéséről és a város vagyoni állapotáról.* Uo., 1892., Tamássy József: *Város és vármegye.* Uo., [1904.]

¹¹³ Mitrák Sándor: *Orosz-magyar szótár.* Ungvár, 1881–1884. [Két kötet.], Szabó Ermény (Eumén): *Egyházi szláv nyelvtan.* Uo., 1894., Volosin Ágoston: *Gyakorlati kisorozt (rúthen) nyelvtan.* Uo., 1907.

¹¹⁴ Horváth János: *Ungmegye monographiája.* Ungvár, 1872. [Két füzet.], Lehoczky Tivadar: *Bereg vármegye monographiája.* I–III. kötet. Uo., 1881–1882. [I–II. kötet: Általános rész; III. kötet: Különös rész.] 459, [4] p., 3 t.; 501, [7] p., 860, [10] p., 2 kihajtható mell. [Ismertette: Századok 1882.]

¹¹⁵ Faragó Lipót: *Adalékok Ung megye vízi viszonyaihoz.* Ungvár, 1883., Schürger Ferenc: *Nansen északarkai expedíciójáról.* Uo., 1899.

¹¹⁶ Kubowich Gáspár: *A munkás kérdés memoranduma.* Ungvár, 1890. [Ismertette: Budapesti Hírlap 335. sz.], Ember János: *A magyar néptanító anyagi helyzete.* Uo., 1886. 2. kiad.: Uo., 1889.

¹¹⁷ Spiller Ödön: *Kísérleti boncztan az adóra, jövedékre, szabályra és írásbeli dolgozatra.* A szakvizsgára készülő m. kir. pénzügyőrség számára. Ungvár, 1899., Tamás Endre: *Az általános kereskedelmi könyvvitel oknyomozó elmélete...* Uo., 1894.

¹¹⁸ Mocsáry Miklós: *Hogyan bánjunk könyveinkkel?* Utmutató az összes könyvkedvelők[nek], könyvgyűjtők[nek], könyvtárlajdonosok[nak], valamint magánosoknak. Ungvár, 1899. [Hasznos könyvek I.], (Szántay) Szémán István–Karub Pál: *A három szent püspökről nevezett ungvári növendékpapság egyházirodalmi iskolája könyvtárának könyvjegyzéke.* Uo., 1900.

¹¹⁹ Zimányi József: *Magyarai István.* Ungvár, 1888.

¹²⁰ Zimányi István: *Báróczy védelmezett magyar nyelve (az ungvári kath. főgymnasium értesítőjében).* Ungvár, 1889.

¹²¹ Danielovics Kálmán: *Homeros világa két éposza alapján.* Ungvár, 1886. [Klny. az ungvári főgymn. értesítőjéből. Ismertette: Egyetemi Philológiai Közlöny.]

¹²² Hajnal (eredetileg: Weisz) Soma: *Az áruszállítás határozmányai.* A M. Kir. Államvasutak által kiadhatásra engedélyezve. Ungvár, 1892.

¹²³ Mészáros Károly: *Az ungmegyei takarékpénztár szervezete s alapszabályai.* Ungvár, 1865.

¹²⁴ Miskovits István: *Kivonat a nyilvántartási utasítás II. részéből.* Tartalékállományú havidíjasok. 1891. A cs. és kir. közös hadügyminiszteriumnak 1888. máj. 24-én kiadott 1740. praes. számú magas rendeletével engedélyezett szakmunka. Németből fordítva. Ungvár, 1889.

¹²⁵ Mocsáry Miklós: *Villamos csengők berendezése lakásainkban*. Ungvár, 1899. [Hasznos könyvek IV.]

¹²⁶ Krompaszky Ignác: *Földrajzi előfogalmak és Ungmegye földrajza*. Az elemi népiskolák III. oszt[álya]. szám[ára]. Ungvár, 1855. 48 p., Pály Ede: *Krisztus Urunk hét szava a kereszten*. Nagybőjti beszédekben. Uo., 1876., *Átszámítási táblázat a hektoliter-fokokban kifejezett szeszmenyiségeknek netto súlyra való átszámításához*. Összeáll. és kiad.: Rednich Gergely. Uo., [1899.], Szabó Albert: *Mezei virágok*. Költemények. Uo., 1903. 148, 2 p., Ifj. Gebé Andor: *Bosnyákország történelme a legrégebbi időtől a magyar fennhatóság alatt*. 1102–1527. Uo., 1908. 229 p., Mácza János: *A modern magyar dráma*. Tanulmányok, jegyzetek. Uo., 1916. 56 p.

¹²⁷ Klein Mór: *Trauungsrede, gehalten bei der Vermählungsfeier des Herrn Julius Schlesinger mit Fräulein Louise Polatschek am 33. Omer-Tage des Jahres 5629*. Ungvár, 1869., Friedliebner Ignác: *Die Symbole des Sukkothfestes und die isr. Allianz. Predigt, gehalten am Schemini-Azereth 5647*. Uo., 1886., Nuszer Lajos: *Kurze Beschreibung der Szolyvaer und Polenaer Heilquellen*. [A szolyvai és polenai gyógyvízforrások rövid leírása. – A tanulmány szerzőjének ford.] Uo., 1899.

¹²⁸ Mikita Sándor: *Institutiones de SS. Patribus quas in usum scholasticum juventutis lycei regioepiscopalis Ungvariensis concinnavit*. Ungvarini, 1890.

¹²⁹ Deutsche Fledermaus. A „Denevér” melléklete. Ungvár, 1868.

¹³⁰ *Kassa-ungvári hirdetményi lap*. Ellinger ny. 1845–1849. [Ellinger a „Das Kaschauer Kundschafts Blatt” mintájára adta ki lapját, engedély nélkül. A lapban az szerepelt, hogy Ungváron jelenik meg, ott cenzúráztatja. A Kassai Helytartótanács utasította Ellingert, hogy Kassán cenzúráztassa. Egyetlen példány sem maradt fenn belőle.], *Kárpáti Hírnök*. Társadalmi, népgazdasági s közhasznú ismeretek közlönye. Szerk.: Mészáros Károly. Jäger ny. I. évf. 1–42. sz. (1861.), *Ungvári Közölny*. Ellenzéki politikai vegyes tartalmú hetilap. Szerk.: Kende Péter. I. évf. 1. sz. (1867. jún.)–(XLIII. évf. 242. sz., 1921. nov. 5.). Szünetelt: 1870–1880 között, *Ungvári Hírlap*. Szerk.: Mészáros Károly. I. évf. 1. sz. (1867. júl. 1.), *Ung*. Politikai s vegyes tartalmú hetilap. Fel. szerk.: Bánóczy Ferenc. I. évf. 1. sz. (1867. okt. 10.)–(LVII. évf. 5. sz., 1919. febr. 2.), *Magyar Kárpát*. Melléklet az orosz Kárpáthoz. A magyarországi görög-katolikusok s kiválóan az orosz ajkúak érdekében vegyes tartalommal. Szerk.: Homicskó Miklós. I. évf. 1. sz. (1875. ápr. 12.)–III. évf. 4. sz. (1877. jan. 26.), *Ungvár*. Helyiérdekű, társadalmi és közgazdasági hetilap. Szerk.: Jovanovits János. I. évf. 1. sz. (1880)–III. évf. (1882/1883.), *Kelet*. A magyarországi görög katolikusok érdekeit képviselő hetilap. Szerk.: Drohobeczky Gyula. I. évf. 1. sz. (1888. jan. 10.)–XIV. évf. 39. sz. (1901.), *Kárpáti Lapok*. Egyházi, tanügyi és társadalmi hetilap. Szerk.: Romanecz Aladár. Jäger ny. I. évf. 1. sz. (1895)–IX. évf. 51. sz. (1903.), *Görög Katolikus Szemle*. Egyházi, tanügyi és társadalmi hetilap. Szerk.: Kaminszky Géza. Kiad.: Szt. Bazil Társulat. Mutatványszám: I. évf. (1899. dec. 24)–XIX. évf. 52. sz. (1918.). Szünetelt: XI. évf. (1910. jún. 5–26.), *Ung vármegye hivatalos lapja*. Szerk.: Bánóczy Béla. I. évf. 1. sz. (1903. júl. 2)–(XXIII. évf. 13. sz., 1944. jún. 29.). Szünetelt: XVI. évf. 39. sz. (1918. szept. 26.)–(XVIII. évf. 1. sz., 1939. ápr. 6. között), *Határszéli Újság*. [I. évf. 1908.]–(XXIII. évf. 19. sz., 1930. máj. 11.). A leírás alapja: I. évf. 18. sz. (1908.)

¹³¹ *Ungmegyei Tanügy*. Havi folyóirat. Szerk.: Talapkovics Emil. I. évf. 1. sz. (1881.)–VI. évf. 12. sz. (1886.), *Magyar Tanítójelölt*. Óvó-, tanítónő- és tanítójelöltek lapja. Havi folyóirat. Szerk.: Dudinszky István. I. évf. 1. sz. (1908. szept.)–V. évf. (1913. jún.), *Görög Katolikus Népiskola*. A Munkácsyegyházmegyei Gör. Kath. Kántortanító-egyesület közlönye. Szerk.: Melles Gyula. I. évf. 1. sz. (1913. jan.)–II. évf. 10. sz. (1914.)

¹³² *A Cs. és Kir. 2. hadsereg katonalapja*. A leírás alapja: 9. sz. (1914. dec. 11.), a lezárás alapja: 18. sz. (1915.), *Hatvanhatos*. Táborigazság. Kiad.: 66. *Gyalogezred*. I. évf. 1. sz. (1917.)–II. évf. 14. sz. (1918.)

- ¹³³ *Ungmezei Századok*. Történelmi havi folyóirat. Szerk.: Mocsári Miklós. I. évf. 1. sz. (1910. okt. 29)–II. évf. 3. sz. (1911.)
- ¹³⁴ *Szent Alajos Társulat havi értesítője*. Szerk.: Fischer Ágoston. Unio ny. I. évf. (1905. jan.)–V. évf. (1909. dec.)
- ¹³⁵ *Magyar Erdész*. Erdészeti és vadászati szaklap. Szerk.: Imecs Béla. Székely és Illés ny. I. évf. 1. sz. (1901. febr. 20)–XIII. évf. 4. sz. (1913. dec.)
- ¹³⁶ Svit. Kiad.: *Szent Bazil Társulat*. Szerk.: Inhátkó György. [I. évf.] 1867. júl. 13–1867?. *Gör. Szer. Kath. Hítségök*. Szerk.: Melles Emil, laptul.: Lévay Mária. Lévay ny. [I. évf.] 1887–1897., *Felvidéki Sion*. G. kath. egyházi s irodalmi folyóirat. Szerk.: Mikita Sándor. I. évf. 1. sz. (1889. jan. 15)–III. évf. 26. sz. (1891. dec. 29.)
- ¹³⁷ *Denevér*. Kosmopolitikai, historico-satyricus folyóirat. Fel. szerk.: Turner Ferencz. I. évf. (1867. nov.)–(1880.), *Füles Bagoly*. Humoristico-satyricus hetilap. Szerk.: a Bagoly Társulat. I. évf. 1. sz. (1883. aug. 30)–V. évf. 4. sz. (1887. márc. 3.), *Kacska*. Társadalmi élcslap. Ungmezei Könyvny., I. évf. (1909. júl. 4)–II. évf. 5. sz. (1910.)
- ¹³⁸ *Ungvári színpad*. Szerk.: Vidor Marcz. I. évf. 1–6. sz. (1901.), Ungvári Színházi Újság. Szerk.: Cathry Ferencz. I. évf. 1–23. sz. (1903.), *Színház*. Szerk.: Gáti József [et al.]. I. évf. 1–28. sz. (1911.), *Mozi*. Mozcsozínházi élcslap. Fel. szerk.: Bobulsky Antal. Földesi ny., I. évf. 1–6. sz. (1912.)
- ¹³⁹ *Elemi népiskolai értesítőkönyvecske*. Ungvár, [1911–1920.]
- ¹⁴⁰ Fráter A.: „Úgy legyen”. Prolog. Beregszász, 1898. 34 p.
- ¹⁴¹ *Lelki öröm. Magyarul*. [Magyar–héber bilingvis kiadvány.] Ford.: Lövy Herman. Beregszász, é. n. 126 p.
- ¹⁴² Romanecz Aladár: *Néhány szó a keresztény szocializmusról*. Beregszász, 1915. 75 p.
- ¹⁴³ *A beregi ev. ref. egyházmegyei „Lelkés-egylet” könyvtárának jegyzéke*. Beregszász, 1886. 49, 3 p.
- ¹⁴⁴ Kiss Mózes: *Pacsirta költemények és tiszaháti népdalok*. Beregszász, 1905. 108, [1], 59, [2] p.
- ¹⁴⁵ Sipos Zsigmond: *Borzsova monographiája*. Beregszász, 1911. 290, [16] p., 12 t.
- ¹⁴⁶ Gallé Tamás: *A szepesi fehér leány*. Történelmi dráma. Beregszász, 1910. 2, 90 p.
- ¹⁴⁷ Matavosvzky Béla: *Tolnamegye tanügye*. Statistikai táblázatokkal. Beregszász, 1886., Halász Ferenc: *Bereg-vármegye népoktatásügye 1876–1886. években*. Uo., 1887., Rhédei János: *Földrajz*. A Bereg-vármegye elemi népoklak III. osztályú tanulói számára. A rajzoltatott és utaztatott módszer, az összetevő és elemző tanulók követelményeinek megfelelően. Képekkel ellátta: Árvay-Bonaventura. A szöveg közét nyomott hat térképpel. Uo., 1891., Ormay Sándor: *Gymnasiumi láz Beregszászon*. A beregszászi középiskola kérdése iránt érdeklődőknek figyelmébe ajánlva. Uo., 1894., Könye Nándor: *Betürendes segédkönyv a magyar helyesíráshoz*. Uo., 1898.
- ¹⁴⁸ Szini Péter: *Temetési énekek*. Beregszász, 1892., Uő: *Sírvirágok...* Uo., 1893. [Sírmlál mondott versek, beszédek és énekek.], *A „Bereg” története 1874–1896*. Uo., 1896. [Az azonos című lap monográfiája.], Rhédei János: *A Bereg-vármegyei magyar közművelődési egyesület 12 évi működése*. Uo., 1896.
- ¹⁴⁹ *Emléklapok főtiszteletű Révész Bálint tiszántúli ev. ref. egyházkerületi püspök úrnak a Beregi Egyházmegyében 1884. év nyarán tett hivatalos egyházlátogatásáról*. Naplójából összeáll.: utitársra, Peterdy Károly. Beregszász, 1885. 104 p. [Ismertette: Prot. Egyházi és Isk. Lap 46. sz.], Szentimrey József: *A beregi ev. ref. egyházmegye 1901–1904. Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűléseinek jegyzőkönyvei*. Uo., 1901–1904. [Összesen hét füzet.], Uő: *Egyházi beszédek*. Uo., 1903.
- ¹⁵⁰ Janka Sándor: *Válogatott művei*. Beregszász és Munkács, 1891. [Két kötet: I. Öt elbeszélés, II. Vértanú és szent. Színmű öt felvonásban, valamint versek. A színmű a Magyar Tudományos Akadémia karácsonyi pályázatán dícsretben részesült.], Reisman Henrik: *Verse*. Beregszász, 1899.

¹⁵¹ Feleki Mór: *Az élet és egészség rendszabályai*. Beregszász, 1879., Uó: *A pálinka ital kártékonyága*. Uo., 1883. [A szerző ez utóbbi művének tiszta jövedelmét a Bereg vm.-i közművelődési egyletnek adta.]

¹⁵² Rhédei János: *Beregvármegyei Casino könyvtára*. Beregszász, 1902.

¹⁵³ Szikszay Károly: *Néhány szó az adóreformról*. Beregszász, 1893. [Klny.]

¹⁵⁴ *Bereg*. Társadalmi és megyei érdekű hetilap. Szerk. és laptulajdonos 1874-től 1876-ig, 1879-től 1890-ig és 1895-től: Janka Sándor. Deák ny. I. évf. 1. sz. (1874. jan. 1)–(XLV.évf. 11. sz., 1919. márc. 16.), *Beregi Újság*. Társadalmi, vármegyei és közgazdasági érdekű hetilap. Szerk.: Nagy Ernő. I. évf. 1. sz. (1904. júl. 7)–VI. évf. 11. sz. (1909. márc. 12.), *Beregvármegye*. Politikai hetilap. Szerk.: Szegedy Miklós. Szabadság ny. I. évf. 1. sz. (1910. jan. 31)–II. évf. 49. sz. (1911. dec. 4.), *Beregmegyei Hétfői Újság*. Szerk.: Fehér Lajos. Szabadság ny. [I. évf. 1. sz.]–I. évf. 16. sz. (1911.). A leírás alapja: I. évf. 3. sz., *Beregi Hírlap*. Független politikai és társadalmi hetilap. I. évf. 1. sz. (1912. dec. 9)–?

¹⁵⁵ *Bereg vármegye hivatalos lapja*. Szerk.: Nagy Ernő. I. évf. 1. sz. (1903. júl. 2)–(XVII. évf. 6. sz., 1919. febr. 1.), *Pro Libertate*. A Beregszász kebel[életben]. működő Pro Libertate Szabadkőműves Páholy hivatalos közlönye. I. évf. 1–2. [összevont] sz.–7. sz. (1916.)

¹⁵⁶ *Beregmegyei Tanügy*. A Beregmegyei Tanító-Egyesület közlönye. Szerk.: Greizinger István. I. évf. 1. sz. (1885. jan. 1)–XXXIII. évf. 10. sz. (1917. dec. 1.). Szünetelt: XII. évf. 1. sz. (1896. jan.) és 1897. jan. között, *Ugocsai Tanügy*. Az Ugocsaamegyei Általános Néptanító Egyesület hivatalos közlönye. Szerk.: Kellner Fülöp. I. évf. 1–7. sz. (1898.)

¹⁵⁷ *Szünóra*. Lapok a szépirodalom és ismeretterjesztés köréből. Szerk.: Pataky István. Nagy és Sallay ny. Mutatványszám: 1885. máj. 10., [I. évf.] 1. sz.–7. sz. (1885.)

¹⁵⁸ *Új Bereg*. Politikai napilap. Főszerk.: Reisman Simon, fel. szerk.: Kovách Béla. I. évf. 1. sz. (1918. dec. 12)–? A leírás alapja: I. évf. 7. sz.

¹⁵⁹ Máthé Miklós: *Édes hazánkért és királyunkért*. Háborús és egyéb versek. Munkács, [1916.] 124 p.

¹⁶⁰ Várady Endre: *Telekkönyvi tankönyv*. 2. kiad. Munkács, 1911. 288 p.

¹⁶¹ *Munkács rend. tan. város költségvetése az 1913., 1916. évre*. Munkács, [1911–1920.] 22, 25 p.

¹⁶² Sütő Áron: *Senki többet? – Harmadszor! A Gáti és Antalóczi ügy története*. Munkács, 1911. 47 p.

¹⁶³ *Munkács-vár története*. Eredeti adatok alapján játékony célokra összeáll.: Balogh János. Munkács, 1890. 490 p.

¹⁶⁴ Libertiny Jenő: *Hullámok*. Versek. Munkács, 1904. 96 p.

¹⁶⁵ Lehoczky Tivadar: *Munkács város új monográfiája*. Munkács, 1907. 335 p., 3 t., Uó: *A munkácsi vár rövid története*. Uo., 1912. 19 p.

¹⁶⁶ Volkovszky Miklós: *Emlékbeszéd*. Deák Ferenc élet- és jellemrajza. Munkács, 1903. 26, 6 p.

¹⁶⁷ Uó: *Beregmegye és a munkácsi vár 1848-49-ben*. Munkács, 1899. 191 p.

¹⁶⁸ Benjámin Károly: *Költemények*. Munkács, 1912. 23 p.

¹⁶⁹ Tulcsik Ferencz: *Költeményei*. Munkács, 1887., Janka Beregszásznál említett kétkötetes műve, Hoffmann Márton: *Külföld vidor dalnokai*. Költemények. Munkács, 1893.

¹⁷⁰ *Elnöki megnyitó*. Mondotta a Magyar Szent Korona Országainak Vereskeresztgyesülete munkácsi fiókjának 1898. szept. 24-én legfőbb védasszonyunk, megdicsőült Erzsébet királyné gyászolása alkalmából tartott választmányi gyűlésének megnyitójául: Nuszer Lajos. Munkács, 1898. [Klny. a „Munkács”-ból.], Robl Vilmos: *Részvéthangok*. Alkalmi bucsuztató énekek gyűjteménye. Uo., 1890.

¹⁷¹ Simsay Lajos: *Hogyan segítsünk középiskolai tanulóink és tanáraink kedvérzetbeli sorvadásán? Milyen egységes középiskolában neveljük hazánk szellemi véderejét?* Munkács, 1891. [Ismertette: Egyet. Phil. Közl. 1892.], Szalay István: *Az alkotmánytan tanításának*

népiskolai módszeréről. Uo., 1893.

¹⁷² Lehoczky Tivadar: *Adatok hazánk archaeológiájához, különös tekintettel Bereg vármegyére és környékére.* I. kötet. Az őskortól a magyarok bejöveteleig. Munkács, 1892. 480 ábrával [Ismertette: Századok, Archaeologiai Értesítő, Élet 1893.]

¹⁷³ Xantus Gábor: *Tanulmányút az okkupált tartományokban.* Munkács, 1898.

¹⁷⁴ Traxler László: *Manuale pharmaceuticum...* Munkács, 1892.

¹⁷⁵ Literathy János: *Önuralom.* Szabaduló fegyenczek részére erkölcsi irányú olvasmány. Munkács, 1881. [Ismertette: Prot. Egyh. és Isk. Lap.]

¹⁷⁶ Schick Salamon: *Der Stammbaum der Familie Schick.* [A Schick-család családfája. A tanulmány szerzőjének ford.] Munkács, é. n.

¹⁷⁷ Szalay István–Baudrexler István: *Honfoglalás.* Regényes történeti színjáték. Munkács, 1896. 16 p., Ifj. Kerekes József: *Fogoly és fájczán meg egyéb történetek.* Uo., 1897. 132, 4 p.

¹⁷⁸ Arnhold Nándor [beregzsázi rajztanár]: *A rajzoktatás reformja.* Adalék rajztanításunk emeléséhez. Munkács, 1893. 91 p.

¹⁷⁹ *Munkács.* Társadalmi, gazdasági, szépirodalmi közlöny. Szerk.: Oláh Béla [et al.]. Farkas ny. Mutatványszám: I. évf. (1884. máj.)–(XLVII. évf. 4. sz., 1928. jan. 22.), *Vas Gereben.* Társadalmi, élczes hetilap és polgári közlöny. Fel. szerk.: Hajdu József. I. évf. 1–20. sz. (1888.), *Kárpátalja.* Politikai és társadalmi hetilap. Szerk.: Csomár István. Farkas ny. I. évf. 1. sz. (1889.)–II. évf. 46. sz. (1890.), *Kárpátvidék.* Kiad.: Irodalmi Társulat. I. évf. (1890.), *Munkács és Vidéke.* Társadalmi, szépirodalmi, ismeretterjesztő hetilap. Főszerk.: Tulcsik Ferenc, szerk.: Fenyves Lajos. Farkas ny. I. évf. 1. sz. (1892. szept. 25)–VI. évf. 33. sz. (1898. aug. 15.), *Beregi Ellenőr.* Társadalmi, szépirodalmi, ismeretterjesztő hetilap. Szerk.: Ferenczy Lajos. Blayer ny. I. évf. 1. sz. (1897. dec. 19)–II. évf. 13. sz. (1898. márc. 27.), *Munkácsi Hírlap.* Beregmegeyi független politikai hetilap. Fel. szerk.: Katz Sándor. Pannónia Ny. [I. évf. 1905.]–(XVI. évf. 10. sz., 1919. márc. 9.). A leírás alapja: II. évf. 1. sz. (1906. jan. 7.), *Új Magyarország.* A Nemzeti Tanács Munkácsi Hivatalos Lapja. Fel. szerk.: Földes Sándor. I. évf. (1918.) A leírás alapja: I. évf. 5. sz. (1918. nov.)

¹⁸⁰ *Az Állami Tanitók Országos Egyesületének Értesítője.* Időszaki folyóirat. Szerk.: Kozma László [et al.]. [I. évf. 1898]–IX. évf. 1. sz. (1909.) A leírás alapja: II. évf. (1899.)

¹⁸¹ *Postai Szemle.* Postapolitikai és technikai szakközlöny. Szerk. és kiad.: Paulay I. Zsigmond. I. évf. 1–27. sz. (1879.)

¹⁸² Baranyai Gyula: *Polgári iskolai ipartanmühelyeink reformjához.* Nagyszöllös, 1890. 16 p.

¹⁸³ *Töredékek tíz éves emigrationalis élményeimből.* Írta: Dancs Lajos nyug[almazott]. m. k. honvéd-őrnagy. 1848/49-iki honvéd-kapitány. Nagyszöllös, 1890. 97, [1] p.

¹⁸⁴ *Ugocsa.* Helyi érdekű lap. Szerk.: Lator Géza. Mutatványszám: 1885. jún. 28., I. évf. 1. sz. (1885)–(XXXV. évf. 12. sz., 1919. márc. 23.); *Ugocsa vármegye hivatalos lapja.* Fel. szerk.: Varga János. [1902.]–(XXI. évf. 21. sz., 1944. jún. 29.) Szünetelt., *Nagyszöllösi Hírlap.* Politikai, gazdasági és társadalmi hetilap. Főszerk.: Joannes Viktor, szerk.: Buttykay Menyhért. I. évf. 1. sz. (1907. jan. 10)–VIII. évf. 31. sz. (1914. júl. 30.); *Ugocsa vármegye.* Szerk.: Simonfalvy Árpád. Victoria Ny. I. évf. 1. sz. (1910. márc. 22)–III. évf. 14. sz. (1912.); *Ugocsamegye.* Szerk.: Ráthonyi Ákos. I. évf. 1. sz. (1912. ápr. 16)–III. évf. 30. sz. (1914.)

¹⁸⁵ *Pénzügyőr.* A Magyar Kir. Pénzügy-, Adó- és Vámország közlönye. Fel. szerk.: Spolarich János. Székely ny. [I. évf. 1]–13. sz. (1890. jún. 1.). A leírás alapja: 2. sz. (1890. jan. 15.); *Magyar Kertész.* A községi faiskola, gyümölcsstenyészés, konyhakertészet és mezőgazdaság ügyeit felkaroló közlöny. Szerk.: Bornemissza Zoltán [et al.]. Székely ny. [I. évf. 1. sz. (1890.)]–II. évf. 24. sz. (1891. dec. 15.). A leírás alapja: I. évf. 6. sz. (1890. dec. 15.)

¹⁸⁶ Kóródy Antal: *Költemények Kóródy Miklós öcsémnek.* Huszt, 1902. 20 p.

¹⁸⁷ *A Huszti Kaszinó könyvtárának jegyzéke.* Összeáll.: Komonyi Orbán. Huszt, 1904. 64 p.

¹⁸⁸ Hamvai Erzsébet: *Herczeg Ferenc stílusa és nyelve.* Huszt, 1911. 47, [3] p.

¹⁸⁹ Hamvai Lajos: *A Talabor-Nagyági vízierőművek*. Visói Papp Simon terve és vállalkozása. Huszt, 1911. 24 p.

¹⁹⁰ *Nagyág*. Társadalmi és politikai hetilap. Főszerk.: Hamvai Lajos. I. évf. 1. sz. (1909. nov. 14)–X. évf. 52. sz. (1918. dec. 25.)

¹⁹¹ *Husztii Újság*. Politikai hetilap. Főszerk.: Barna Fülöp, szerk.: Székelyhid József. I. évf. 1. sz. (1905. nov. 23)–VI. évf. 52. sz. (1910.)

¹⁹² *Técső és Vidéke*. Szerk.: Katz Izsó. I. évf. 1. sz. (1903. febr. 15)–IV. évf. 22. sz. (1906.)

¹⁹³ *Öt Koronaváros*. Politikai hetilap. Fel. szerk.: Richter János. IV. évf. 23. sz. (1906. dec. 6)–VI. évf. 15. sz. (1908. jún. 12.)

¹⁹⁴ *Técsői Hírlap*. Független újság. Fel. szerk.: Bárány László. Megj.: *Máramaros* *Független Újság* Ny. I. évf. 1. sz. (1908. nov. 22)–VII. évf. 31. sz. (1914.)

¹⁹⁵ *Visó és Vidéke*. Társadalmi, közgazdasági és szépirodalmi hetilap. Szerk.: Cseh Nándor. I. évf. 1. sz. (1896. ápr. 5)–XIX. évf. 16. sz. (1914. júl. 21.)

¹⁹⁶ *Visói Hírlap*. Társadalmi, közgazdasági és szépirodalmi hetilap. Szerk.: Aczél Ödön. I. évf. 1. sz. (1900. márc. 30)–VI. évf. 3. sz. (1905. máj. 8.), majd újra I. évf. 1. sz. (1910. jan. 9.)

¹⁹⁷ *Felsővisó*. Társadalmi, közgazdasági és szépirodalmi hetilap. Szerk.: Tolnay Károly. Schiffmann ny. I. évf. 1. sz. (1906. jan. 1)–VI. évf. 6. sz. (1911. márc. 15.)

¹⁹⁸ *Felsővisói Hétfői Hírlap*. Szerk.: Helios. Schiffmann ny. I. évf. 1–15. sz. (1911.)

¹⁹⁹ Kubowich Gáspár: *Társadalmunk problémái és azok megoldási módja*. Nagy-Kapos, 1886. Nyom. Bp.-en.

²⁰⁰ Összehasonlításul: kizárólag a dualizmuskorban az erdélyi Székelyföld ugyancsak négy vármegyényi területén (Maros–Torda, Csík, Udvarhely és Háromszék vm.) 14 település 67 nyomdáját, illetve nyomdászát számoltuk össze. A könyvkereskedők száma az érintett vármegyék nyolc településén pontosan negyedszáz. A föllelt nyomtatott művek száma mindösszesen 641 kiadvány (egy monográfia és egy kiállítási katalógus számszerűsített könyvészeti adatai nélkül). In: Kis Krisztián Bálint: *Székelyföldi nyomdák, kiadók, könyvkereskedők, újságok, folyóiratok és helyi lapok (1867–1918)*. In: *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve XI–XII*. 2015–2016. Csíkszereda, 2016. 89–117. p. [Klly. is.]

DUPKA GYÖRGY

EMLÉKKÉPEK AZ UTOLSÓ TATÁRJÁRÁSRÓL UGOCSÁBAN ÉS MÁRAMAROSBAN

(300 ÉVE TÖRTÉNT)

A 300 évvel ezelőtt történt utolsó „tatárjárás” komoly nyomot hagyott az ugocsai magyarság népi emlékezetében és a kárpátaljai helytörténet-írásban¹. Ez volt a krími tatárok utolsó bejövetele, amely szűkebb pátriánknak felbecsülhetetlen mértékű katasztrófát okozott – a dúlás következtében teljesen megváltozott a vidék etnikai képe, mivel az elpusztított falvak magyar lakossága helyére a földbirtokosok ruszinokat telepítettek le.

A magyar krónikai hagyomány és a kollektív emlékezet megőrizte az utókor számára a krími tatárok rémtetteit. Nevük kiejtése ma is félelmet gerjesztett. A legtöbben gyerekkorunkban, Petőfi Sándor *János vitéz* című művéből ismerjük meg a „*kutyafejű tatárok*” kifejezést, mint képzelet szülte gúnynevet. Régebben gyakran hangzott el a bosszús kívánság: *Hordjon el vagy vigye el a tatár!* Ha nem volt értelme a kapkodásnak, akkor azt mondtuk egymásnak: *Nem hajt / nem kerget a tatár!* Napjainkban is használunk olyan szóösszetételeket, hogy *tatárképű; tatárkoponya; tatárszemű stb.* Arról nem is beszélve, hogy az én szülőfalumban, Tiszabökényben is sok *Tatár* nevű család él.

A magyar történelmi kutatás a XIX. század második felétől kezdte meg a tatárjárás eseményeinek a feltárását². Ha alaposan megvizsgáljuk a történelmi kronológiát, akkor azt látjuk, hogy nemzetünk – ezen belül Erdély és Partium – története az emlékezetes (775 éve történt) mohácsi csatát követő időszakban állandósult tatárjárásokkal és -dúlásokkal (1242, 1566, 1661, 1694, 1717) van „telehintve”. Ez nem is csoda, hiszen a Krími Kánóság – amely a *Dnyeper, Don, Kubán folyók* közötti területet, az *Azov-tenger* mellékét és a *Krím-félszigetet* foglalta magába – határai a XIV. század elején a *Keleti-Kárpátok* vízválasztója mentén húzódtott, így a Magyar Királyság számára évszázadokon keresztül kellemetlen szomszédság-

nak bizonyult³. A Krími Kánság (**Qırım Hanlığı**) eredetileg a Kelet-Európában berendezkedő Arany Horda, illetve azon keresztül a Mongol Birodalom része volt, majd függetlenítette magát. Uralkodói dinasztiájuk, a Gijarok 1441-ben kerültek hatalomra. A Krími Kánság a terjeszkedő Oszmán Birodalom vazallusa lett. A török szultánok gyakran használták fel a tatár lovasságot katonai segéderőként hadjárataik során, amely állandó rettegésben tartotta a szomszédos országok – Erdély, Magyarország, Ausztria és Lengyelország – népeit, területeiket feldúlták, öltek, raboltak, a fogásba került embereket eladták a török piacokon, illetve kemény váltságdíjat követeltek a hozzátartozóktól⁴.

A TATÁR INVÁZIÓ LEFOLYÁSA ÉS FELSZÁMOLÁSA

Az utolsó jelentős tatárdúlásra 1717. augusztus 20. – szeptember 4. között került sor, amikor III. Ahmed szultán parancsára Erdélybe, Székelyföldre, a Partiumba, illetve Máramaros, Szatmár, Ugocsa és Bereg vármegye területére is – a *Radnai*-, illetve a *Borgói-szorosokon* keresztül – betörték a krími és a dobрудzsai tatár hadak. Vezetéik a krími kán fia, Rakovicza Mihály moldvai vajda, gróf Eszterházy Antal⁵ (aki II. Rákóczi Ferenc híveként néhány száz bújdosó magyarnak parancsolt) voltak. A hadjárat útvonala a Borgói-szoros–Beszterce–Szászrégen–Marosvásárhely–Küküllővár–Mezőcsán–Bonchida–Zsibó–Nagybánya–Aranyosmeggyes–Nagyszekeres–Batár–Salánk–Visk–Máramarossziget–Borsa–Sztrimura–Borsai-szoros mentén húzódott. A betörés célja az volt, hogy elvonja a császári hadakat a déli, balkáni hadszíntértől, illetve megossa az erőket. Azonban a császári főerőknek – Savoyai Jenő⁶ herceg vezetésével – már a háború első szakaszában sikerült megsemmisítő vereséget mérni az oszmán főerőkre. Ezzel kezdetét vette a törökök teljes kiűzése, vereséget szenvedtek a péterváradai csatában, felszabadították Temesvárt, Nándorfehérvárt stb.⁷

A moldovai és a renegát kuruc lovasokkal⁸ (az utóbbiak újabb kurucfelkelésre szólító erőfeszítése kudarcba fulladt) kiegészült tatár akciót az erdélyi vármegyék katonasága, néhány kisebb császári alakulat és a lakosság sikeresen elhárította. A tekintélyes létszámú krími tatár sereg – augusztus 27–29. közt – egyértelműen a kiszemelt területek lerohanását és kifosztását célozta meg. A seregek kétfelé váltak. Az egyik csapatrész Rakovicza Mihály moldvai vajdával az élen Erdélyben, Székelyföldön pusztított. A másik csapatrészt a krími

kán fiának vezetésével Szatmár, Máramaros, Ugocsa és Bereg vármegye több települését dúlták fel, majd az ugocsai Batár melletti erdő szélén jelölték ki táborhelyül. Az Ugocsába rajzoló tatárok 48 magyar települést tettek a földdel egyenlővé, még ennél is több templom, uradalmi kúria, malom, tanya lett a lángok martaléka. Salánkon feldúlták és lerombolták a Károlyi- (mások szerint a Rákóczi) kastélyt. Szilágyi István⁹ leírása szerint a tatárok a batári főhadiszállásra terelték össze a foglyokat, s lelketlenül éheztetve, szomjaztatva kínozták a szerencsétleneket. A férfiakat és a nőket külön vették, úgyszintén a gyerekeket is elválasztották szüleiktől. A foglyok közül sokan már a táborban meghaltak. Kucklander ezredes, huszti várnagy jelentése szerint „*a falvakat teljesen kirabolták, feldúlták. Ami elmozdítható volt, mind elvitték. Azokat a foglyokat – öregeket és gyermekeket – akik nem tudták követni a gyors csapatokat, egyszerűen legyilkolták. Az utak mentén mindenütt lehetett látni fetengő és meggyilkolt gyermekeket és aggokat...*”¹⁰ A rablott javakkal, jószágokkal és 4–5 ezer fogollyal elérték és kirabolták a Bereg vármegyei Mezővári, Csetfalva, Oroszi községeket, illetve a Borzsa-völgyét¹¹, majd Munkács irányában, az *Orosz-kapun*¹² át akarták az országot elhagyni, azonban a gróf Károlyi Sándor utasítására az ungi és a zempléni vármegyei csapatok útjukat állták. Ezért aztán Visk felé vették az irányt, Veléténél elhagyták Ugocsát, hogy a *Besztercei-szoroson* keljenek át Moldva irányába.

Károlyi Sándor császári-királyi tábornagy személyesen állt a vármegyei nemesi felkelés élére, amelyhez a parasztság is csatlakozott. Klobusiczky György, a huszti várparancsnok és Sztojka Zsigmond nemesi és népfelkelő csapatai szeptember 1-jén Visknél meglepetésszerűen megtámadták a hazafelé tartó tatár seregeket, s közel 3000 magyar foglyot sikerült kiszabadítaniuk. Az elkövetkező napokban Nagybánya térségében csaptak le a vármegyei hadak a tatár utóvédre, amelyeket a románok, ruszinok és a magyar kurucok és más etnikumú parasztszoptok is folyamatosan zaklattak. Az összehangolt hadmozdulatoknak köszönhetően a legnagyobb összecsapásra a *Visó-völgyben*, a *Sztrímúra-szoros* közelében került sor, ahol a 12 ezer főnyi tatár seregből 6 ezer elesett, s több mint 7 ezer foglyot sikerült kiszabadítani. Az elzárt szorosból a tatár hadnak mintegy fele menekült ki, a váratlanul érkező felhőszakadás által okozott hegyomlás mintegy 2000 tatárt örökre eltemetett. A kán megsebesült fiának sikerült Moldvába elmenekülnie. A „tatárjárás” így nem érte el célját, a sereg zöme elpusztult, a kuruc és moldvai támogatók cserbenhagyták őket. A kisebb tatár lovascsoportok az összerabolt jószág nélkül igyekeztek visszamenekülni Moldvába. Csak néhány tucat lovas jutott ki élve Erdélyből.

EMBERI VESZTESSÉGEK, ANYAGI KÁROK

A korabeli dokumentumok¹³ szerint Nagyszőlős városát és Ugocsa megye csaknem valamennyi községét óriási károk érték. Giraj kán hordái augusztus 29-én elfoglalták a megyeszékhelyet: 2 napig fosztogatták a várost, azután felgyújtották. Az iskola és az egyházközségi épületek porig égtek, Perényi báró udvarháza is súlyos károkat szenvedett. Bár a tatárok közeledését a harangok félreverésével jelezték és a lakosság egy része elmenekült, mégis sok ember került fogságba. Az alábbi táblázatot a tiszapéterfalvai Komáromy András¹⁴ történész közlését felhasználó Szabó István¹⁵ nyomán közöljük, de számos más tanulmány is foglalkozott a témával¹⁶.

A listából jól látszik, hogy a tatárok főleg a síkságon levő magyar településeket pusztították, ahonnan a magyar lakosságot elhajtották. Az eddigi kutatások igazolják, hogy *„Az idegen, oláh, szláv, cigány – ha tudott – kerekét oldott, a hegyekbe menekült, míg a síkságon lakó magyaroknak nem volt menedéke. A magyarság helyét elfoglalta a 18. század elején a hegyekről fokozatosan lehúzóó oláh és rutén elem.”*¹⁸ Szabó István kimutatása szerint¹⁹ Batáron pl. csak a XVIII. században találni néhány ruszint, azonban a tatárdúlás után új lakosokkal gyarapodott, akik Máramarosból kerültek oda. A Csepében lévő pusztán maradt házakba, telkekre is ruszinok költöztek. Kirva egykori magyar lakossága eltűnt, a falut 1719-ben telepítik újra, de már ruszinokkal. Szirmán hasonló folyamatok zajlanak le. A ruszinok Mátyfalvába és más félig elnéptelenedett falvakba is beszivárogtak.

A rabságba hurcolt 1464 ember közül csupán 861 nyerte vissza szabadságát. Mintegy 603 fogoly örökre tatár rabságban maradt. A kis vármegye, ezen belül a helyi magyarság nehezen heverte ki a hatalmas veszteségeket. Voltak, akik szerencsésen elmenekültek²⁰ vagy megszöktek, de akadtak olyanok is, akikért a rokonok váltságdíjat fizettek. A megbízott kapcsolattartók állandóan érintkeztek a rabtartókkal és a török rabszolga-piacokkal, s különböző összegeket alkudtak ki váltságdíjakra, vagy koldulóleveleket²¹ küldtek a raboknak.

Ugocsából mások mellett tatár rabságba került a hatéves nemes Szirmay Ilona is, akit a fertőszalmási templomból hurcoltak el. Évek múltával megindult a levelezés a kislány kiváltásáért. A levelekből néhány fennmaradt, többek között az 1719-es keltezésű, amelyet anyjának írt. Fennmaradt az az írás is, amellyel a kislány visszanyerte szabadságát. Ez utóbbi 1725. január 9-én kelt a moldvai lassiban, s utal a váltságdíj összegére, amelyet 300 aranyban

Település	Elvitt nemes személy	Elvitt paraszt személy	Visszakerült nemes személy	Visszakerült paraszt
Alsósárad	-	6	-	5
Batár	1	37	-	23
Bökény	44	88	31	58
Csarnató	-	1	-	-
Csedreg*	-	11	-	8
Csepe	6	25	2	7
Csoma	41	-	21	-
Dabolc*	8	-	3	-
Egres	-	2	-	2
Fancsika ¹⁷	50	-	26	-
Farkasfalva	1	1	1	-
Feketeardó	-	66	-	30
Feketepatak	-	3	-	3
Fertősalmás	105	38	69	5
Forgolány	44	16	30	3
Gödényháza	-	4	-	4
Halmi*	-	45	-	32
Hetény	9	23	6	13
Karácsfalva	-	52	-	35
Királyháza	-	58	-	32
Komját	-	4	-	3
Kökényesd*	1	57	1	32
Mátyfalva	36	105	26	67
Nagyszőlős	-	9	-	3
Nevetlenfalu	1	1	1	1
Péterfalva	177	-	123	-
Rakasz	-	9	-	8
Rákóc	-	12	-	12
Salánk	-	4	-	3
Sásvár	-	75	-	43
Szászfalu	-	19	-	5
Szirma	30	51	16	38
Szőlősvégardó	-	1	-	1
Tekeháza	-	5	-	1
Tiszaújhely	-	9	-	7
Tiszaújlak	7	10	6	7
Tivadar	-	25	-	-
Túrterebes*	-	4	-	2
Veléte	-	18	-	-
Verbóc	1	3	1	3
Veréce	-	1	-	-
Veresmart	-	4	-	2
Összesen	562	902	363	498

*Ezek a települések ma Romániához tartoznak.

állapítottak meg. Eszerint Szirmay Ilona hét évet töltött tatár rabságban, íme a levél, amelyet édesanyjának írt: „*Én a Pogány Tatártúl elraboltatván Szirmay György árva leánya Ilona, az édes anyám Mikolay Judith. A Pogány Tatár 100 aranyat kíván értem, az Nagy Isten nevébe kérem édes Aszony anyámat, hogy szabadulásomba igyekezzék, mert én nékem már erőm sincs, majd mind ell fogyatkoztam a sok sírásba és immár a Pogány eladott volna, de mind reménykedtem: hogy ellne adgyon, minden nap szid, és ver, mondván: hogy ell ad a tengeren által Konstantinápolyba. Maradok leánya édes aszony anyámnak életem fogytáig Szirmay Ilona. Itt vagyok még Mingyer nevű faluba 1719. Adassék ezen levelem édes aszony anyámnak illendő tisztelettel Erdélyben...*”²²

Szirmay Ilona sorsa, a tatár rabságból kiváltása a maga idején élénken foglalkoztatta a közvéleményt. A levelekből még két név vált ismertté (ugyancsak a környék lakosai voltak), akikért szintén váltságdíjat követeltek. Egy Pap és egy Szász nevű személy lányairól van bennük szó. Többeket megmentettek, mások viszont soha többé nem látták régi hazájukat²³.

A TATÁRBETÖRÉS A KOLLEKTÍV EMLÉKEZETBEN, NAPLÓKBAN, REGÉNYEKBEN

A tatárok betörésének, kegyetlen pusztításának emléke a néphagyományban máig megtalálható. Például az Aklihegy északi oldalán van egy völgy, amely a mai napig a *Vérvölgy* nevet viseli. Az itt élő lakosok bármelyikétől kérdezzük is, mindenki tudja, hogy azért hívják úgy, mert ott valamikor sok embert megöltek. A szóhagyomány szerint a környékről az emberek oda menekültek az ellenség elől, azt a völgyet választották búvóhelynek. Alkalmas is lett volna ilyen célra, mivel a lakott helyektől távol, sűrű erdőben volt. De valaki elárulta a búvóhelyet. Az ellenség rájuk talált és lemészárolta őket, nem kímélve az öregeket, gyerekeket és asszonyokat sem. Úgy folyt a vér, mint a patak. Az egész völgy egy vérfürdő volt. Azóta hívják ezt a helyet *Vérvölgynek*.²⁴

A közeli Szőlősgyula határában a *Ladorna-völgy*²⁵ arról nevezetes, hogy a környékbeli emberek szembeszálltak az itt portyázó tatárokkal, akik aztán az ellenállókat lekaszabolták.

A *Tatár-hágóhoz* több monda, néprege kötődik. Nevét onnan vette, hogy a krími tatárok ezen a hágón keresztül többször betörték az ország területére. Raboltak, fosztogattak, rabláncon hurcolták el a férfiakat és nőket, akikért a hozzátartozók nem tudtak váltságdíjat fizetni, azokat a török piacokon rabszolgának adták el.

A tatárbetörésről és a falupusztításról feljegyzést készített a tiszabökényi Bay István²⁶ földbirtokos, akinek a *Memoriale diarium* című 240 oldalas eredeti emlékkönyvéből a vármegyei lap²⁷ is közölt szemelvényeket. Ebben a naplóban a családi eseményeken kívül írt a református egyház akkori viszontagságairól, beszámolt az 1717-es tatárjárásról és egyéb történeti és művelődéstörténeti jelentőséggel bíró adatot is feljegyzett.

A nagykarolyi, ám székely családból származó Gaál József²⁸ író, költő nevét az 1836-ban megjelent *Szirmay Ilona*²⁹ című első történelmi regénye³⁰ tette ismertté, amelyben a tatárok 1717-es ugocsai és szatmári betöréséről³¹ írt körülményes előadásmódban. Ebben Szirmay Ionát a tatárok a fertősalmási templomából rabolták el. A Walter Scott hatása alatt és modorában ábrázolt cselekmény két százból tevődik össze. Az egyik középpontjában egy magyar nemeskisasszony szerelmének és szenvedéseinek története áll. Hőse az előkelő Szirmay család lánya, Ilona, akit gonosz cselszövés szakítja el kedvesétől, Szodoray Balázstól, majd a tatárok foglyul ejtik és Krímiába³² hurcolják. Ott a tatár kán fia szerelmével ostromolja, majd rabszolgakereskedő kezére jut, de Ilona végig hű marad jegyeséhez és megőrzi szüzességét. Végül a magyar vitéz sok kaland után kiszabadítja a rabságból.

A történelmi regénynek máig több kiadását ismerjük³³, jelenleg is letehető az OSZK elektronikus könyvtárából³⁴.

Kárpátalján a magyar történelmi emlékhelyek megőrkítése program keretében 2007. november 10-én kopjafát állítottunk a tiszafarkasfalvi Fogarassy-kastély parkjában. Felirata: „Az utolsó magyarországi tatár betörés / (1717 szeptembere) során Ugocsa / vármegyei tiszaháti falvaiban lemészárolt, / illetve az onnan elhurcolt lakosok emlékére / állította a tragédia 290. évfordulóján / a KHÖT, az UMDSZ és a MÉKK.”

2017. augusztus 27-én emlékmisét tartottak az 1717-ben bekövetkezett tatárbetöréssel kapcsolatos tragikus események 300. évfordulója alkalmából a Tiszabökényi Árpád-házi Szt. Erzsébet templomban (a szentmisét bemutatta **Weinrauch Márió** OFM tiszaujlaki plébániai kormányzó). Ezt követően pedig emléktáblát állítottak a templom falán. Ennek felirata:

„Az 1717. évi utolsó nagy »tatárjárás« során
Tiszabökényből (132 fő),
Tiszafarkasfalváról (2 fő),
Tiszapéterfalváról (177 fő),
Tivadarból (25 fő)
és Forgolányból (60 fő)

*elhurcolt, illetve rabságban elpusztult
150 keresztény
lakos emlékére.
Állította a tiszabökényi római
katolikus egyházközség
a tragikus események 300. évfordulója alkalmából.
2017.”*

Ha 300 esztendeje elődeink egy ekkora pusztulás után képesek voltak a talpra állásra, akkor a mai, sokkal jobb helyzetünkben nekünk is meg kell találnunk a lehetőségeket nemcsak a megmaradásra, hanem a gyarapodásra is.

JEGYZETEK:

¹ Dolgozatomban nem térek ki az egész Erdélyt, illetve a Székelyföldet és a Partiumot is érintő tatárjárás bemutatására, mert ennek a témakörét már részletesen feldolgozták. Lásd: OBETKÓ Dezső: *Az 1717-i tatárbetörés*. Hadtörténelmi Közlemények 1941. évfolyam (42. kötet. Budapest, 1941.), 201. o., BARTA János, Ifj.: *A kétfejű sas árnyékában*, Gondolat Kiadó, 1984. 79-80.o., KOVÁCS Győző: *Az utolsó tatárjárás*. 40-43. http://acta.bibl.u-szeged.hu/5405/1/belvedere_kk_007_040-043.pdf

² SZILÁGYI István: *Az utolsó tatárjárás* (ed. Szilágyi István-Szatháry Károly: Szigeti album, Pest, 1860. 324), 284-319. o., THALY Kálmán: *Károlyi Sándor hadi előterjesztése és észrevételei az 1717-i tatárjárásról*, Századok, 1/1867/ 55-68. o.

³ IVANICS Mária: *A Krími Kánság a tizenöt éves háborúban*. (Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 22.) Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994.

⁴ TARDY Lajos: *A tatárországi rabszolgakereskedelem és a magyarok a XIII-XV. században*. (Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 17.) Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980.

⁵ Galántai gróf **Esterházy Antal** (Galánta, 1676. február 3. – Rodostó, 1722. augusztus 8.) kuruc tábornagy, II. Rákóczi Ferencet elkísérte Rodostóba.

⁶ **Savoyai Jenő** (1663-1736) főnemes, a franciaországi Carignan hercege, német-római császári hadvezér. Lásd bővebben: SZEBELÉDI Zsolt (ford.): Guido Ferrari: *Savoyai Eugén herceg magyarországi háborúban végrehajtott haditetteiről szóló három könyv*. Máriabesnyő (Attraktor) 2011.

⁷ Lásd bővebben: HORVÁTH Jenő: *Szavoyai Jenő*. A dunai monarchia kialakulása, Budapest, 1941.

⁸ KARÁCSON Imre: *Törökországi magyar ezredek 1717-ben*. Hadtörténelmi Közlemények, 12/1911/327-334.

⁹ SZILÁGYI István: *Az utolsó tatárjárás*. Szigeti album. 1860. 306. o.

¹⁰ OBETKÓ Dezső: *i.m.*, 201. p.

¹¹ Bereg vármegyében több község és 3 templom semmisült meg. Lásd bővebben: LEHOCZKY Tivadar: *Bereg vármegye monográfiája*, 1881. I. köt. 241. o.

¹² Mostani neve: Vereckei-hágó.

¹³ Lásd: A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár nagyon sok érdekes okmánnyal rendelkezik, amelyek területünk különböző kori történetének egyes eseményeit világítják meg. Az egyik ilyen dokumentum Ugocsa vármegye 9 tagú bizottságának 1717. szeptember 22-i jegyzőkönyve a tatárok által okozott károkról. A bizottság élén Újhelyi Sándor alispán állt, és a jegyzőkönyvet aláírásokkal és viaszpecsétekkel hitelesítették.

¹⁴ Lásd: Ugocsa megye krónikása, történetírója, KOMÁROMY András: *Jön a tatár! Adalék Szatmármegye ill. Mikola község történetéhez*, Magyar Hírlap, 1896. 92. sz.

¹⁵ SZABÓ István: *Ugocsa megye*, 1938, 206-207. o.

¹⁶ OBETKÓ Dezső: *i. m.*, 205-208. p.

¹⁷ Fancsika adataiban nemes, paraszt együtt szerepel.

¹⁸ OBETKÓ Dezső: *i. m.*, 209. o.

¹⁹ SZABÓ István *i. m.* 207-208, 287, 312, 386, 485, 409. o.

²⁰ Az iratok szerint az alábbi falvaknak nem volt emberesztességük: Akli, Alsókaraszló, Bábony, Batarcs, Felsőkaraszló, Felsősárad, Gyula, Ilonokújfalu, Kiscsongova, Kiszgerce, Kiskopány, Kistarna, Komlós, Nagycsongova, Nagygérce, Nagytarna, Ölyvös, Sósújfalú, Szárazpatak, Tamásváralja, Tiszakeresztúr és Turc – tehát többnyire ruszin és román hegyi falvak – lakossága kellő időben elmenekült és elrejtőzött a hegyek között. Kirva a jegyzék szerint teljesen elpusztult.

²¹ Kolduslevelekkel igazolták, jogosan kérhetnek akár a gazdagabaktól is (ilyen kiállításra még 1728-ban, több mint egy évtizeddel a tatárjárás után is sor került!).

²² *Szépaszony dombja*. Kárpátaljai történeti és helyi mondiák. Összeállította: DUPKA György és ZUBÁNICS László. Ungvár-Budapest, 2014.78.o.

²³ Az 1717. évinél nagyobb akcióra többé már nem került sor. A krími kánság és részfejedelemségei 1774-ben elszakadtak az Oszmán Birodalomtól, így többé nem vettek részt már török háborúkban. 1783-ban az orosz seregek elfoglalták a terület nagy részét és a kánság megszűnt, új határok alakultak ki, így a tatároktól való félelem sok évszázados harcok után kihuny.

²⁴ *Szépaszony dombja*. ua. 177. o.

²⁵ *Szépaszony dombja*. ua. 183. o.

²⁶ BAY István (Bökény, Ugocsa megye, 1676 – Bökény, 1742. okt. 24.). Földbirtokos, naplőíró. Bay Mihály és Korna Borbála fia. 1699. április 4-én feleségül vette Újhelyi Julianát. Irod. B. I., *Turul*, 1890. 80.

²⁷ Lásd: *Ugocsa*, 1890. 22.sz.

²⁸ GAÁL József (Nagykároly, 1811. dec. 12. – Pest, 1866. febr. 28.). Író, költő, az MTA 1. tagja (1837). Székely családból származott. Apja az „ólmos botok vármegyéjében”, Szatmárban volt gazdatiszt a Károlyi grófnál, ő is írt verseket. A fiatal József nagy hatással volt a közelben élő Kölcsey Ferenc. Gyerekkorában sokat olvasott, megtanult németül és románul. Nagykárolyban, Szatmáron és Budán végezte középiskoláit. Bölcsészetet és jogot a pesti egyetemen tanult, ahol Eötvös József és Szalay László baráti köréhez tartozott. Költményei, történelmi és satirikus írásai 1830-tól jelentek meg a Koszoróban és az Aurórában. Jelentős regénye a Szirmai Ilona, amellyel írói nevet is szerzett. Alföldi tárgyú novelláival és életképeivel Petőfi előfutárának számít. GAÁL József összes művei I–III. (BADICS Ferenc életrajzi bevezetőjével), Bp., 1881-82. Lásd bővebben: KERESZTYÉN Balázs: *Magyar művelődési hagyományok kárpátaljai lexikona*, Ungvár-Budapest, 1995.

²⁹ GAÁL József: *Pattanházi Pattangi Jób máté-szalkai esküdt elbeszélései. Első rész: Szirmai Ilona*. Történeti román. Pest, 1836., Második kiadás: *Szirmay Ilona* (kiadta MIK-SZÁTH Kálmán a Magyar regényírók képes kiadásában), Bp., 1905.

³⁰ JÓSIKA Miklós híres *Abafijával* csaknem egyszerre, azt kevéssel megelőzve, 1836-ban jelent meg. Az irodalomtörténet mégis Jósika Miklós *Abafiját* tartja az első igazi magyar történeti regénynek.

³¹ Az író SZIRMAY Antal *Szatmár és Ugocsa vármegyékről* szóló műveit használta forrásként.

³² Krím régi neve.

³³ Újabb kiadása GAÁL József: *Szirmay Ilona*. CSATÁRY György szerkesztésében, Budapest-Beregszász, 2000.

³⁴ GAÁL József: *Szirmay Ilona*. Elektronikus változata: <http://mek.oszk.hu/07500/07543/>

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

2017. AUGUSZTUS – SZEPTEMBER

ELISMERÉSEK

* Külhoni Magyarságért Díjban részesült **Katkó László**, a Nagydobronyi Irgalmas Szamaritánus Református Gyermekotthon igazgatója.

* **Áder János** köztársasági elnök a Magyar Érdemrend Lovagkeresztje kitüntetését adományozta **Dupka György** író, költőnek, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet ügyvezető igazgatójának, a Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége elnökének, az *Együtt* című folyóirat kiadója és lapigazgatójának, a Szolyvai Emlékparkbizottság titkárának a kárpátaljai magyarság kultúrájának és művelődéstörténetének megismertetését szolgáló sokrétű tevékenysége, valamint a történelmi emlékhelyek létrehozása érdekében végzett munkája elismeréseként.

* Magyar Érdemrend Lovagkeresztrel jutalmazták **Beregszászi Olga** kárpátaljai származású színművész, zeneszerző, előadóművész munkáját.

* Magyar Arany Érdemkereszt polgári tagozat kitüntetését vehetett

át **Molnár D. Erzsébet** történész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszékének főiskolai docense a malenykij robot kárpátaljai vonatkozásaival kapcsolatos kutatásai és a „GULAG-GUPVI Emlékév” során tartott előadásai elismeréseként.

* Magyar Arany Érdemkereszt kitüntetésben részesült **Gulácsy Géza** középiskolai tanár, a KMKSZ alelnöke, a „KMKSZ” Jótékonyasági Alapítvány igazgatója, a Kárpátaljai Megyei Tanács képviselője a kárpátaljai magyarság érdekképviselőjét, valamint anyanyelvének és kultúrájának megőrzését szolgáló, példaértékű pedagógusi és közéleti tevékenysége elismeréseként.

* Magyar Arany Érdemkereszt kitüntetésben részesült **Alekszej Korszun** történész-kutató a sztálinizmus és a szovjet rendszer Kárpátalján, s ezen belül a kárpátaljai magyarság ellen elkövetett bűneinek feltárásáért.

* A köztársasági elnök a Magyar Ezüst Érdemkeresztrel tüntette ki a viski **Krüzsely Tibort**.

AUGUSZTUS

* A beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolában Kárpátalja a Te szemeddel III. Vidékünk épített örökségei témakörben fórumot szervezett a KMKSZ Ifjúsági Szövetsége.

* A Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet *Megidézett történelem* címmel Bercsényi Miklósról és Csáky Krisztinára emlékezett az ungvári ősi várban.

* Ungváron a Kárpátaljai Népművészeti és Népi Építészet kiállítótermében megnyílt a 70 éves **Balog Sándor** életmű-tárlata.

* Nagyberegen megrendezésre került a népzenei és néptánc tábor, melynek a hagyományokhoz híven, ezúttal is a Nagyberegi Református Líceum adott otthont.

* Megrendezték a 45. Tokaji Író-tábor idei tanácskozását, amelynek témája: *A magyar irodalom közvetítésének kihívásai, változásai és módosítatai Arany Jánostól napjainkig.* A program keretében **Vári Fábián** László és **Dupka György** bemutatta a tizenöt éves *Együtt* c. irodalmi folyóiratot. Közreműködött **Finta Éva** költő.

* *Megőriztük a hitvallást századokon át* címmel tartott műsort a Miskolci Éltestő Lélek Irodalmi Kör Egyesület Ungváron a református templomban. Az előző napon Beregszászban, vasárnap pedig Munkácson adta elő az anyaországi négytagú lelkes csoport a reformáció 500. évfordulója alkalmából készített, közel egyórás zenés-irodalmi összeállítást.

szászban, vasárnap pedig Munkácson adta elő az anyaországi négytagú lelkes csoport a reformáció 500. évfordulója alkalmából készített, közel egyórás zenés-irodalmi összeállítást.

* A Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet népes küldöttséggel vett részt a Kultivál '2017 Dunaszerdahelyen megrendezett fesztiválon, amelynek a Kárpát-medencei Közművelődési Kerekasztal, illetve a Szlovákiai Magyar Művelődési Intézet volt a szervezője.

* Kárpátalja magyarsága Akna-szlatinán emlékezett meg az államalapításról, ahol **Majnek Antal** római katolikus püspök megáldotta a kárpátaljai magyar gazdák által felajánlott búzából Karácsfalván megsütött Magyarok Kenyerét. A szentmise végén **Buhajla József**, Magyarország ungvári főkonzulja **Áder János** magyar köztársasági elnök által adományozott magas állami kitüntetésekkel adta át (lásd az Elismerések rovatban).

* Az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ) a Tiszacsomai Honfoglalási Emlékparkban, az itt felállított Szent István-szobornál tartotta idei ünnepségét, amelyet **Bakancsos László**, az UMDSZ általános elnöke nyitott meg. Ünnepi beszédet tartott **dr. Erdei Péter** beregszászi magyar konzul, **dr. Zubánics László** történész, az UMDSZ elnöke, **Iván**

Gábor görögkatolikus áldozópap, **Dávid Árpád** református lelkész.

* A Magyar Értelmisségiek Kárpátaljai Közössége és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet a történelmi egyházakkal közösen az ungvári vár konferencia-termében megtartotta államalapító szent királyunk napját. **dr. Dupka György**, a MÉKK elnöke köszöntötte a vendégeket, illetve Magyarország Ungvári Főkonzulátusának munkatársait. Ünnepi beszédet tartott **dr. Zubánics László**, az UMDSZ elnöke. **Nagy Anikó**, a Kárpátaljai Megyei Filharmonia Magyar Melódiák együttesének szólóénekesze az eseményhez kapcsolódó dalsokrot adott elő, majd **Shrek Tímea**, a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság titkára mondott ünnepi beszédet. **Marcsák Gergely** költő gitárkísérettel adott elő alkalomhoz illő verseket, majd **Buhajla József**, Magyarország ungvári főkonzulja tartott ünnepi beszédet. Ezután került sor az állami kitüntetések átadására. (lásd az Elismerések rovatban).

* Asztélyban felavatták államalapító királyunk fából készült szobrát, **Pólin Elek** salánki fafaragó alkotását.

* Budapesten megrendezésre került a hagyományörző Emlékséta a Totalitárius diktatúrák áldozatainak európai emléknapja alkalmából.

Az emlékmenet 18 órakor a Cipők a Duna Parton emlékműtől' in-

dult, a Terror Háza Múzeumig, ahol megemlékező beszédet mondott **Balog Zoltán**, az emberi erőforrások minisztere, **Hámori József** akadémikus, professzor és **Kerényi Lajos** piarista. A megemlékezés ünnepi műsorral és mécsesgyújtással zárult. A rendezvényen a Szolyvai Emlékparkbizottságot **Dupka György** titkár és **Fuchs Andrea** irodavezető képviselte.

* Emléktáblával adóztak **Micska Zoltán**, az Ukrán Nemzeti Művészeti Akadémia tiszteletbeli tagja, Ukrajna érdemes művésze, Boksay- és Erdélyi-díjas festőművész emlékének a festő születésnapján Munkácson.

* A tiszabökényi római katolikus egyházközség a tragikus események 300. évfordulója alkalmából emléktáblát avatott az 1717. évi utolsó nagy „tatárjárás” során Tiszabökényből (132 fő), Tiszafarkasfalváról (2 fő), Tiszapéterfalváról (177 fő), Tivadarból (25 fő) és Forgolányból (60 fő) elhurcolt, illetve rabságban elpusztult 150 keresztény lakos emlékére. Avatóbeszédet **dr. Dupka György** történész tartott.

* **Ortutay Zsuzsanna**, beregszászi szobrász és keramikus művésznő tiszteletére avattak emléktáblát, valamint ültettek rózsatövet Beregszász Budapest parkjában.

* Ünnepléses keretek között felavatták a dekomunizáció során

Andy Warholról elnevezett teret Ungvár közelében, Minajban. *Andy Warhol*, a pop-art királya, a XX. század második legkeresettebb művésze *Pablo Picasso* után és a világ tíz legdrágább művésze közé tartozik.

* Petőfi Sándor-mellszobrot avattak a költő halálának 168. évfordulója tiszteletére hétfőn a nyugat-ukrajnai Ivano-Frankivszk városában.

* A beregszászi Keresztény Értelmiségiek Szövetségének (KÉSZ) rendezvényére került sor július 30-án az Arany-emlékév alkalmából.

* A rahói magyar közösség és a Felső-Tisza-vidék szórványmagyar-ságának megmaradását szolgáló – Kárpátalján az első – Magyar Ház építése kezdődött el Rahón, a magyar kormány mintegy 80 millió forintnyi támogatásával.

* Két vajdasági vendégelőadással nyitják meg a 2017-18-as színházi szezont a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színházban.

* Csonka-Bereg több mint húsz települését kereste fel **Dupka György** történész, a Szolyvai Emlékparkbizottság titkára és **Nick Ferenc**, a Falvak Kultúrájáért Alapítvány elnöke, akik összeállították az 1944 őszen hadifogságba esett (honvédek, munkaszolgálatosok) és a malenkij robotra, a szolyvai gyűjtőtáborba elhurcolt azon magyar emberek egységes listáját, akik a

szovjet diktatúra sztálini táboraiából soha sem tértek haza. A több száz nevet – a Gulág Emlékbizottság támogatásának köszönhetően - a Szolyvai Emlékpark márványtábláira véssik fel.

*Közös levélben fordultak a kárpátaljai magyar szervezetek és történelmi egyházak az ukrán állam vezetőihez, azt kérve, hogy a közoktatási törvény szeptemberben tervezett módosítása során messzemenően vegyék figyelembe a kisebbségek jogait, és továbbra is garantálják a nemzeti kisebbségek nyelvhasználati, azon belül az anyanyelvű oktatásra vonatkozó jogait.

Megjelent: A Nemzeti Emlékezet Bizottsága kiadta a *Gulag-Gupvi. A szovjet fogság Európában* (Budapest, 2017) c. közel 300 oldalas tanulmánygyűjteményt, amely mások mellett tartalmazza **Dupka György**, **Molnár D. Erzsébet** dolgozatát. Ez a gyűjtemény angol nyelven is napvilágot látott (*Gulag-Gupvi. Then Soviet Captivity in Europe*).

SZEPTEMBER

* Az ungvári Bagolyvár kiállítótermében megnyitották Az Ezüst Molbert képzőművészeti verseny résztvevői munkáinak tárlatát.

*A huszti református templomban megrendezésre került **Kovács Nóri** *Magyarnak lenni* című koncertje.

* A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ) és a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége (SZMPSZ) összefogásával a kettézárt falu Szlovákiában lévő részén, Nagyszelmencen megtartották a kárpátaljai és a felvidéki magyar tannyelvű iskolák országos tanévnyitó ünnepségét, amelynek a nagyszelmenci görögkatolikus templom adott otthont.

* Idén először önálló tanévkezdő ünnepséget rendeztek a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Felsőfokú Szakképzési Intézetében (FSZI), melynek a beregszászi római katolikus templom adott otthont.

* A kárpátaljai magyar szervezetek – a KMKSZ, UMDSZ, KMPSZ – közös beadványban tiltakoztak a parlament által elfogadott oktatási törvény ellen. A törvény az ország alkotmányát és nemzetközi vállalásait semmibe véve megfosztja a nemzetiségi kisebbségeket az anyanyelven való tanulás lehetőségétől, amivel létalapjukat szünteti meg.

* A beregszászi Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színházban *Kié az ország?* Történelmi krimivel vendégszerepelt a magyarkanizsai Udvari Kamaraszínház. Másnap a *Fehér szarvas* című történelmi drámát mutatták be.

* Az Erdélyi Magyar Írók Ligája (E-MIL) idén is megszervezte éves, immár 16. írótáborát, amelyet szeptember 7–10. között a Kovászna

megyei Árkoson, az Európai Tanulmányi Központban tartottak meg. Írók, költők, politikusok (**Markó Béla, Kelemen Hunor, Lakatos Mihály, Karácsonyi Zsolt, László Noémi, L. Simon László, Dupka György, Szentmártoni János, Erős Kinga, Kollár Árpád** és mások) tanácskoztak az erdélyi és a Kárpát-medencei irodalmi stratégiákról.

* Az ungvári járási Császlócon és Szerednyén két napon át tartott a Dobó Fesztivál a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet szervezésében. Ünnepi köszöntőt mondott **Brenzovics László**, az ukrán parlament képviselője, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnöke, **Orosz Ildikó**, megyei képviselő, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola rektora, valamint **Harnovdi Olekszandr**, az Ungvári Járási Közigazgatási Hivatal vezető helyettese. A programban helyet kaptak a kézműves foglalkozások, kulturális műsorok, népi gyermekjátékok.

* A lovagkirályra emlékeztek Mezőkaszonyban a király emléktáblája előtt abból az alkalomból, hogy a község határában mért vereséget az országba betörő besenyő hadakra, s Szent Katalin tiszteletére kápolnát építtetett.

* Az egykori koronavárosban, Visken kettős ünnepséget tartottak: a szüretelés mellett a község napját

is megünnepelték a helyiek. A rendezvény vendégeit **Hajovics Jaroszlav**, Visk község polgármestere köszöntötte. Ünnepi beszédet mondott **Viktor Szabados**, a Huszti Járási Közigazgatási Hivatal elnöke, **Buhajla József**, ungvári magyar főkonzul, **Sari József**, a KMKSZ Felső-Tisza-vidéki Középszintű Szervezetének elnöke.

* Az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar kara történelem szakos diákjainak rendhagyó történelemóra keretében **dr. Dupka György** történész előadást tartott a Kárpát-medencei, ezen belül a kárpátaljai magyarság sorstragédiáiról, többek között az 1944. novemberi elhurcolásokról, a sztálini terror erőszakos szovjetizálásáról stb. Felhívta a hallgatók figyelmét arra is, hogy ha e sötét esztendő után elődeink képesek voltak a talpraállásra, akkor a mai bonyolult helyzetünkben ennek a nemzedéknek is meg kell találnia a lehetőségeket nemcsak a megmaradásra, hanem a gyarapodásra is, megvédve népünket, hitünket, anyanyelvi kultúránkat, tanintézményeinket.

* A Fidesz-KDNP EP-képviselője, **Bocskor Andrea** kezdeményezésére az Európai Parlament 37 képviselője – magyarok, bolgárok, románok, lengyelek és szlovákok – nyílt levélben fordultak **Petro Porosenko** ukrán elnökhöz, hogy

aggodalmukat fejezzék ki az ukrán Legfelsőbb Tanács által szeptember 5-én elfogadott oktatási törvény miatt. S arra kérték az elnököt, ne véglegesítse azt aláírásával.

* A beregszászi művelődési házban *Senki sem tökéletes* címmel újrashonosított musical comedyt mutatott be a Csabai Színistúdió. Az előadás az Ukrán Magyar Demokrata Szövetség és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatásával valósult meg.

* Munkácson a Győzelem (Pere-moha) park területén zajlott a „Varisszke pivo” Kézműves Sörök II. Fesztiválja. A nemes hagyomány a régió régmúlt sörkultúrájához kapcsolódik: II. Rákóczi Ferenc 1701-ben kelt oklevelében engedélyezte Podheringen egy sörfőző manufaktúra indítását, amelynek hagyományait 1728-ban tovább folytatták a várost birtokló Schönborn grófok.

* A Kárpátaljai Szövetség ez évben is tartalmas programmal rendezte meg a kárpátaljaiak hagyományos balatonföldvári találkozóját.

* Megrendezték a Micz-bán Napokat Eszenyben a Micz-bán Hagyományörző Társaság és a Ritmus néptáncegyüttes szervezésében. A program keretében megnyitották **Farkas József Páva pulyák** (a Föl-szállott a Páva műsoráról) című fotókiállítását, a Csabai Színistúdió előadásában megtekintették a *Senki sem tökéletes* – újrashonosított mu-

sical comedyt. Végezetül szüreti bállal egybekötött Néptánc-gála zárta a műsort, amelyben felléptek az erdélyi, magyarországi és kárpátaljai együttesek.

* HungaryFest-et először rendezett Magyarország Ungvári Főkonzulátusa a Pravoszláv parti parkolójában. Az itt felállított sátrakban különböző, a magyar kultúrát és annak értékeit bemutatni hivatott érdekességekkel, hungarikumokkal várták a vendégeket. A szabadtéri színpadon többek között fellépett a Cantus Kamarakórus, az eszenyi Ritmus táncegyüttes, a Kokas Banda, a Kolozsvári Néptáncegyüttes, a Csabagyöngye Társulat. Közben sor került a Hungaricum rajzpályázat eredményhirdetésére. A Kárpátaljai Megyei Filharmóniában a köszöntők elhangzása után a nagypaládi gyerekek műsora és a Mandala Együttes: *Sólyom szárnyán* c. rockoperája hangzott el. A hagyományteremtő fesztivál alkalmából a díszvendégek zárófogadáson vettek részt. Vasárnap este a Kárpátaljai Megyei Ukrán Zenés-Drámai Színházban a debreceni Kodály Filharmónia és a Kodály Kórus közös előadásával zárult a fesztivál rendezvénytársasága.

* Ungváron a Posta téren felavatták a „Hallom”-miniszobrot annak emlékére, hogy 120 esztendeje létesült az első telegráfkapcsolat Ungvár és Budapest között.

* Beregszászban **Verebes Ernő Gerendák** c. színműve került bemutatásra a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház Társulata előadásában.

* Budapesten a XIX. kerületi Kispesti Kaszinó épületében a Kispesti Társaskör és a DigiSun bemutatta a *Kárpátaljai Tragédia* c. filmet. Vendégek: **Menczer Erzsébet**, a SZORAKÉSZ elnöke, **Dupka György** történész, a tiszabökényi 93 éves **Fóris Kálmán** túlélő és mások, akik közreműködtek a dokumentumfilm elkészítésében.

* A beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola átriumában lebonyolították a Kárpátmedencei Magyarok Zenéje programot. Felléptek: BorzsaVári zenekar, Servet zenekar (csángó népzene), Misztrál együttes.

* Magyar Népmese Napja - Mesevendő verseny zajlott le a Rákóczi-főiskolán a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet szervezésében.

* A Makkosjánosi Barna György stadionban újra megrendezték a BeregFest 2017 hagyományos programot, többek között a bereg-vidéki termékbemutató vásárra és sok más szórakoztató műsorra is sor került.

ÚJ KÖNYVEK

MEGJELENT

Kárpátaljai magyar férfiak a Gupvi-Gulág táborokban. Összeállította: Dupka György. Ungvár–Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2017.

Dupka György, Fuchs Andrea: Kárpátaljai magyar művészek arcképcsarnoka. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2017.

Dupka György: Kárpátalja magyar művelődéstörténete. Kultúrtörténeti fejezetek Trianontól napjainkig. Történelmi szociográfia. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2017.

Kárpátaljai magyar nők a Gulágon. Összeállította: Dupka György. Utószó: Csordás László. – Ungvár–Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2017.

Különjárat. Fiatalkárpátaljai szerzők antológiája. Összeállító: Szemere Judit. Előszó: Füzesi Magda. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2017.

Historia et magistra vitae. Az I. Lehoczky Tivadar Helytörténeti és Néprajztudományi Konferencia anyagai (szerkesztő: Zubánics László, Kocsis Mária). – Kárpátaljai Magyar Oktatásért Alapítvány–Intermix Kiadó, 2017.

A kivégzett, lágeregekben elhunyt kárpátaljai magyar képviselők (1945–1949). Bródy András és tár-

sainak emlékkönyve. Szerkesztette: dr. Dupka György, dr. Zubánics László. Kárpátaljai Magyar Könyvek 264. – Ungvár–Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság–Intermix Kiadó, 2017.

Kocsis Csaba: Elrabolt ötven évem. XX. századi emlékek szintézise. (Bucsella József és 56-os sors társai emlékére). Kárpátaljai Magyar Könyvek 258. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2017.

A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Orosz földön és a Kaukázus országiban. Nemzetközi emlékkonferencia anyagai, Makkosjánosi, 2016. november 18. Szerkesztette: dr. Dupka György, dr. Zubánics László. Kárpátaljai Magyar Könyvek 256. – Ungvár–Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság–Intermix Kiadó, 2017.

Dupka György: Magyar irodalmi élet és írásbeliség Kárpátalján. Írástudókat adó táj kultúrtörténeti jellegzetességei, kortárs írók, irodalmi életet generáló intézmények adattára. – Kárpátaljai Magyar Könyvek 245. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2017.

ELŐKÉSZÜLETBEN:

A kereszt/tyén egyház üldözése Kárpátalján a kommunista rezsim alatt, 1944–1991. Az állandó kiállítás katalógusa. Összeállította: Dupka

György. Kárpátaljai Magyar Könyvek 262. – Ungvár–Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2017.

A GUPVI-GULÁG kárpátaljai túlélőinek vallomásaiból. *Múltidéző emlékezet a szovjetizálás időszakából – 1944-2017.* Kárpátaljai Magyar Könyvek 270. – Ungvár–Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2017.

„Keresétek fel a sírom a szolyvai völgyben...” A sztálinizmus áldozatainak seregszemléje a Szolyvai Emlékparkban (A gránitlapokra felvésett és eddig ismert áldozatok névsora). Kárpátaljai Magyar Könyvek 263. – Ungvár–Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2017.

Lágerversek, imák, könyörgések (Újrakiadás). Kárpátaljai Magyar Könyvek 269. – Ungvár–Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2017.

Szolyva. 1944-ben ez történt... Brossura: magyar, ukrán, német, angol nyelven. Kárpátaljai Magyar Könyvek 259. – Ungvár–Budapest: Szolyvai

Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2017.

Kovács Elemér: Kárpátaljai anekdoták kincstára. Kárpátaljai Magyar Könyvek 271. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2017.

Dupka György: Emlékút a magyar rabok nyomában (Oroszország, Baskíria, Csecsenföld, Kaukázus, Ázsia régióiban). Kárpátaljai Magyar Könyvek 265. – Ungvár–Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2017.

Kárpátaljai GULÁG Lexikon. (Bővített, második kiadás). Kárpátaljai Magyar Könyvek 268. – Ungvár–Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2017.

Dupka György: A nagy háború (kollektív) emlékezete. Kárpátalján. Kárpátaljai Magyar Könyvek 260. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2017.

Összeállította: *Dupka György*

Együttműködő partnerünk a Magyar Művészeti Akadémia:

<http://www.mma.hu/az-akademia>

SZERZŐINK

BRENZOVIK MARIANNA – 1977 (Zápszony)

CSONTOS MÁRTA – 1951 (Szeged)

CSORDÁS LÁSZLÓ – 1988 (Eszeny)

CSORNYIJ DÁVID – 1991 (Beregszász)

DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszabökény)

FINTA ÉVA – 1954 (Sárospatak)

FÜZESI MAGDA – 1952 (Budapest-Kolozsvár)

KIS KRISZTIÁN BÁLINT – 1980 (Szolnok)

KOVÁCS VILMOS (1927-1977)

LENGYEL JÁNOS – 1973 (Beregszász-Budapest)

SÜTŐ MIKLÓS – 1957 (Ungvár)

VASI SZABÓ JÁNOS – 1964 (Tanakajd)

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951 (Mezővári)

Lapszámunkat Sütő Miklós festményeivel illusztráltuk.